

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL- VALENTIN VLAD, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 6–7
IUNIE–IULIE
2014
Anul XXIV
284–285

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Dinu C. GIURESCU
Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU
Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Solomon MARCUS
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Constantin IONESCU-
TÂRGOVIȘTE, membru
corespondent al Academiei Române
Maria ZAHARESCU, membru
corespondent al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Secretar de redacție
Sofia ȚIBULEAC

Redactori I
Elena SOLUNCA-MOISE
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactori
Maria PRICOPI
Stela ȘERBĂNESCU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

COMEMORARE MIHAI EMINESCU

Ionel-Valentin Vlad, 125 de ani de moștenire culturală lăsată de Mihai Eminescu	5
Dan Berindei, Eminescu – ziarist	7
Ioan-Aurel Pop, Eminescu și străinii – o reconsiderare	9
Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Mihai Eminescu – patriot român și om universal	13
Mihai Cimpoi, 125 de ani după/cu Eminescu	15
Mircea Dumitru, Cum gândim azi, cu Eminescu, traducerea și tălmăcirea operelor filosofice?	17
Gabriel Marilen Pirtea, Eminescu, cel de ieri și de astăzi. Emblemă a culturii românești, de 125 de ani	20

ANUL CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Dan Berindei, Vizionarul, înțeleptul și realistul Brâncoveanu	24
Răzvan Theodorescu, Un veac valah între martiri și trădări	27
Marius Porumb, Arta brâncovenească din Transilvania	32
Vasile Vasile, Procesul de românire a cântărilor de strană de la Filothei sin Agăi Jipei la Anton Pann	35

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Alexandru Surdu, Spiritualitate românească și noblețe în Maramureș	47
---	----

RELAȚII INTERACADEMICE

Vizita doamnei Hélène Carrère d'Encausse și a domnului Gabriel de Broglie la Academia Română	51
--	----

SUB CUPOLA ACADEMIEI

Cristian Hera, Responsabilitate pentru evoluția viitoare a omenirii	52
Cristian Hera, Ziua Mondială a Mărilor și Oceanelor	55
Cristian Hera, Prevenirea și combaterea deșertificării și secetei în contextul schimbărilor climatice globale	57

PERSONALITĂȚI ACADEMICE

Valeriu Cotea, Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscop și Mitropolit de București – septuagenar	61
Horia Scutaru-Ungureanu, Istorie pentru eternitate – Mihail Bălănescu	64

PREOCUPĂRI CONTEMPORANE

Mihail Bălănescu, Exemplu de valorificare industrială a rezultatelor din activitatea de cercetare-dezvoltare	68
Ioana Bogdan, Peisaj cultural – patrimoniu în Europa și România	72

ISTORIE

Constantin Petolescu, Tropaevm, Complexul comemorativ de la Adamclisi și orașul roman	77
--	----

EVOCĂRI

Onofrio Cerbone, Ernesto De Martino și cultura românească	86
Petre Dan-Străulești, Principele-filosof Dimitrie Cantemir, primul academician român	91

CRONICA VIETII ACADEMICE	.99
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	.104
GHID PENTRU AUTORI	.107

125 de ani de moștenire culturală lăsată de Mihai Eminescu*

Acad. Ionel-Valentin Vlad

Președintele Academiei Române

Voi începe alocuțiunea mea cu **observația că Eminescu a trăit în timpul unor mari schimbări europene**. În timpul vieții lui de numai 39 de ani (între anii 1850–1889), are loc unificarea Italiei sub Casa Regală din Piemont și primul ministru Cavour (1859). Prusia înfrânge Imperiul austriac (1866) și apare compromisul Monarhiei dualiste Austro-Ungare. Războiul franco-german (1870) duce la sfârșitul domniei împăratului Napoleon III (susținător al Principatelor Române Unite), la unificarea și instaurarea Imperiului german condus de Kaiser-ul Wilhelm I al Prusiei și de Cancelarul „de fier” Bismarck, de la Berlin. În Principatele Române au loc: Unirea Moldovei cu Țara Românească (1859), Războiul pentru Independență (1877) și recunoașterea independenței Principatelor Române Unite la Congresele de la Paris și Berlin, înființarea Universităților de la Iași și București, proclamarea Regatului României, înființarea Societății Literare Române (1866) și apoi, a Academiei Române (1879), înființarea Băncii Naționale ș.a.

Din tinerețe, Mihai Eminescu a fost puternic influențat de romantismul german (Goethe, Novalis, Lenau, Hoffmann ș.a.). Studiază la Viena și la Berlin atât filosofia germană (Schopenhauer, Kant, Hegel), cât și filosofia indiană, care îi vor influența viziunea cosmogonică. Deși ar fi trebuit să termine o teză de doctorat asupra *Criticii rațiunii pure* a lui Immanuel Kant, întârzie obligația față de „Junimea” care îi finanța această activitate la Universitatea din Berlin, în favoarea unor studii de o mare diversitate: economie politică, drept, egiptologie, medicină legală ș.a. Va studia cu mare interes lucrările lui Kant asupra Universului: *Istoria generală a naturii și teoria cerului...*, *„Cosmogonie, sau eseu asupra deducției originii Universului, a formării corpurilor cerești și a cauzelor mișcării pornind de la legile mișcării universale a materiei și ale lui Newton”* și *„Chestiunea dacă Terra a îmbătrânit cercetată din punct de vedere fizic”*, ca și multe dintre rezultatele științifice majore din timpul studiilor sale la Viena și Berlin. Care sunt acestea?

Voi evoca numai trei personalități științifice majore, care îi sunt contemporane și care îmi sunt mai apropiate.

Este contemporanul lui James Clerk Maxwell, care sintetizează Teoria Electromagnetică (între anii 1864–1873); despre aceasta, Richard Feynmann (laureat Nobel pentru descoperiri fundamentale în electrodinamica cuantică) afirma: *„Dintr-o perspectivă amplă a istoriei omenirii... cel mai semnificativ eveniment al secolului al XIX-lea poate fi considerat descoperirea lui Maxwell a legilor electrodinamicii”*. Această descoperire va duce la observarea și producerea undelor electromagnetice (Heinrich Hertz), la observația că lumina este o undă electromagnetică, la iluminatul electric, radio, televiziune, sistemele de comunicație, dispozitivele și mașinile electrice ș.a.

Alt mare contemporan, profesor la Universitatea din Viena, este Ludwig Boltzmann, care descoperă structura corpusculară a sistemelor fizice, care descrie termodinamica (1877), formulează teoria cinetică a gazelor prin metode statistice, Principiul al II-lea al termodinamicii (cu importante aplicații în motoarele termice) și teoria clasică a radiației termice.

Tot la Viena, în această perioadă, își va începe prodigioasa carieră în psihiatrie Sigmund Freud.

Aceste studii și ambianțe îi vor lărgi nu numai „Weltanschauung”-ul, dar și limba sa până la frontiere nemaîntâlnite în literatura română. Poezia lui Eminescu are toată profunzimea filosofică a epocii sale și poate chiar mai mult, prin extraordinare intuiții metaforice. Prin toate acestea, **limba lui Eminescu va deveni limba română modernă. Ea va uni pe toți românii, oriunde s-ar găsi aceștia.**

Mai mult, după peste un secol de studiu în școli și licee, de citări în viața de toate zilele, în lucrări de mare finețe intelectuală, cred că multe dintre modelele noastre de gândire sunt influențate de analogiile și de metaforele „omului deplin al culturii române” (așa cum l-a numit Constantin Noica). **Eminescu este un formator de „modele” în gândire pentru poporul român.** De exemplu:

„O, moartea e un chaos, o mare de stele
Când viața-i o baltă de vise rebele” (*Mortua est*).

Cum ar putea fi exprimat mai frumos adevărul științific că viața se desfășoară în sisteme departe de

*Cuvânt de deschidere rostit la Sesiunea solemnă dedicată comemorării lui Mihai Eminescu
„125 de ani după Mihai Eminescu” (16 iunie 2014, Aula Academiei Române)

echilibru (*baltă de vise rebele*), că viața este negentropică, că Universul va ajunge într-o stare de moarte termică eternă, de echilibru în haos (în formularea lui Clausius a Principiului al II-lea al termodinamicii)? Sau: „În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte, Ci-ntr-o clipă gându-i duce mii de veacuri înainte; Soarele, ce astăzi mândru, el îl vede trist și roș Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși. Cum planeții toți îngheață și s-azvârl rebeli în spații...”

Din nou ne întrebăm: oare cum intuiția poetului îl duce la o viziune (model) asupra evoluției sistemului solar în care, pe măsura epuizării combustibilului care-i întreține reacțiile termionucleare, Soarele va deveni o uriașă stea roșie cu dimensiuni care vor cuprinde orbita Pământului, după ce a „înghițit” planetele Venus și Mercur (cam după încă 5 mld de ani)? Acest model astrofizic a fost elaborat doar prin anii 1920–1930 de Chandrasekhar, Landau, Eddington ș.a.

Și cum să exprimi mai frumos duratele și acțiunile oamenilor în fața existenței cosmice într-un mod compatibil cu modelul cosmogonic elaborat de un Stephen Hawking (de exemplu, în *Scurta istorie a timpului – de la Big Bang la găurile negre*, Editura Humanitas, București, 2007):

„Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici,
Facem pe pământul nostru mușuroaie de furnici;
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu
cotul,
În acea nemărginire ne-nvârtim uitând cu totul
Cum că lumea asta-ntr-o clipă suspendată.
Că-ndărătu-i și-naite-i întuneric se arată.”

(*Scrisoarea I*)?

Cum am putea să descriem viața noastră plină de speranță că ziua care începe ne va aduce marea descoperire pe care o căutăm, decât prin viziunea eminesciană:

„Văd vise-ntrupate gonind după vise
Pân-dau în morminte ce-așteaptă deschise”?

Și atunci, trebuie să recunoaștem cu smerenie odată cu poetul:

„Prea ne pierdusem tu și eu în al ei farmec poate,
prea am uitat de Dumnezeu,
Precum uitaram toate.”

Voi cita și din profundul studiu al acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga asupra prozei lui Eminescu („*Eminescu cultură și creație*”): „În universul operei, proza se arată ca o densă complementaritate de idei și imagini a poeziei, pe care, în numeroase feluri, o duce mai departe și o explică. Ne întrebăm adesea cum s-ar înțelege structura eroului titanic ori demo-

nic din poezia eminesciană dacă n-ar interveni paginile cu motivări ample și coerente adânc din Geniu pustiu ori Sărmanul Dionis? **Sau cum s-ar pătrunde în lupta eroului cu categoriile de spațiu și timp fără elucidările filosofice din Sărmanul Dionis?**”

Astăzi, Eminescu este privit ca poet național și unificator de conștiință națională. Mihai Eminescu a iubit poporul român cu tot temperamentul său de mare creator (I.L. Caragiale – „*Ciudată amestecătură! – fericită pentru artist, nefericită pentru om!*”). Adesea, preluăm cuvintele lui Eminescu:

„Unde ești tu Țepeș Doamne....” (*Doina*),

„Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,/ Țara mea de glorie, țara mea de dor?/ Brațele nervoase, arma de tărie,/ La trecutu-ți mare, mare viitor!” (Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie),

„Viața e visul sufletului nostru”

(nuvela *Sărmanul Dionis*),

„La steaua care-a răsărit

E-o cale-atât de lungă,

Că mii de ani i-au trebuit/ Luminii să

ne-ajungă” (*La steaua*) ș.a.m.d.

Eminescu scria în „*Timpul*” (nr. 170, 4 august 1878): „*Cine nu ne lasă să fim ceea ce suntem a rupt-o cu conștiința noastră națională și cu simpatiile noastre intime, oricât de bune ar fi relațiile lui internaționale cu statul nostru*”. Mai păstrăm astăzi acest legat în afirmarea României în lume?

Prin toate acestea și prin multe altele, poetul a construit și construiește o unitate de conștiință asemănătoare cu aceea construită de alți poeți naționali, de exemplu Goethe în Germania, Pușkin în Rusia, Petöfi în Ungaria ș.a. **Eminescu suntem noi – în lucrările noastre, reușitele și eșecurile noastre, în modul cum suntem cunoscuți în lume.**

Mihai Eminescu este și un etalon de valoare pentru creatorii contemporani din România și de pretutindeni. În aprilie 2008, misiunea spațială „*Messenger*” de la NASA a propus Uniunii Internaționale de Astronomie ca numele lui Eminescu să fie ales pentru a desemna o formațiune muntoasă (crater) de pe planeta Mercur. Criteriul de valoare care era folosit în aceste nominalizări era simplu: moștenirea culturală a personalității alese trebuia să se întindă pe mai mult decât 50 de ani.

Astăzi, celebrăm 125 de ani de moștenire culturală vie, lăsată de Mihai Eminescu. Și reamintind expunerea acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, putem spune împreună: „*Ca o stea fixă, opera eminesciană luminează acum întregul cer al nației dându-i glorioasele ei raze, arătând participarea ei la algoritmurile genilor universale... Lumina Lui, a Poetului, este veșnică pentru că actualitatea «marilor» este eternă.*”

Eminescu – ziarist*

Acad. Dan Berindei

Eminescu este deseori o necunoscută sau o personalitate pe care o descoperi neconținut și care transmite, dincolo de veac, o imagine unică. O viață atât de scurtă, dar și atât de plină, în care a dat dovada unei afirmări multiforme, a talentului și geniului, dar și a științei, care nu încetează să ne surprindă și să ne impresioneze. Nu este numai un poet național, ci o personalitate, care a răzbătut la noi prin memoria vremurilor și care a rămas cu noi, fiecare, o întreagă viață. Mai are și marele merit de a se potrivi timpului, de a fi totdeauna actual și a putea fi totdeauna prezent, larg înțelegător.

Eminescu a asumat multe trăsături în personalitatea sa, iar printre ele s-a numărat și cea de ziarist. Nu împlinise 20 de ani când a început să publice în „Albina“ de la Pesta, la începutul anului 1870. A continuat în „Familia“ și, mai ales, în „Federațiunea“, deci în publicațiile de peste munți, înainte să înceapă colaborarea la „Curierul de la Iași“.

În temeiul contactului pe care l-a stabilit și al vieții sale la Viena și Berlin, Eminescu și-a construit o bază de studiu extraordinară, care i-a dat putința de a înțelege și a participa la o dezbatere jurnalistică de o rară calitate. El nu reda doar știri despre problemele epocii sale, ci le judeca și selecta critic cu intransigență și simț de măsură și, în primul rând, cu erudiție și competență. Despre el scria George Călinescu că avea cuvintele „*umflate de simboluri ca o rodie coaptă*“ și totul se întemeia – în afară de zestrea sa uimitoare – pe o multilaterală și sânguincioasă cultură. Dar, la aceasta se mai adăuga sistemul său de gândire social-politic, capacitatea de a avea o concepție globală, de a cuprinde totul și de a putea neconținut raporta particularul la general.

Știa să unească știri aparent disparate și se manifesta ca un general în fața hărții lumii, ca intransigent și deplin înțelegător judecător. De altfel, nu se jena, cum s-a remarcat, ca folosind firma conservatorilor, să pledeze, paradoxal, opinii radicale.

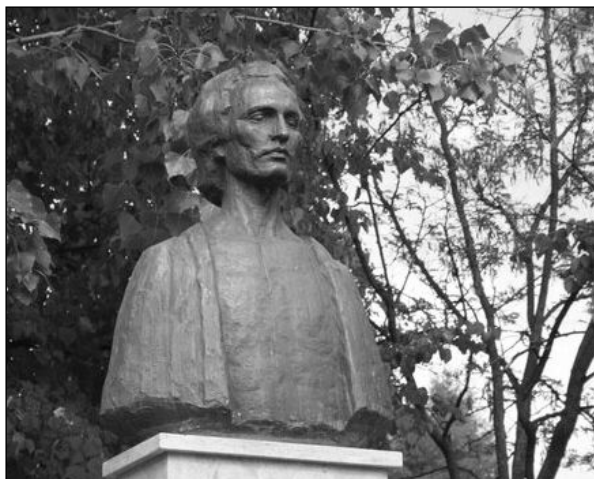
Dar, Eminescu era, de asemenea, un slujitor al națiunii, credea și pleda pentru ea. Pentru el omenirea era „*o prismă cu multe culori, un curcubeu cu mii de nuanțe*“.

Explicând și pledând pentru diversitatea unității națiunilor, el adresa atunci un apel atât de prețios și pentru timpul nostru, cerând ca „*toate culorile*“ națiunilor „*să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de lumina ce ea formează*“. Adăuga apoi radical și profetic: „*În întunericul nedreptății și al barbariei, toate națiunile își sunt egale în absurditate, în îndobitocire, fanatism, în vulgaritate*“. El a dezbătut și problema opoziției dintre stat și individ și s-a opus la „*exploatarea unei țări prin altele*“, aproape cu un veac și jumătate în urmă!

Poetul s-a arătat apărător al micilor popoare, atrăgând atenția asupra faptului că deznaționalizarea era cu putință „*numai atunci când naționalitatea nu e conștientă de sine*“, preaviz atât de valabil și în zilele noastre. Dar, el mai atrăgea atenția asupra faptului că o exterminare a unui popor putea avea loc prin „*exterminare*“ „*prin sabie*“, dar și „*prin sărăcire*“, metodă pe care o atribuia atunci Occidentului față de popoarele Imperiului otoman!

**Cuvânt rostit la Sesiunea solemnă dedicată comemorării lui Mihai Eminescu „125 de ani după Mihai Eminescu“ (16 iunie 2014, Aula Academiei Române)*

Eminescu pleda pentru micile popoare și, între altele, pentru Serbia și Muntenegru, iar pe principele Nikita al acestuia din urmă principat îl portretiza drept „voinicul din poveste care a plecat în lumea largă să afle «ce-i frica» și n-a putut-o afla!”

Scriind despre marile imperii, el își exprima rezerve, arătând, între altele, că Austria exista „*prin discordia popoarelor sale*”, pledând categoric pentru caracterul constituțional al imperiului. Ironic, comenta faptul că invaziile armatelor ruse aduseseră în spațiul românesc jocul de cărți, dar mai remarcă, în privința Rusiei țarilor, că „*nicio bătălie pierdută n-a făcut-o să piardă ținta fixată*”. Lucid, judeca și Imperiul otoman, criticându-i înapoierea, dar recunoscând calitățile militare, cum avea apoi s-o facă cu obiectivitate și în vremea războiului neatârării.

Eminescu nu este străin nici de problema unei soluții confederale, dar el recomanda pași mici și prudenți în această privință, adăugând că „*protectoratul Austriei este echivalent cu sărăcirea, cu stoarcerea populațiilor prin agenți economici fără patrie*”. Poetul scria, la un moment dat, pledând pentru confederarea popoarelor ferite de imixtiunile marilor imperii, în care să se realizeze „*egalitatea naționalităților și a limbilor*”.

Comentatorul aborda problematica oferită cu mult discernământ și prudență. Zeci de periodice îi treceau prin mână, pe care le mânuia cu siguranță, dând totodată informațiilor interpretări de un nivel elevat, neșovăind chiar de a aduce critici aspre, când era cazul. El învinuia unele periodice că nu erau totdeauna „iubitoare de adevăr” și chiar dădeau dovadă de naivitate. Era, de asemenea, prudent față de ceea ce definea drept „fantezii jurnalistice”. Evita uneori să se angajeze în discuții care nu duceau la

nimic; de exemplu, remarcă faptul că nu era cazul să se dea sfaturi lui Bismarck sau lui Gorciacov!

Lucid, Eminescu urmărea întreaga problematică a relațiilor externe, preocupat de locul pe care România urma să-l ocupe în această privință. Între altele, a fost sensibil la încheierea unor convenții economice cu imperiile creștine limitrofe. El a salutat momentul în care țara sa a devenit partenera economică „*cu acte în regulă*” a Rusiei și Austriei, deoarece astfel, „*după mai bine de trei secole*”, România primea acest mare drept, exercitându-l „*în toată suveranitatea sa*”.

Mihai Eminescu a fost preocupat și de chestiunea ardentă a românilor de peste munți, scriind în presa lor și căutând să le fie sfetnic. „*E timpul*, scria el intransigent, *ca să ni se răsplătească și nouă sacrificiile ce le-am adus secol cu secol acestei Austrii*”. Iritat și plin de curaj, Eminescu avea să denunțe dualismul ca „*o ficțiune diplomatică, o variantă a eternului «divide et impera», o formă arbitrarie*”. De altfel, chiar trei ani după încheierea pactului dualist, el susținea că vecinii românilor „*nu sunt superiori în nimica națiunilor cu care locuiesc la un loc*”, dar că au știut să contruiască „*un palat de spume mincinoase cu care au înșelat Europa*”. Denunțând acțiunile de maghiarizare, Eminescu a pledat pentru un dialog constructiv și chiar pentru o alianță româno-ungară, condiționată, însă, de respectarea dorințelor românilor ardeleni, deoarece, scria el, „*românul se vrea pe sine. Își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin*”.

Parafrazând parcă pe Avram Iancu, Eminescu conchidea: „*Dacă cu maghiarii ar fi de vorbit, atunci ar vedea ei înșiși că noi, românii, fără ei suntem slabi și ei fără noi, asemenea*”. Era un îndemn care-și păstrează valoarea dincolo de veac.

După luna mai a anului 1870, activitatea de publicist politic a lui Eminescu s-a întrerupt o vreme. Revenit de la Berlin, după ce va fi conducător al Bibliotecii Centrale și apoi revizor școlar, el avea să-și găsească funcția de jurnalist, pentru o vreme, la „Curierul de Iași”, înainte de a trece la bucureșteanul „Timpul”. Episodul de început al activității sale jurnalistice își păstrează întreaga însemnătate, ilustrându-l pe Eminescu și evidențiind deosebita sa înzestrare. Mihai Eminescu rămâne, și în această privință, inegalabil!

Eminescu și străinii – o reconsiderare*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Mihai Eminescu, aidoma oricărui om de pe lumea aceasta, a trăit într-o perioadă de timp determinată și a exprimat, în general, ideile epocii sale. Unele dintre aceste idei au valoare perenă, trec peste locuri, oameni și ani, iar altele sunt strict ancorate în prezentul trăit de marele creator. Nu există scriitor, artist sau chiar om de știință care să fi exprimat numai adevăruri, numai sentințe, numai afirmații general valabile și acceptate. Oamenii de geniu, însă – între care se plasează fără nicio îndoială și Eminescu –, au privilegiul de a fi lăsat opere durabile, așezate sub semnul eternității, modele de receptat și de neimitat, surprinzătoare, unice.

Elogiatorii lui Eminescu au fost și sunt foarte numeroși, iar elogiile au îmbrăcat de-a lungul timpului forme variate, de la analize detaliate, realiste și pertinente până la discursuri ditirambice și encomiastice și la formule sacrosancte, exprimate într-un limbaj de lemn, în expresii stereotipe, lipsite de conținut. Același lucru se poate spune și despre detractori, unii existenți încă din timpul vieții poetului, oameni de diferite calibre, de la Alexandru Macedonski până la Anghel Demetrescu și Alexandru Grama, de la Lucian Boia până la Horia Roman Patapievici. Eminescu a fost ponegрит, la modul josnic adesea, deopotrivă de critici și de adulatori, voit sau întâmplător, atunci când aceștia au vorbit și vorbesc despre opera sa fără a o cunoaște, fără a-i pătrunde sensurile, fără a avea habar despre modul cum se face analiza unei creații și, mai ales, fără a plasa viața și opera lui Eminescu în contextul timpului și spațiului. De exemplu, a vorbi despre Eminescu numai în contextul gustului estetic și al exigențelor criticii și teoriei literare de la începutul secolului al XXI-lea este ca și cum l-ai judeca pe Arhimede după grila cunoscătorilor de IT, după modele cibernetice sau după teoria expansiunii universului!

În acest sens, revenim asupra judecăților relativ recente, legate de naționalism, xenofobie, rasism și antisemitism, puse în raport cu gândirea eminesciană, cu poezia sa și, mai ales, cu publicistica sa. Naționalismul a fost definit în secolul al XX-lea drept o ideologie care susține o națiune prin câteva elemente de identificare comună, valabile pentru un grup de

oameni. Ulterior, spre vremurile noastre, termenul a dobândit conotații negative. Xenofobia a însemnat inițial frica față de străini și de necunoscut și, abia din secolul al XX-lea, s-a definit prioritar ca ură față de străini, față de popoare și națiuni străine. Rasismul este considerat de unii o formă a xenofobiei, când de fapt acesta înseamnă cu totul altceva: convingerea că oamenii sunt inegali în funcție de etnia căreia îi aparțin și de culoarea pielii. Și rasismul a fost teoretizat cu-adevărat tot în secolul trecut. Antisemitismul este o atitudine ostilă față de evrei ca atare, numai pentru faptul că sunt evrei. Noțiunea (*Antisemitismus*) a apărut abia în 1879, fiind folosită de jurnalistul german Wilhelm Marr (1819–1904) într-o broșură propagandistică îndreptată contra evreilor. Dacă preluăm conținutul acestor noțiuni, așa cum este el definit științific în secolul al XX-lea și îl aplicăm operei eminesciene, găsim destule mărturii în favoarea prezenței unor idei naționaliste, xenofobe, rasiste și antisemite în anumite texte scrise de marele creator romantic aflat în atenție. Din păcate, cadrul și timpul nu-mi permit acum să trec în revistă toate aceste exemple și nici nu pare să fie necesar. Vom exemplifica numai cu poezia *Doina* (1883), luată adesea drept reper pentru ilustrarea xenofobiei lui Eminescu. „Exegeții” grăbiți pornesc, de regulă, de la versurile „*Cine-au îndrăgit străinii/ Mânca-i-ar inima câinii*” și decretează gravitatea acestei afirmații, scoase din context, pentru psihologia poporului român. Dacă cel care exprimă esența spiritului românesc este xenofob, atunci și poporul român trebuie să fie așa! Dar, istorici fiind, nu putem să nu ne referim la contextul general al poeziei și al epocii în care aceasta a fost scrisă. Oare Eminescu îi urăște pe toți străinii, fără excepție și îi preamărește pe toți românii, în chip nediferențiat? Cei dintâi „străini” invocați de Mihai Eminescu sunt rușii: „*Din Hotin și pân' la mare/ Vin muscalii de-a călare./ De la mare la Hotin/ Mereu calea ne-o așină*”. Următorii „străini” sunt nenumiți, dar sunt aceia situați „*Din Boian la Vatra Dornii*”, adică în Bucovina. Nu este greu de ghicit că poetul se refe-

*Cuvânt rostit la Sesiunea solemnă dedicată comemorării lui Mihai Eminescu „125 de ani după Mihai Eminescu” (16 iunie 2014, Aula Academiei Române)

rea la austrieci (nemți) și la cei colonizați de aceștia printre românii din Țara de Sus. Alți străini sunt cei aflați „*Din Sătmăr pân' în Săcele*“, adică din colțul nord-vestic în cel sud-estic al Transilvaniei. Aici este vorba desigur despre stăpânii unguri și, poate, și de populațiile așezate și colonizate printre români în regiune (secuii, sașii, șvabii etc.). „*De la Turnu-n Dorohoi/ Curg dușmanii în puhoi*“ sunt versuri următoare cu o conotație geografică și par să se refere la România întreagă, visată de generația noastră romantică, dar inexistentă încă la 1883, fiindcă diagonala respectivă pornește din sud-vest și ajunge în nord-est, trecând peste Transilvania. Alte referiri geografice nu mai există în această poezie, cu excepția numelui Moldovei, invocat simbolic, alături de numele celui mai important principe român din Evul Mediu, Ștefan cel Mare, nume de domn și nume de țară românească, menite, împreună – în viziunea poetului – să reconstituie unitatea națională. Ca urmare, trebuie să observăm că Eminescu îi urăște, în primul rând pe „străinii“ care ocupaseră partea de răsărit a Țării Moldovei la 1812, apoi pe „străinii“ care ocupaseră, în 1775, Bucovina, vatra Țării Moldovei, locul de unde pornise țara, unde erau situate vechile capitale Baia, Siret și Suceava și unde se aflau gropnițele domnești cele mai slăvite și, în primul rând, Putna lui Ștefan cel Mare; în fine, scriitorul îi „urăște“ și pe acei străini care, de multe secole, ocupaseră vechea Dacie Superioară, unde fuseseră așezate capitala lui Decebal și apoi a împăraților romani, unde se plămădisese sinteza românească și unde „*ducele Gelou, un anumit român*“, domnise pe la anul 900 peste români și slavi. În fine, Eminescu îi numește „dușmani“ și pe „străinii“ de la sud și est de Carpați, de la intrarea Dunării în țară și până pe Valea Prutului.

Firește, ca să înțelegem toate aceste „uri“, trebuie să vedem cum era țara noastră atunci, ce teritorii cuprindea ea. Prin anii '80 ai secolului al XIX-lea, România avea cam 137 000 de km pătrați și cuprindea Oltenia, Muntenia, Moldova dintre Munții Carpați și Prut (dar numai de la sud de Suceava începând) și Dobrogea (părțile centrale și de nord ale acestei provincii). Basarabia era, din 1812, ocupată de „muscali“, Bucovina se afla, din 1775, sub stăpânire austriacă (din 1867 austro-ungară), iar Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul fuseseră cucerite încă din secolele XI–XIII de către Regatul Ungariei (fiind, din 1688 sub autoritatea Vienei, iar din 1867 sub regim austro-ungar). Aceste din urmă provincii aveau să se unească cu Regatul României

abia la 1918–1920, când țara avea să aibă aproape 300 000 de km pătrați. Dar nici Regatul României nu era, pe la 1880, o realitate puternică și sigură. Independența țării fusese proclamată abia în 1877 și cucerită cu arma, pe câmpiile Bulgariei, în războiul din 1877–1878. Marile puteri se codiseră mult să recunoască această independență, impunând țării fel de fel de condiții, unele nedrepte. Cu alte cuvinte, dependența de Imperiul Otoman era încă o amintire vie, ca și prezența turcilor la nord de Dunăre, ca putere suzerană, căreia i se plătea tribut. Vii erau și protestele Greciei, din clipa în care statul român autonom, sub Cuza, decretase secularizarea averilor mănăstirești. Vie era și existența raialelor de la Turnu, Giurgiu și Brăila, reunite cu Țara Românească abia în 1829, locuri cosmopolite, formate din importante grupuri alogene, adăpostite unele de urgia otomană și libere să-și pregătească în România mișcarea de emancipare națională. România de la 1880 era firavă și nesigură nu numai în ochii lui Eminescu, ci ai contemporanilor în general. De vină pentru toate acestea erau, natural, „străinii“, dar nu oricare și nu toți, ci numai otomanii (care supuseseră Moldova și Țara Românească și le sleiseră de sevă), rușii (care răpiseră Basarabia), austriecii („nemții“, ocupanții Bucovinei), ungurii (stăpânii Transilvaniei) etc. Și nici ei în totalitatea lor! Eminescu nu acuză nicăieri popoarele ca fiind demne de ură, ci doar pe conducătorii hrăpăreți, care luaseră ceea ce era al românului. Este semnificativ în acest sens numele de „muscali“ sau „moscali“, adică moscoviți, dat ocupanților Basarabiei. Termenul peiorativ era cel de „muscali“, fiindcă la Moscova se aflaseră prin tradiție țarul, conducerea, factorii de decizie (noua capitală, orașul lui Petru I, nu intrase în conștiința publică), adică aceia care trimiseseră armate ca să frângă Țara Moldovei (de fapt, intenția era ca s-o ocupe toată!). Astfel, Eminescu îi evoca în *Doina* pe „străinii“ care au trebuit să părăsească țările românești ocupate și să se retragă în 1918, făcând loc României. Evocând, la 1883, o țară românească situată „*de la Nistru pân' la Tisa*“, Eminescu era un vizionar realist și nu utopic, fiindcă România anului 1918 urma să se întindă exact de la Nistru și până la Tisa! Viața avea să dovedească, după aproape o jumătate de secol, că „străinii“ condamnați și criticați de Eminescu fuseseră condamnați și de istorie, de lume, de societate. La 1918, se împlinea de fapt ceea ce prevăzuse Eminescu, iar salvarea fusese tocmai Moldova, care conservase, în clipele cele mai grele (1916–1918), nucleul de stat românesc.

Se știe că Eminescu a exprimat idealurile generației sale, sintetizate în curentul romantic. Să vedem ce idei au exprimat alți poeți (autori) romantici din regiune. Taras Șevcenko – poetul național ucrainean – scria, pe la 1838, în poemul *Kateryna*: „Nu vă iubiți cu muscali,/ Fete sprâncenate,/ Că muscalu-i străin vouă/ Joc de voi își bate!”. Alexandr Sergheevici Pușkin, exilat în Basarabia, dar beneficiar al unui regim de bejenie princiar, scria cu dispreț, pe la 1821, că moldovenii erau „țigani nomazi” și că Basarabia era sfântă numai pentru că era aureolată de „slava rusească”. Tot el, poetul, se vedea pe sine între moldovencele cochete ca un zeu printre imbecile, iar printre moldovenii triști ca un leu între maimuțe, sau ca un armăsar arab într-o turmă smerită de măgari. La aceste jignitoare gânduri (exprimate poetic) față de români, Vasile Alecsandri, le-a alăturat pe ale sale, la fel de tăioase (tot în formă poetică).¹ Petőfi Sándor – poetul simbol pentru spiritualitatea maghiară – scria într-o poezie de slavă închinată lui Lehel (conducător ungur legendar, pomenit în raidurile de jaf împotriva Vestului, spânzurat la Regensburg în 955): „*Neamțule [...], trăsnetul să nu te omoare,/ Maghiarului să-i încredințeze această treabă*”.² În poezia *Poporul maghiar*, publicată în iunie 1848, același poet declară că doar maghiarul trebuie să fie stăpân în țară (adică în Ungaria Sfintei Coroane, compusă și din Croația, Slovacia, Transilvania, Voivodina etc., adică și din croați, slovaci, români, sârbi, germani, ruteni etc.), zice că zilele „neamțului”, comparat cu lipitoarea setoasă de sânge, sunt numărate, ca și ale altor popoare: „*Oare să poruncească în țară neamțul, slovacul?/ Aici, unde atâția maghiari și-au dat sufletul?/ Sângele maghiar a cucerit cu glorie această glie/ Și milenii la rând au apărât-o maghiarii./ Doar maghiarul are aici drepturi de stăpân,/ Iar cel ce vrea să ni se urce în cap,/ Capul lui va simți pașii noștri,/ Și-i vom împlânta pintenii în adâncul inimii*...”.³ În poezia *Viață sau moarte*, din același an, poetul național îi amenință pe „*croați, germani, sârbi și români*” cu sabia care „*sclipește în mâna maghiarului*”, îi face pe aceștia „corbi scârboși”, cu „inimi blestemate”, „hoardă” din care ungurii aveau să scurgă „ultimul strop de sânge” sau „cloacă de păduchi”, menită a fi devorată, firește, tot de vajnicii unguri.⁴ În altă poezie, numită *În ziua de Anul Nou* (este vorba despre 1 ianuarie 1849), Petőfi îi numește pe străini și mai ales pe germani „hoardă de tâlhari”, „câini sângeroși”, dintre care nu avea să rămână în viață decât unul singur, doar ca să spună

tremurând „*Vai de cel ce nu-l cinstește pe maghiar!*”; invocarea finală a diavolului din această poezie ajunge să fie apocaliptică: „*Acum Dumnezeu nu ne ajunge, căci el nu este destul de aspru; ție mă rog, iadule, în dimineața de Anul Nou: sădește în inimile noastre întreaga ta mânie, să nu cunoaștem îndurare până mai mișcă vreunul dintre nemernicii ăștia pe acest pământ*”.⁵ De altfel, ideea că maghiarul trebuie să fie „fără îndurare” față de popoarele conlocuitoare (și față de străini în general) a traversat deceniile și chiar secolele, devenind un laitmotiv al conștiinței publice elitare ungare, până la finele primei jumătăți a secolului al XX-lea. Mai toți contemporanii creatori de valori intelectuale ai lui Petőfi gândeau și exprimau aceleași idei. Széchenyi István (1791–1860), scriitor și om politic, unul dintre cei mai importanți reformiști maghiari (a dat numele și Bibliotecii Naționale din Budapesta), spunea (la 5 octombrie 1844) în dieta țării de la Bratislava: „*Urăsc din străfundurile sufletului meu orice evoluție care nu este maghiară*”. Spre deosebire de „străinii” veștejiți de Eminescu – minorități dominante asupra majorității supuse – cei urâți de Petőfi, în ciuda blestemelor sale, au ajuns până la urmă (în general), prin voința popoarelor și recunoașterea marilor puteri, stăpâni acolo unde, prin forță, domnase Coroana Sfântului Ștefan. Cu alte cuvinte, „ura” lui Petőfi nu a fost validată de istorie, Ungaria revenind la frontierele sale etnice. Nici „urile” lui Șevcenko și Pușkin nu au avut, în linii mari, o soartă mai bună. Eminescu însuși nu s-a impus în conștiința publică prin combaterea „străinilor”, dar mulți dintre „străinii” hrăpăreți evocați de el s-au dovedit, într-adevăr, demni de condamnat, din perspectiva nevoii făuririi statului național român, așa cum a fost el recunoscut de istorie. Altminteri, în focul argumentației poetice și, mai ales, publicistice și în același spirit romantic, și Eminescu a pus accente grave pe numele unor contemporani de altă etnie și credință.

Cu toate acestea, eu nu știu să existe în peisajul public din Ucraina, Rusia și Ungaria vreo critică serioasă la adresa acestor titani ai romantismului, care – așa cum era firesc, moral și drept atunci – îi proslăveau pe ucraineni, pe ruși și, respectiv, pe unguri, în detrimentul străinilor, dăruiți cu epitete teribile și sortiți pieirii. Nu am auzit niciodată ca vreun analist politic sau eseist să fi spus sau scris că Ungaria nu va putea intra în NATO sau în Europa cu un simbol național ca Petőfi Sándor, denigratorul de popoare străine. Pe când în România ni se atrăgea

atenția în chip foarte serios, încă din anii '90 ai secolului trecut, de către intelectuali subțiri – ajunși apoi, unii dintre ei, înalți demnitari de stat – că Eminescu este complet revolut, învechit, desuet, că era bun de pus între paranteze (în „debara“) și că, în niciun caz, România nu putea visa la NATO și la UE pe buze cu „autohtonistul“, „antioccidentalul“ și „xenofobul“ Eminescu! Iar ideea că Eminescu nu mai este citit este falsă și menită să distragă atenția de la chestiuni culturale reale. Câți englezi mai citesc azi integral piesele, sau chiar sonetele lui Shakespeare, câți spanioli pot citi și comenta de la cap la coadă *Don Quijote*, câți tineri unguri mai știu poeziile lui Petőfi? Și, totuși, manualele îi cuprind, îi comentează, iar oamenii – chiar și cei simpli – se mândresc în continuare cu ei. Ei continuă să fie – în universalismul lor – și simboluri ale spiritualității naționale engleze, spaniole sau ungare. Nu au fost decretați ca atare de parlamente, nici de academii și nici măcar de confrății lor, ci au intrat în chip firesc în conștiința publică, dincolo de voința cuiva.

La fel este – de ce ar fi la noi altfel? – și cu Eminescu! El a fost omul vremii sale, cu mărimile și cu micimile sale, cu ideile general valabile și cu lamentabile, pentru noi, obsesii locale și trecătoare. Poetul și publicistul a scris uneori cu asprime despre anumiți străini, i-a veștejit cu epitete grele, pentru venalitate, politicianism, rapacitate, dar, câteodată, și numai pentru „vina“ de a fi fost străini. Ca și alți contemporani din elita intelectuală, Eminescu voia să-i vadă pe români stăpâni, în fine, în România și să vadă România întreagă, condusă și organizată de români. Mai toate sunt de înțeles, după atâtea secole de supunere și umilință, venite din partea unor vecini lacomi. Cum și de ce să-i cerem lui Eminescu să fi fost vizionar, când Pușkin, Șevcenko sau Petőfi nu au fost? Cum putea Eminescu să prevadă, de exemplu, Holocaustul, să știe că va urma, după al Doilea Război Mondial, Declarația universală a drepturilor omului (adoptată de ONU) sau să știe că, mai recent, UE avea să reglementeze chestiunea minorităților? Este ca și cum l-am condamna pe Isaac Newton că nu a știut teoria relativității!

Oare nu ar fi mai corect să-l restituim pe Eminescu timpului său, ca să vedem mai bine cât a fost el de atemporal? Știți bine, Domniile Voastre, că nici vremii sale nu s-a potrivit prea bine și că s-ar fi vrut contemporan cu Alexandru cel Bun, trăitor în „umbra sfântă“ a Basarabilor și Mușatinilor“, așa cum îi stă bine oricărui romantic, glorificator al Evului Mediu. Eminescu a iubit sincer poporul și

țara aceasta, căroră le-a închinat pagini nemuritoare, dar nu a urât cu-adevărat popoare și nu a ridicat arma contra străinilor. A urât și veștejit – uneori cu vorbe grele – oameni, dar cine nu face asta, într-o formă sau alta? În schimb, câtă lumină a revărsat asupra omenirii! Vă îndemn să vrem să vedem această lumină, în centrul căreia stătea poporul său și România. A scris, cu patimă, la 17 ani și a publicat în „Familia“ (în 1867), poezia *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, pe când România abia exista, cuprinzând cu puțin peste o treime din România împlinită la 1918. Dar, încă de atunci, el vedea aievea România întreagă, exact în sensul în care Kogălniceanu numea „patrie“ toată acea întindere de pământ pe care se vorbea românește. Citam altădată o scrisoare a poetului către Iosif Vulcan, în care Oradea este plasată, cu decenii înainte de Unire, în România. Cu alte cuvinte, Eminescu a fost și un patriot vizionar, cum erau toți marii oameni atunci!

Critica lui Eminescu este firească și aceasta poate fi făcută și se face din varii unghiuri, de la erori de prozodie până la cronologii schioape și de la narațiuni filosofice greoaie până la decizii de viață discutabile. Dar critica nu are nimic a face cu denigrarea și cu demolarea poetului. Azi, la 125 de ani de la moartea poetului, nu putem decât să constatăm cât de intensă continuă să-i fie nemurirea, cât de vie rămâne „țărița parfumurilor sale“ și câtă dreptate avusese Călinescu când l-a numit pe „băietul“ care cutreiera demult pădurile eternității „cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată, poate, pământul românesc“. Eminescu, dincolo de ura exprimată contra inamicilor țării sale, a construit România în și prin poezie, iar această construcție s-a dovedit la fel de reală ca Țara în hotarele sale din 1918. Eminescu este demiurgul sufletului și trupului nostru național, iar prin aceasta el ne-a proiectat în universalitate, în rând cu popoarele lumii.

Note

¹ „Fiind mai negru ca țigani, / Ce-ai tot cerșit la noi cu anii? / Tu, cel primit cu dor de sus, / Nici bogdaproste nu ne-ai spus. / Cu dar de pâine și de sare, / Cu vin din valea noastră mare / Te-am ospătat, dar tu, în zori, / Râzând, te-ai scârnavit pe flori. / Apoi prin codri de milenii / Ai tot umblat, râzând alene, / Ei, vezi, atunci pun mâna-n foc: Tu n-ai fost cal arab, ci porc!“.

² J. Weidlein, *Imaginea germanului în literatura maghiară / Das Bild des Deutschen in der Ungarischen Literatur*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 80–82.

³ *Ibidem*, p. 88.

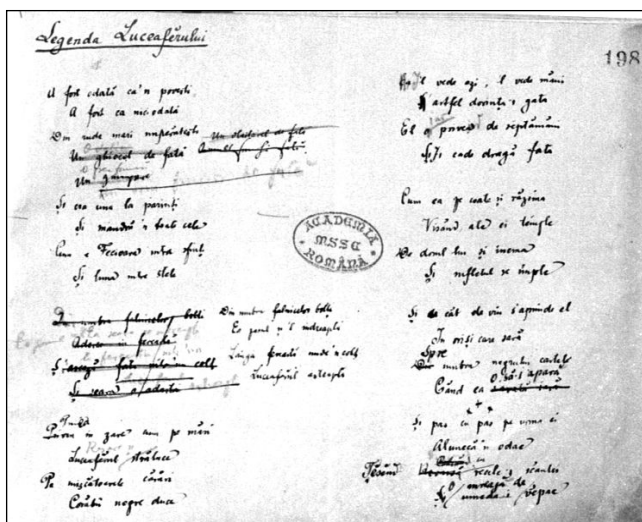
⁴ *Ibidem*, p. 89.

⁵ *Ibidem*, p. 90.

Mihai Eminescu – patriot român și om universal*

Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române
Membru de onoare al Academiei Române

Luceafărul poeziei românești, cum l-a numit pentru prima dată patriarhul Miron Cristea, Mihai Eminescu a fost și rămâne un mare *creator de sinteze perene*, care i-au permis să fie în același timp *un mare patriot român și un om universal*. În această calitate, el este mereu actual, ca pildă de urmat pentru fiecare generație.

Din opera poetică și din publicistica lui Mihai Eminescu se desprind trei mari sinteze creatoare:

1. Iubirea față de spiritualitatea poporului român și pasiunea pentru cultura universală.
2. Admirația față de frumusețile peisajului natural românesc și pasiunea pentru înțelegerea universului fizic.
3. Elogierea istoriei poporului român și pasiunea pentru analiza critică a problemelor prezente din societatea românească.

1. Prima sinteză creatoare amintită anterior se vede în dorința lui Eminescu de a cunoaște limba română din diferite provincii românești, dar și limba română veche, inclusiv cărțile bisericești, mai ales că patru dintre surorile mamei sale erau monahii (Fevronia, Olimpiada, Sofia și Xenia), una dintre ele

fiind stareța Mănăstirii Agaton, lângă Botoșani, unde copilul și apoi tânărul Mihai mergea adesea.

Astfel, Mihai Eminescu a recunoscut și a apreciat constant rolul Bisericii în dezvoltarea culturii și a limbii române ca veșmânt viu al învățăturilor de credință și al cultului liturgic, mai ales eforturile ei ca poporul să înțeleagă în graiul său *Sfânta Scriptură*. Pe de altă parte, studiile sale la Viena și Berlin i-au permis să cunoască bine gândirea filosofică și cultura occidentală. Sinteza creatoare dintre spiritualitatea sa românească și cultura sa filosofică universală l-a ajutat pe Mihai Eminescu să devină *făuritor al limbii române literare moderne*, înțelegând că între multe daruri moștenite din generațiile anterioare, în patrimoniul spiritual al neamului românesc, cel

Prima ediție a poeziilor lui Mihai Eminescu (1883)

*Cuvânt rostit la Sesiunea solemnă dedicată comemorării lui Mihai Eminescu „125 de ani după Mihai Eminescu” (16 iunie 2014, Aula Academiei Române)

mai mare dar este *limba națională*, în care se exprimă identitatea etnică și comuniunea între generații.

De aceea, Eminescu ne cheamă astăzi să iubim limba română, să o cunoaștem temeinic și să o cultivăm cu iubire și respect, ea fiind *patria spirituală* a identității și demnității noastre naționale.

2. Admirația lui Mihai Eminescu pentru frumusețile plaiurilor românești, pentru păduri și poieni, pentru tomnaticii „*codri de aramă*” și pentru pito-reștile „*păduri de argint*”, pentru munte și mare se îmbină cu admirația sa pentru frumusețea lunii și a stelelor, dar și cu pasiunea pentru înțelegerea filosofică a începutului timpului și spațiului, a universului fizic, a cosmosului, astfel încât unele dintre expresiile sale poetico-filosofice uimesc și astăzi prin profunzimea intuițiilor sale personale.

Eminescu a preluat idei filosofice universale și le-a prelucrat artistic într-un mod creator admirabil.

De aceea, el ne îndeamnă azi să iubim frumusețile pământului românesc, să le păstrăm, să le apărăm de distrugeri și să le cultivăm, pentru ca din frumusețile naturii să *primim inspirație pentru a cultiva și frumusețile sufletului*. Totodată, pasiunea lui Eminescu pentru înțelegerea universului, a cosmosului, ne îndeamnă să promovăm dialogul dintre credință, știință și filosofie, dialog pe care noi îl cultivăm în prezent împreună cu Universitățile din București și Iași și a dat roade frumoase în ultimii zece ani.

3. Poet romantic, Mihai Eminescu a avut și a cultivat o admirație deosebită față de istoria poporului

român, elogiind adesea pe domnitorii români viteji și demni, care și-au apărât patria și credința strămoșească în fața năvălitorilor străini. Poetul romantic, care elogia trecutul glorios al poporului român, era, totodată, și un „*analist politic*” foarte realist și critic al problemelor acute ale societății românești în care trăia.

Eminescu știa bine situația socială și politică a Europei, dar și starea lucrurilor din propria țară. A militat constant pentru unitatea și demnitatea poporului român. A dorit mult unirea Basarabiei și a Transilvaniei cu România, dar și propășirea materială și culturală a poporului român. De aceea, Mihai Eminescu era un critic aspru al nedreptăților sociale, fapt care l-a făcut uneori incomod. În acest sens, publicistica sa îl evidențiază ca fiind o adevărată enciclopedie, el posedând vaste cunoștințe de sociologie, statistică, economie, istorie, arheologie, religie și altele.

Prin urmare, Eminescu ne îndeamnă să fim patrioți români autentici și, în același timp, români cu deschidere, spre a învăța ceea ce este bun și la alte popoare.

A fost și rămâne modelul românului dornic de cunoaștere universală și, în același timp, un fidel păstrător al identității sale naționale.

La împlinirea a 125 de ani de la trecerea în eternitate a lui Mihai Eminescu, mulțumim lui Dumnezeu pentru acest mare dar făcut poporului român și ne rugăm să-l numere împreună cu dreptii în Împărăția cerurilor.

Teiul lui Mihai Eminescu

125 de ani după/cu Eminescu*

Mihai Cimpoi

Membru de onoare al Academiei Române

Întrebarea-cheie pe care trebuie să ne-o punem astăzi cu putere imperativă este: „Cum se prezintă societatea românească și noi, românii (din țară și din afara ei), în ceasul istoric de față?”

Punându-ne această întrebare firească, ne aducem aminte de o însemnare din manuscrisul 2262: „Ce-au fost românii pe când eu n-am fost, ce vor fi ei, când eu n-oi mai fi?” Și, bineînțeles, de notele:

„Oare eu, tu, el nu e tot una? Oare atunci nu se confundă într-unul întreg, într-un individ, când într-un Apollon, oare trecutul și prezentul, nu sunt pedestalul viitorului?”

Eul Dumnezeu. Națiunea mea e lumea, cum fără eu nu e Dumnezeu, astfel fără națiunea mea, nu e lume.

Națiunea acest complex de euri.

Dacă n-ai exista tu, n-ar exista finitul, umbra destinului, destinul, Dumnezeu” (Fragmentarium, București, 1981, p. 78).

Întrebări, întrebări, o herghelie de întrebări, vorba lui Eminescu însuși, care rămân fără răspunsuri limpezi în fața Sfinxului timpului, de care ne tot batem frunțile, marcate de semnul zădărniceii (iarăși un *topos* eminescian).

Societatea românească de astăzi nu se prezintă atât eminescianizată, cât caragializată, dar putem spune, totuși, hotărâți, că o găsim în umbra unui destin favorabil. Aceasta a intrat în Uniunea Europeană, visată și de Eminescu. Pentru poet, Europa nu e decât un organism, un complex de euri armonizate, un Unu Multiplu, așa cum și-o va închipui Noica.

Din păcate, multe din problemele abordate în *Satire* și în publicistica sa au rămas actuale, deranjând și astăzi (amintim un caz anecdotic în acest sens: un președinte al parlamentului de la Chișinău a vrut să-l acționeze în judecată, fiindcă într-un articol reproduș într-un periodic, scrie că... „parlamentarii și primarii trebuie să știe carte”).

Este și un bun prilej de a ne întreba ce se întâmplă acum cu Basarabia, „pământ din vechiul pământ

românesc” și despre care spune Eminescu într-o variantă a *Doinei*: „Auziți cum strigă slabii,/ Și umiliții către noi./ E glasul blândeii Basarabii/ Ajunsă-n ziua de apoi”.

Ei bine, iată că Basarabia valorifică în bine, vorba lui Blaga, această condiție, prin semnarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană.

Cei 125 de ani posteminescieni ne determină să vedem cum arată *destinul postum* al operei și personalității sale.

Intră în dezbatere, în primul rând, modul în care a fost receptată publicistica sa.

Dacă poezia n-a avut de întâmpinat decât dificultăți de recuperare a postumelor – respinse din motive valorice de Ibrăileanu, îmbrățișate cu entuziasm deosebit de Iorga –, publicistica a avut o soartă cu mult mai vitregă, fiind recuperată cu greu, interpretată în chip și fel, mai cu seamă prin grile politice, ideologice, și publicată integral abia în zilele noastre.

Din perspectiva exegetică a zilei de azi, se cade să spunem două lucruri esențiale:

- face parte integrantă din opera eminesciană, demonstrând unitatea ei organică, holografică;
- are o valoare literară indiscutabilă, ca și poezia sa.

O citim – acum – prin interconexiune, prin convergență, căci îl regăsim în ea și pe poet, după cum în poezie, în special în cea satirică, îl regăsim pe publicist. Monica Spiridon constată că Eminescu folosește în proza jurnalistică toate procedeele retoricii clasice și aceleași mărci beletristice.

Putem face, în temeiul publicisticii sale, un *Dicționar de economie politică*, așa cum l-a conceput însuși poetul, un *Dicționar de filosofie*, căci trece prin „pământul proaspăt al propriului suflet întreaga gândire filosofică universală”, un *Dicționar de ontologie juridică* (deoarece recunosc specialiștii în materie că are cunoștințe fundamentale și în acest domeniu) și un *Dicționar de etică* (scriitorul clujean Vasile Gogea l-a și întocmit cu referințe la opiniile

*Articol scris în temeiul intervențiilor din cadrul Simpozionului „Eminescu și Basarabia” de la Oradea (11 iunie 2014), în cadrul Sesiunii solemne a Academiei Române „125 de ani după Mihai Eminescu” (16 iunie 2014) și al manifestărilor organizate de Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni (București, 15 iunie 2014).

poetului despre parlamentarism, constituționalism, moravuri politice).

Constatăm previziuni științifice surprinzătoare, privind *teoria relativității*, *cuanta* (noțiunea e folosită înainte de Plank), *sociologia* ca axă a tuturor științelor (înainte ca ea să fie definită așa de Max Scheler), *limba ca o casă a ființei* (fiind clară similitudinea cu cunoscutul postulat al lui Heidegger). Relația Eu/Celălalt, cu accentul pus și pe luarea în considerare a altei persoane, este văzută în spiritul eticii contemporane.

În ceea ce privește delicata și controversata problemă a naționalismului, se cade să spulberăm toate speculațiile ce se fac în jurul ei și – mai cu seamă – învinuirea de xenofobie. Avem toate motivele să credem că Eminescu înțelege *naționalismul* în felul în care îl teoretizează, bunăoară, Raoul Girardet, cel mai bun istoric francez al problemei:

- *suveranitatea* afirmată prin intermediul simbolurilor și instrumentelor specifice;

- *aspirația la unitate*, care exprimă „voința de a consolida coeziunea grupului național, mai presus de clivajele sociale, religioase, etnice, profesionale sau ideologice“;

- *luarea în considerație a istoriei naționale*, conștiința valorilor proprii și atașamentul față de limbă, cultură și tradiții;

- *aspirația la universalitate a civilizației naționale*, care se manifestă în convingerea că valorile ce-i sunt specifice depășesc frontierele statului-națiune“ (a se vedea Frédéric Laupies, *Dicționar de cultură generală*, Iași, 2008, p. 535).

Similitudinea cu părerile despre naționalism expuse în publicistica eminesciană este de ordinul evidenței.

După cei 125 de ani de la trecerea la cele veșnice, poetul și publicistul Eminescu ne trimite lumini modelatoare, care ne ajută să înțelegem ce se întâmplă astăzi cu noi, cu lumea, cu valorile.

Casa memorială a poetului Mihai Eminescu de la Ipotești

Casa memorială a poetului Mihai Eminescu de la Ipotești (interior)

Cum gândim azi, cu Eminescu, traducerea și tălmăcirea operelor filosofice?*

Mircea Dumitru**

Academia Română, răspunzând menirii sale culturale și istorice, organizează sesiunea solemnă, dedicată celui numit, cu real teme, „*omul deplin al culturii românești*“, Mihai Eminescu. Gândurile mele urmăresc să dea câteva răspunsuri la întrebarea din titlul scurtei mele comunicări *Cum gândim azi, cu Eminescu, traducerea, tălmăcirea și interpretarea operelor filosofice? Câteva remarci cu privire la experiența eminesciană a lecturilor kantiene* (o carte admirabilă și pilduitoare, publicată de către Editura Univers în 1975, într-o ediție îngrijită de C. Noica și acad. Al. Surdu).

În privința întâlnirii lui Eminescu cu opera lui Kant, primul fapt care ne atrage atenția, în mod aparte, este vârsta foarte tânără la care *poetul* ia cunoștință de Kant. Eminescu avea mai puțin de 20 de ani când începe să-l studieze pe filosoful german, iar înainte de a împlini 25 de ani, tradusese deja o mare parte din secțiunile cele mai dificile ale *Criticii rațiunii pure*.

Noica spune, cu deplin teme: „*O asemenea întâmplare poate fi exemplară pentru orice conștiință de cultură. Fie că-i e dat cuiva să cunoască de timpuriu gândirea lui Kant sau a unui alt mare gânditor, fie ca, sub orientarea veacului, îl cucerește o știință sau câte o viziune științifică, îi poate fi rodnic să vadă cum a vibrat cineva mare, în anii tinereții, la o asemenea întâlnire și cum a știut să transforme o emoție filosofică într-o muncă de severă răspundere*“ (Constantin Noica, Introducere la volumul *Mihai Eminescu, Lecturi kantiene*, în Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, Editura „Humanitas“, 2003, 2010, p. 281).

Întâlnirea cu un gânditor fondator esențial, sau cu un mare autor, este, firește, constitutivă, în ordinea spiritului, pentru fiecare dintre noi; pentru că o astfel de apropiere acționează ca un soi de catalizator sau de placă de dezvoltare fotografică a propriilor noastre gânduri și teme pe care le vom urmări, apoi, întreaga noastră viață.

Dar și întâlnirea unei culturi cu un astfel de autor este tot atât de importantă. Cum a preluat cultura română pe Kant, poate fi o temă de reflecție și de dezbatere fascinantă, care ne-ar ajuta să ne înțelegem mai bine pe noi înșine, rosturile noastre culturale și, mai specific, rosturile noastre filosofice.

Dar, cine face posibile aceste apropieri? Fără îndoială, traducătorul, care mediază și intermediază, ca un interpret de primă instanță al autorului și al textului pe care îl tălmăcește pentru cei din propria sa comunitate de vorbire și de cultură. Traducătorul de filosofie este tot atât de important, pentru o cultură, precum acela care traduce proză sau poezie.

Întâlnirea lui Eminescu cu filosofia lui Kant și receptarea marii filosofii a gânditorului german în cultura noastră, grație aceastei traduceri, ne prilejuește, firește, reflecții care pot fi articulate pe diferite planuri de interpretare; fiecare plan corespunzând unor semnificații care se degajă, fie din motivația pentru care Eminescu face această traducere, sau din locul pe care aceste lecturi kantiene îl ocupă în opera de ansamblu a poetului, sau încă din importanța și semnificația culturală ale traducerii pentru construirea, consolidarea și dezvoltarea unui vocabular și limbaj filosofic românesc.

Din această ultimă perspectivă, doresc să fac câteva remarci asupra lecturilor kantiene pe care ni le-a dat Eminescu, insistând asupra construirii unui vocabular filosofic autohton și asupra dezvoltării și creării unei limbi filosofice românești. În cele ce urmează, mă voi mărgini la un comentariu asupra unui singur termen – este drept, esențial pentru traducerea și regândirea în limba română a marii opere filosofice a lui Kant – termenul este „*Urteil*“ (judecata), hotărâtor nu numai în kantianism, ci și în întreaga filosofie de dată mai veche sau mai recentă.

Așadar, cum ar trebui să primim și să interpretăm semnificația traducerii lui Eminescu?

*Cuvânt rostit la Sesiunea solemnă dedicată comemorării lui Mihai Eminescu „125 de ani după Mihai Eminescu“ (16 iunie 2014, Aula Academiei Române)

**Prof. univ. dr., rector, Universitatea București

Dacă o limbă este la începuturile ei într-un domeniu sau altul al cunoașterii sau al spiritului, este de înțeles că mai mulți termeni diferiți în limba din care se face traducerea ajung să fie echivalați cu unul și același termen în limba în care traducem. Sărăcia lexicală și semantică a unei limbi, încă nedestelenite și necultivate, face ca traducerea să utilizeze unul și același cuvânt ca echivalent semantic pentru o clasă întreagă de termeni din limba tradusă.

Dar la Eminescu, oarecum curios, se produce fenomenul invers. Unul și același termen kantian ajunge să fie redat prin mai mulți termeni românești. Este, desigur, o maximă a traducerii aceea de a păstra o anumită constantă în echivalarea unui termen străin – a se păstra, pe cât posibil și depinzând de context, pentru un termen străin unul și același cuvânt în limba română.

Eminescu, însă, nu se luptă doar cu echivalarea semantică, ci de-a dreptul și cu gândul kantian – el interpretează, de fiecare dată, cuvântul dat, în funcție de contextul apariției sale, și ne dă nu atât o corelare semantică stabilă, cât o interpretare și reinterpretare ale contextului în care apare gândul filosofic respectiv.

Poate că traducerea, astfel realizată, nu va fi ireproșabilă, dar interpretul și traducătorul ne pun în situația de a gândi dinamica și dialectica temei filosofice în cauză. Adică, de a înțelege viața acelei idei.

Exemplul care ne va reține atenția este, așa cum spuneam deja, traducerea termenului „Urteil“. Eminescu folosește în anumite cazuri arhaismul „județ“, alteleori utilizează un latinism (inexistent în limba actuală), anume „judicia“ (pluralul de la „judicium“), [interesant, totuși, că limba a creat și păstrat adjectivul „judiciar“, sau pe acela – și cu valențe filosofice – de „judicios“], iar în alte locuri va folosi – după stabilizarea terminologiei logice tradiționale, odată cu apariția *Logicii* lui Titu Maiorescu – termenul judecată.

Să fie, oare, cel mai mare creator de limbă poetică românească atât de nesigur și ezitant în transpunerea ideilor filosofice kantiene în limba română? Cum este posibil ca Eminescu să folosească o terminologie atât de ciudată, uneori rebarbativă, lăsând a se înțelege că am avea nevoie de o reîntoarcere la o fază anterioară a limbii și culturii? Dar, dacă nu este vorba de așa ceva?! Dar dacă ar fi vorba, mai degrabă, de un sănătos impuls filosofic? De o intuiție corectă ca echivalarea unor termeni filosofici atât de încărcăți conceptual și semantic să se poată realiza printr-o clasă de termeni echivalenți, fiecare marcând

una dintre nuanțele semantice ale acelui termen polisemic?

Aici începe lecția kantiană a lui Eminescu (traducerea laolaltă cu interpretarea): termenul de „judecată“ spune mai multe lucruri laolaltă. Termenul este echivoc sau ambiguu: judecata înseamnă, în sens juridic, și procesul, dar și sentința, iar filosofic, denumește facultatea de judecare – fiind de interes pentru psiholog –, dar și forma logică obiectivă, adică judecarea logică propriu-zisă, sau conținutul judicativ al procesului de judecare. Termenul stă și pentru procesul (psihologic), dar și pentru produsul (logic obiectiv al) acelui proces.

Să deplângem, acum, această bogăție de sensuri, acest echivoc sau ambiguitate sistematică? Nicidecum. Limba naturală, cu toate aceste caracteristici semantice și pragmatice, care par a fi infirmități, este într-un tot în ordine, așa cum este ea. Nu are nevoie de vreo reformă specială. Este adevărat că avem nevoie de o bună punere în ordine a cuvintelor care redau aceste concepte. Și cred că aici instinctul și impulsul pentru crearea de limbă ale lui Eminescu sunt cât se poate de fertile. Eminescu este pe acea cale care duce la dezvoltarea sănătoasă și la diversificarea necesară ale vocabularului filosofic.

Din nou, Noica vorbește cu deplin temei: „*Ce instinct (...) îl face pe Eminescu să schimbe [adică, să folosească mai mulți termeni, din timpuri istorice diferite, având etimologii contrastante etc.]? Vom spune că este instinctul filosofic cel bun, care pe noi ne-a părăsit [zice Noica], ba pare a-l fi părăsit și pe el după 1877, probabil sub influența terminologiei lui Maiorescu (...) Cu înzestrarea sa filosofică, aci evidența (...) el își dă seama că trebuie să moduleze gândul, ca și expresia*“ (Idem, p. 319).

Da, într-adevăr, pentru filosofie, modularea gândului și a expresiei sale, trasarea și clarificarea distincțiilor, a diferitelor corelații dintre diferitele accepțiuni ale unui concept, ei bine toate acestea, și altele legate de această modulare și modelare a gândului și limbajului sunt esențiale și decisive.

Nu putem decât să constatăm că filosoficește, limba ar fi fost mult mai modulată și aptă să redea aceste nuanțe conceptuale dacă nu s-ar fi impus, sub influența unor manuale, precum acela al lui Maiorescu, sau sub varii considerente, o standardizare, simplificare, minimizare și sărăcire ale vocabularului filosofic. Desigur, nu vreau să susțin că din perspectiva limbii filosofice pe care o vorbim azi, ar mai fi de conceput să utilizăm un termen precum „judicia“ pentru una dintre accepțiunile kantianului „Urteil“. De vreme ce termenul nu s-a

păstrat în limbă, noi nu mai putem gândi și opera cu el. Dar dacă, într-o istorie contrafactuală a semanticii vocabularului filosofic românesc, s-ar fi păstrat mai multe echivalențe ale acestui esențial termen filosofic, care este germanul „Urteil“, atunci și gândul filosofic redat în cuvinte românești ar fi fost mult mai modulat și mai bogat, ar fi avut o viață deplină.

Pentru a sesiza importanța enormă a acestei specializări și diversificări filosofice a limbajului, să aruncăm o scurtă privire la același termen – „judecată“ – de data aceasta din perspectiva vocabularului filosofic contemporan englezesc, bine reprezentat printr-o clasă de termeni, care desemnează diferitele semnificații ale acestui concept în cauză „proposition“, „sentence“, „statement“, „utterance“, „judgement“. Toți acești termeni sunt legați de conceptul de judecată, dar între ei apar, din rațiuni filosofice clare și bine argumentate, diferențe subtile, dar care nu sunt mai puțin reale. Este o șansă pentru limba filosofică exprimată în engleză să aibă această bogăție terminologică. Aceasta denotă și o cultivare sistematică și temeinică a vocabularului filosofic (în engleza vernaculară nu sunt operate aceste distincții, termenii sunt folosiți, oarecum, echivalent și indistinct). A fost modularea gândului filosofic aceea care a determinat și a impus și modularea expresiei lingvistice!

Când traducem acești termeni în limba română întâmpinăm greutăți, care sunt date atât de lipsa unor termeni dedicați în vocabularul filosofic de specialitate, cât și faptului că terminologia, nefiind fixată, nu permite acea modulare a gândului filosofic de care vorbește Noica. Sau, mai corect, nu o permite cu toată bogăția de nuanțe implicate în familia, vecinătatea conceptului filosofic și logic de judecată. Așa se face că în traduceri recente în limba română din filosofia germană și mai ales din aceea analitică anglo-saxonă și americană, din autori, precum G. Frege, B. Russell, L. Wittgenstein, dar și W. Quine, D. Davidson, H. Putnam, D. Kaplan, S. Kripke sau K. Fine, apar dificultăți care sunt legate nu de lipsa de ingeniozitate sau virtuozitate lingvistică a traducătorilor, ci de limitele istorice sau contextuale ale semanticii vocabularului filosofic românesc actual (în unele din aceste traduceri am fost direct implicat – Wittgenstein, Quine, Kripke, Kaplan sau Fine – și în ceea ce spun aici transpare și propria mea experiență!).

Cu siguranță, limba filosofică românească a făcut un lung drum în ultima sută de ani. Avem acum gândurile și filosofii lui Blaga, lui Noica, dar și ale lui Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu și Mircea Florian, admirabil exprimate și modulate într-o limbă filosofică bogată, suplă, capabilă să exprime idei dintre cele mai abstracte sau profunde, într-o manieră care se potrivește firescului limbii române.

Avem, totodată, traduceri din opere filosofice constitutive pentru spiritul filosofic european: Platon, Aristotel, Descartes, Leibniz, Hume, Kant, Hegel, dar și mai aproape de noi, în veacul al XX-lea și începutul celui de al XXI-lea, Heidegger și Wittgenstein. Limba română este perfect aptă să primească toate aceste opere în structurile și în mediul ei. Așadar, limba română exprimă foarte firesc și natural filosofie de cea mai bună calitate.

Aceasta nu ne împiedică, însă, să nu ne întrebăm – reflectând la experiența eminesciană a creării de limbaj – ce ar fi de dorit să se întâmple, pentru ca acest impuls către invenție lexicală și originalitate, prezent în lecturile kantiene eminesciene să prezideze spiritul limbii și de acum înainte?

Întorcându-ne, pentru a și încheia, la acest exemplu prezent în traducerea lui Eminescu, impresia mea este aceea că limba filosofică română ar fi fost într-o stare mai bună, dacă ar fi avut la dispoziție această bogăție lexicală care surprinde diferitele aspecte și nuanțe ale conceptului logic, psihologic, juridic etc. de judecată. Adică, am fi fost într-o poziție mai bună, din punctul de vedere al subtilității și flexibilității redării diferitelor nuanțe filosofice, dacă impulsul original, creator de limba filosofică, al lui Eminescu, nu ar fi fost atenuat, inhibat sau „domesticit“ de tendința contrară de uniformizare, simplificare și unificare terminologică, ce a condus, în mod inevitabil, și la o sărăcire a vocabularului filosofic.

Desigur, invenția și creația lexicală poetică nu sunt și nu pot fi un substitut pentru gândirea filosofică autentică, dar lecția eminesciană ne arată că acest impuls original, creator de termeni și de limbaj este „*instinctul filosofic cel bun*“ (Noica); acesta ne ajută să dezvoltăm un limbaj bogat, flexibil și subtil, adecvat pentru a modula nuanțele diverse ale gândului filosofic.

Orice elogiu adus lui Mihai Eminescu este, *ipso facto*, un elogiu adus limbii române și culturii pe care o edificăm prin această limbă.

Eminescu, cel de ieri și de astăzi.

Emblemă a culturii românești, de 125 de ani*

Gabriel Marilen Pirtea**

A vorbi în zilele noastre despre Eminescu este un act paradoxal, atâta timp cât acest act implică, în aceeași măsură, curajul de a vorbi despre o operă vie și complexă, cât și nevoia de a ne raporta constant la reperul cultural reprezentat de „*omul deplin al culturii românești*“, cum îl numea Constantin Noica pe poetul nostru național. Natura complexă a operei ne oferă plăcerile lecturii și interogării asupra complexității lumii, dar, în același timp, ne îndeamnă la reflecție asupra propriei noastre identități, individuale și culturale.

În deceniile de după 1989, s-a vorbit despre Eminescu în toate tonalitățile. S-a vorbit în tonalitatea respectuoasă a celor care, dintr-o nevoie firească de a se raporta la un model absolut, au găsit în Eminescu un reper cultural demn de ridicat la rangul de simbol al culturii române. Dincolo de orice, Eminescu reprezintă un astfel de simbol. S-a vorbit, de asemenea, în tonalitatea ludică și iconoclastă asumată de o tânără generație care, în căutarea propriei identități culturale, a arătat, și prin apropierea critică de Eminescu, faptul că poetul reprezintă una dintre personalitățile complexe, care a dat direcție culturii române peste ani. Dar, cel mai adesea, s-a vorbit în spiritul dialogului analitic și interpretativ cu opera eminesciană, în amfiteatre, în sălile de seminar sau în cărțile celor care, implicați în actul educațional universitar, s-au ocupat de descifrarea celor mai importante semnificații ale textului și personalității culturale eminesciene. Cum nu sunt decât un iubitor al operei eminesciene, am să vorbesc cu precădere astăzi despre acest al treilea mod de a discuta despre Eminescu, mai precis despre tradiția dialogului cu opera lui Eminescu la Universitatea de Vest din Timișoara, dar și despre actualitatea prezenței marelui poet în spațiul academic timișorean.

Tradiția studiului operei eminesciene în spațiul academic timișorean este strâns legată de învățământul

filologic din Timișoara. Înființată în 1956, Catedra de literatură română și comparată a găzduit încă de la început mari personalități ale criticii literare românești, care și-au exersat spiritul critic și în raport cu opera eminesciană. Unul dintre cele mai importante nume ale studiilor literare de la Universitatea din Timișoara și, deopotrivă, al eminescologiei din întreaga țară, este, fără îndoială, profesorul Eugen Todoran, care a fost și rectorul Universității de Vest din Timișoara între anii 1990 și 1996. Prezent în universitatea timișoreană încă de la începuturile învățământului filologic (1956), profesorul Eugen Todoran a predat ani de zile epoca marilor clasici ai literaturii române și un curs magistral despre opera lui Mihai Eminescu ce, ulterior, va deveni una dintre cele mai importante cărți ale eminescologiei românești.

Publicată în 1972, monografia *Eminescu* a profesorului Todoran este o carte remarcabilă prin acritia filologică, prin erudiția filosofică și prin originalitatea de a apropia gândirea eminesciană de dialectica hegeliană. Interesat cu precădere de avânturile gândirii filosofice, profesorul Todoran vede o compatibilitate organică între gândirea filosofică și cea poetică, arătând, de-a lungul unor exegeze minuțioase, puterea ideatică a verbului poetic eminescian. Eugen Todoran a împins ulterior analizele operei lui Eminescu în direcții moderne prin cărțile și studiile ce au urmat, din care amintim: *Mihai Eminescu: Epopeea română* (1981), sau prin studiile publicate în volumele *Secțiuni literare* (1973), ori *De ce Eminescu* (1999), scris în colaborare cu un alt nume important al filologiei timișorene, Gheorghe Tohăneanu. Acesta din urmă s-a ocupat el însuși, în studiile sale de stilistică literară, de opera lui Eminescu din perspectiva analizei meșteșugului poetic. Nu este nevoie să amintim decât cele trei volume dedicate integral poetului național: *Studii de stilisti-*

*Cuvânt rostit la Sesiunea solemnă dedicată comemorării lui Mihai Eminescu „125 de ani după Mihai Eminescu“ (16 iunie 2014, Aula Academiei Române)

**Prof. univ, rector, Universitatea de Vest din Timișoara

că eminesciană (1965) și *Expresia artistică eminesciană* (1975), *Eminesciene (Eminescu și limba română)* – 1989, care la distanță de peste treizeci de ani, arată o constantă fascinație pentru măiestria verbului artistic eminescian, fascinație împărtășită *ex-cathedra* colegilor și studenților timișoreni, dar nu numai.

Vorbind despre cei doi inițiatori ai dialogului fructuos cu opera lui Mihai Eminescu, încercam în mod implicit să retrăsim începuturile istoriei eminescologiei timișorene, al cărei prezent se află într-o relație de continuitate organică în raport cu tradiția.

Prin cursurile și cărțile lor, cei doi profesori timișoreni au creat o adevărată școală de eminescologie, în cadrul căreia se vor manifesta ulterior nume, ca Iosif Cheie Pantea sau Pompiliu Crăciunescu. Iosif Cheie Pantea, profesor la Facultatea de Litere din Timișoara între 1965 și 2010, este cel care a imprimat o analiză comparativă studiului operei eminesciene, prin cărțile sale: *Eminescu și Leopardi. Afinități Elective* (1980), *Repere eminesciene* (1999), sau *De la Eminescu la Nichita Stănescu* (2002).

În *Eminescu și Leopardi*, profesorul Iosif Cheie Pantea reușea lectura în oglindă a operei celui mai mare poet român și lectura în oglindă a operei celui mai mare poet romantic italian (sau, poate, a celui care, alături de Dante, este considerat a fi cel mai mare poet italian), cei doi poeți fiind uniți de aceeași neliniște metafizică a eului creator pierdut în complexitatea misterioasă a universului.

În *Repere eminesciene* și *De la Eminescu la Nichita Stănescu*, volume rezultate din cursurile și dialogurile cu studenții săi, Iosif Cheie Pantea încerca să retraseze o continuitate formativă a poeziei eminesciene în spațiul literar românesc până în actualitate.

Pompiliu Crăciunescu, continuatorul de astăzi al eminescologiei timișorene, este cel care, interesându-se de manuscrisele eminesciene din *Fragmentarium*, a reușit să contureze în volumul *Eminescu – Paradisul infernal și Transcosmologia* (2000) imaginea laboratorului subconștient al marelui poet și a intensității lucidității eminesciene.

Vorbind despre cei care au predat și predau cursuri și seminare despre Eminescu, despre cei care au scris cărți importante în domeniul eminescologiei, vorbesc implicit și despre studenții lor.

Rolul formativ al educației universitare trebuie întotdeauna, chiar cu riscul repetiției, a fi subliniat. De aceea, nu pot să nu amintesc de faptul că studenții Facultății de Litere de la Universitatea de Vest din Timișoara au participat întotdeauna cu succes, sub

îndrumarea profesorilor lor, la prestigioasa manifestare organizată de Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, dedicată operei marelui poet român. Este vorba de Colocviul național studentesc „Mihai Eminescu”, a cărui a 40-a ediție a fost organizată în luna mai 2014. La fiecare ediție a acestui colocviu academic, studenții noștri s-au întors cu premii importante, care atestă de fiecare dată calitatea învățământului timișorean, atenția și respectul acordat acestui simbol al culturii române, acestei întrupări a complexității spiritului uman.

Oprindu-mă asupra punctelor de referință ale eminescologiei timișorene, nu am vrut altceva decât să subliniez faptul că în spațiul academic timișorean opera lui Eminescu este una vie, citită, studiată și analizată atât de către profesori, cât și de învățăceii lor. Este dovada atât a respectului față de tradiția culturală românească, cât și a curiozității vii asupra imaginilor emblematice care ne formează spiritul și identitatea.

*
* *

„Conștiința românească se trage toată din Eminescu. A început prin a fi sufleurul Teatrului Național și a terminat prin a fi sufleurul conștiinței naționale”.

Aceste cuvinte ale lui Dan Puric subliniază, posibil, cea mai importantă moștenire lăsată nouă de către marele Mihai Eminescu, conștiința națională a întregului popor român. Deși suntem cu toții părtașii acestui spirit, trebuie spus că aceasta nu este o moștenire ușor de dus mai departe, nici la nivel colectiv și nici la nivel individual. Ceea ce a reușit să facă Mihai Eminescu de-a lungul întregii sale activități a fost să ne învețe cum să ducem împreună, ca popor, ceea ce suntem și ceea ce ne reprezintă. Aceasta este moștenirea valorilor lăsată de poet. Avem obligația morală de a o păstra vie în conștiința și educația noastră. Prin educație, înțeleg întregul ei parcurs în viața omului: de la cea primită acasă, sau în cadrul sistemului de învățământ, până la autodidacticismul fiecăruia dintre noi, în condițiile în care Mihai Eminescu, prin opera sa, este prezent pe toate aceste planuri.

În discursul susținut cu ocazia sărbătoririi celor 70 de ani de la înființarea Universității de Vest din Timișoara, aminteam că Universitatea are rolul de a veghea ca societatea să nu degenereze într-o supra-dimensionare a artificialului în detrimentul naturalului și firescului, de a preveni inducerea unor pseudovalori în rândul noilor generații, în care stridentul

ia locul simplității și eleganței, de la verbal, comportamental, la estetic, în care modestia și bunul simț sunt defecte, iar caracteristica vremurilor este aroganța, incisivitatea. Universitatea trebuie să împiedice crearea unei societăți în care noțiuni precum familia, iubirea, responsabilitatea, asumarea, educația sunt negociabile, în care timpul liber este un lux, în care robotizarea și mecanicul înlocuiesc „povestea, versul“.

În acest context, universitatea are o importanță unealtă, moștenirea lăsată de Mihai Eminescu, opera sa. Cu această unealtă eminesciană, putem schimba generații, atâta timp cât știm să o valorificăm.

Rolul nostru, ca universitate, este de a-l aduce pe poet cât mai mult spre comunitate, de a găsi soluții în a-l apropia de cei care l-au uitat, sau de cei care n-au avut încă șansa să-i „asculte conștiința“, să înțeleagă importanța și greutatea moștenirii valorilor primită prin opera sa și ceea ce a însemnat, înseamnă și va însemna Mihai Eminescu în cultura română. În opera sa ne regăsim ca popor, însă în primul rând, ca oameni, ca indivizi, fiecare diferit, unic în esența sa, pentru că Mihai Eminescu a pus în cuvintele sale câte puțin pentru fiecare dintre noi. Este rolul mediului academic, asumat de altfel, de a-l face cunoscut și înțeles de către toate generațiile.

Unul din marile atuuri pe care Mihai Eminescu le-a avut și le are în continuare este cel al apropierii oamenilor; el a avut și are puterea de ne apropia. Așa cum ne-a adus pe noi împreună astăzi aici, așa aduce și poate să aducă împreună comunități și diferite generații.

Fiind, probabil, cel mai însemnat și cel mai cunoscut om al culturii naționale, Mihai Eminescu stabilește ceea ce a fost, este și va fi important pentru România, valoarea, esența și spiritul limbii române. Poezia sa, mai mult intraductibilă, este esența conștiinței românești, o conștiință profundă, ale cărei gânduri și simțiri nu pot fi înțelese în profunzimea lor de nimeni altcineva decât de poporul român. El este cel care dă formă unei conștiințe românești și unei limbi naționale, literare, oferind astfel punctul de plecare atât de necesar poporului român. Tudor Arghezi descrie foarte bine această stare de fapt, spunând că „*Fiind foarte român, Eminescu e universal.*“

Mihai Eminescu este numit și cunoscut ca fiind poetul național a cărui operă depășește barierele temporale, impune oarecum de mersul absolut normal al lucrurilor. O personalitate copleșitoare care impresionează în continuare prin inteligența și talen-

tul său, memoria, cultura, dar și curiozitatea sa intelectuală. A fost și este un gânditor și un bun pedagog al poporului român. Pornind de la ceea ce ne-a lăsat ca moștenire, generațiile, în succesiunea lor, transmit mai departe geniul și universalitatea lui Mihai Eminescu, marcându-se astfel ca o prezență nobilă în spirit și în purtare.

Valoarea unui popor poate fi dată și de oamenii pe care îi formează, îi promovează. Faptul că ne aflăm aici să celebrăm viața unui om de anvergură arată deschiderea mediului academic de a recunoaște adevăratele valori și de a le menține vii în comunitate. De aici, din această sală, trebuie să plece un impuls către comunitate, un impuls care să-și lase amprenta asupra unui număr cât mai semnificativ de persoane, un impuls hotărât și puternic.

Consider că este necesar ca acest tip de educație să înceapă de la prima întâlnire a individului cu sistemul de învățământ. Importanța universității pe întreg parcursul procesului de învățământ este de a forma educatorii, învățătorii, profesorii și părinții în recunoașterea și aprecierea valorilor, de altfel atât de necesare formării pe întreg parcursul vieții. Amprenta pe care noi o lășăm, având ca mijloc sistemul educațional, are o influență mult mai mare decât se observă inițial, iar această amprentă se răsfrânge peste generații. Ceea ce vreau să subliniez cu aceste cuvinte este că dispunem de posibilități enorme de a schimba curente și idei și de tot atâtea posibilități pentru a forma altele noi, iar cum facem acest lucru ține de capacitatea fiecăruia dintre noi de a utiliza învățăturile trecutului.

Este datoria noastră să fim o voce puternică în comunitate, să aducem valorile în mijlocul ei, să găsim modalitățile potrivite de a le integra și a le promova, în funcție de categoriile sociale cărora ne adresăm, în directă legătură cu contextul social și cultural.

La universitate, nu de puține ori vorbesc despre adaptabilitate, despre capacitatea de a fi performanți într-o societate aflată într-o continuă mișcare și dezvoltare. Acest concept nu presupune însă și ignorarea trecutului, ci abilitatea de a-i folosi învățămintele...și după 125 de ani. Capacitatea de adaptare presupune abilitatea de a folosi resursele și vorbim aici de cele culturale, la nivel maxim, indiferent de context.

Studentii nu sunt simple produse ale procesului didactic, ci partenerii și colaboratorii noștri mai tineri în căutarea inovatoare și fascinantă a răspunsurilor la provocări, care necesită un răspuns adap-

tat. La toate acestea ne-am gândit când, în urmă cu doi ani asumam un set de valori prin actualul program managerial, valori pe care, simbolic, le-am grupat într-un decalog care ne orientează acțiunile:

1. Libertate academică
2. Solidaritate academică și respect reciproc
3. Diversitate
4. Personalizare
5. Transparență
6. Onestitate
7. Profesionalism și excelență
8. Cunoaștere avansată și transdisciplinaritate
9. Recunoașterea meritului
10. Responsabilitatea individuală și publică

Toate acestea nu ar fi posibile fără un trecut puternic atât al Universității, cât și al întregii țări. Un trecut marcat de personalități care au lăsat din propria conștiință și generațiilor care le-au urmat. Tocmai această moștenire reprezintă baza pe care valorile numite mai sus s-au putut dezvolta de-a lungul anilor.

Explozia informațională tinde să nu permită ușor accesul personajelor create de autori clasici. Societatea curentă, cea din spatele tastelor și a monitoarelor este mult mai deschisă unor personaje comerciale, care vând, într-un joc de marketing dus spre o extremă, care nu folosește decât câștigului financiar. Însă, dacă nu e ușor, nu înseamnă că e imposibil. Vorbeam despre capacitatea de adaptare, iar în acest context importanța ei este foarte bine definită. Clasicii, operele lor, trebuie să răzbată dincolo de bariera acestui marketing agresiv, chiar mai mult, trebuie să-i schimbe direcția. Nimeni nu se așteaptă ca Mihai Eminescu să atragă la fel de mult ca un lungmetraj hollywoodian, însă, el trebuie să fie prezent la nivelul conștiinței noastre, ca indivizi, ca națiune. Poate face asta prin operele sale, mereu actuale, prin cuvintele sale care, de multe ori, pictează un tablou atât de actual!

Aproximativ 60 000 de volume de Mihai Eminescu se vând în fiecare an în România și aduc încasări de circa 130 000 euro, iar dacă ar fi trăit în acești ani poetul, deși este cel mai bine vândut autor român din toate timpurile, ar fi primit din ceea ce se publică sub numele său, doar 800 de euro pe lună, potrivit Mediafax, citând pe criticul literar Lucian Pricop, profesor universitar de istoria culturii române la Școala Națională de Studii Politice și Administrative. Tot acesta spunea că „*Românii nu cumpără Eminescu, iar cei care cumpără nu citesc. Eminescu a devenit obiect de studiu, dar nu și de lec-*

tură“. Tocmai acest lucru trebuie să se schimbe. De la obiect de studiu, Eminescu trebuie să devină unul de lectură, unul pe care generația tânără să-l citească cu interes, cu plăcere și cu dorința de a învăța dincolo de semnificația literară a cuvintelor sale. Această situație nu se schimbă de pe o zi pe alta, dar cu un efort comun, chiar și generația informațională îi poate asculta conștiința.

Considerat a fi un poet esențial pentru devenirea interioară și socială, Mihai Eminescu este la fel de cult și totuși ușor de înțeles, dincolo de judecățile de receptare, ceea ce îi consolidează poziția păstrată și la cei 125 de ani de la trecerea sa în neființă, fiind marcat de critica literară postumă drept cea mai importantă voce poetică din literatura română.

Prin superioritatea sa intelectuală, Mihai Eminescu este cel care a dat forma sufletului românesc și care a reușit să aducă în același punct moștenirea culturală a poporului român cu teoriile culturale occidentale. Această realizare poate fi considerată una din formele cele mai concrete și palpabile ale manifestării lui științifice și culturale, dar și aceea care explică prestigiul și dănuirea operei sale, de-a lungul atâtor generații de intelectuali. A fost atent la toate ideile și sentimentele care alcătuiau, în vremea lui, tradiția unei societăți și a fost susținut continuu de viziunea viitorului țării, un viitor corect pentru poporul din care făcea parte. Așa cum o spun toți cei care îi studiază opera, Mihai Eminescu a reușit acest lucru, datorită sincerității în viziune și a unei gândiri reci, dublate de setea de cunoaștere.

Sunt de părere că dacă nu ne prețuim istoria, nu ne prețuim nici viitorul, iar noi, în universități, lucrăm în fiecare zi cu „viitorul“, cu studenții pe care avem, în primul rând, obligația morală de a-i pregăti pentru carierele lor, pentru o viață, pentru comunitate. Bagajul de cunoștințe pe care îl oferim acestor tineri trebuie să reunească numeroase valori prin care să construiască și să își aducă valoarea adăugată în societate. În economie, profesia mea de bază, vorbim adesea de valoarea adăugată... Dincolo de aspectul financiar, valoarea adăugată în societate reprezintă contribuția noastră, a fiecăruia, contribuție care trebuie să aibă la bază exemple, anumiți stâlpi în jurul cărora să se construiască și da, de ce nu?... *Mihai Eminescu este un asemenea pilon pentru fiecare dintre noi.*

Vizionarul, înțeleptul și realistul Brâncoveanu*

Acad. Dan Berindei

Modele ne lipsesc, deoarece comportamentul oamenilor din zilele noastre ridică semne de întrebare. Ne întoarcem atunci către trecut! Constantin Brâncoveanu nu a rămas în memoria urmașilor prin mari acte de vitejie, ca un conducător de oști, cum ni se impun atenției astăzi un Basarab, un Ștefan cel Mare, un Ioan Vodă cel Viteaz și Cumplit sau un Mihai Viteazul. A fost un domnitor pașnic, preocupându-l, de altfel, cu evidentă prioritate – a păstra pacea, ceea ce corespundea structurii sale sufletești, dar era considerată de el indispensabilă pentru a se asigura un mers înainte. În vremuri extrem de tulburi, de răsturnări de situații și de tranziție, a știut, peste un sfert de veac, să fie un domn al păcii, deoarece se potrivea firii lui, dar a fost și o componentă esențială a cărmuirii sale.

Totuși, chiar la începutul domniei, a fost constrâns de împrejurări să recurgă la arma războiului. A făcut-o cu extremă destoinicie. Imperiul Austriei își începuse expansiunea. Perioada de defensivă luase sfârșit, chiar cu o jumătate de deceniu înaintea încheierii domniei unchiului său Șerban Cantacuzino, când asediul Vienei eșuase și se transformase într-o retragere. Imperiul otoman demonstra că ajunsese într-o fază a regresului sau, mai bine zis, a rămănerii sale în urmă, în comparație cu progresele înregistrate în țările creștine din restul Europei. Puterea sa de expansiune scăzuse, dar, totodată, o decădere urmată de dispariție nu s-a produs și puterea sa de rezistență se va dovedi mare. Poate nu întâmplător, ultimul imperiu dispărut în spațiul european avea să fie, abia după mai bine de două veacuri, cel al sultanilor! Oricum, Brâncoveanu a sesizat cu luciditate realitatea, pe care contemporani ai săi și, în primul rând, cărturarul Dimitrie Cantemir n-au înțeles-o, anume că sfârșitul acestei mari puteri otomane nu avea să se producă atât de grabnic și că o rupere prematură putea ascunde mari primejdii. Dar, se mai adăuga o mare primejdie pe care domnitorul o sesiza, după cum o vor mai face repre-

zentanți ai mării boierimi în perioade succesive și aceeași atitudine o vor avea și revoluționarii pașoptiști. Era vorba de *sensul* eliberării firesc mult așteptate. Urmărind ceea ce se întâmplase în Ungaria și apoi în principatul Transilvaniei, Brâncoveanu a sesizat limpede primejdia schimbării de dominație. El nu voia o preluare a țării și includerea ei în întinsele stăpâniri habsburgice. În consecință, n-a șovăit să provoace o intervenție a Imperiului otoman și a tătarilor, pentru ca primejdia să fie înlăturată. Acțiunea sa se dovedea neapărat necesară. Trupele generalului imperial Heissler pătrunseseră în țară și probabilitatea unei retrageri a lor rămânea extrem de incertă. La intervenția domnului muntean, se desfășurase acțiunea de înlăturare a acestei situații și la Zărnești, în preajma Brașovului, Heissler pierduse lupta și fusese luat prizonier. Primejdia ocupării Țării Românești era înlăturată!

Dar Brâncoveanu era, totodată, dornic să contribuie la o înlăturare a dominației otomane, evident cu gândul de a dobândi o reală eliberare și o aliniere

*Alocuțiune susținută la Sesiunea de comunicări „300 de ani de la moartea lui Constantin Brâncoveanu” (26 iunie 2014, Aula Academiei Române)

europăeană. El își dădea seama cu luciditate de ascensiunea politică și militară a imperiilor creștine ale Austriei și Rusiei, dar, în același timp, sesiza primejdiile unei eliberări.

Cu Imperiul otoman se ajunsese la oarecare echilibru, în circumstanțele date, mai ales în comparație cu situația celorlalte teritorii sud-est europene supuse sultanului și, în orice caz, ființarea entităților statale munteană și moldoveană se reușise a fi păstrată, inclusiv o liberă folosire a credinței. În consecință, pentru domnitor, viitorul statut al țării nu trebuia pus în primejdie și acceptată o schimbare fundamentală, fără a se pregăti și asigura statalitatea ei. Astfel, asistăm la angajarea domnitorului într-o politică abilă, într-un joc foarte delicat, în care se afirma consensul la o eliberare, dar cu multă atenție, pentru a se evita orice pas care se putea dovedi prematur și, mai ales, să aibă loc o angajare concretă, doar cu condiția deplinei certitudini a succesului, în același timp, și cu constanța și neconținută grijă ca o eliberare să nu se traducă printr-o simplă ocupație și includere.

Serviciul său de corespondență externă – în care lucrau câteva zeci de oameni – a folosit domnitorului în acțiunile sale și în delicata politică „pe margine de prăpastie”. Cu abilitate, a reușit să restabilească relații cu autoritățile imperiale, obținând succesiv titlurile de comite și apoi pe cel de principe al Sfântului Imperiu, achiziționând proprietăți imobile în Transilvania, obținând dreptul de refugiu peste munți, ba chiar străduindu-se de a atenua pentru românii transilvăni efectele unirii cu Roma. De asemenea, datorită bunelor relații stabilite cu Viena, a putut să-și constituie depozite de bani în imperiu. Deci, politica sa urmărea, fără îndoială, o apropiere de imperiul vecin creștin apusean, dar păstrându-se o relație, astăzi s-ar spune de parteneriat, respingând o includere și o subsumare.

Cu celălalt imperiu creștin, politica domnului a fost în bună măsură similară, deși pe plan confesional, fiind vorba de ortodoxie, apropierea era mai mare. Legăturile bisericești au fost continuate și, totodată, emisarii domnitorului au fost succesiv prezenți în imperiul țarului Petru I. Brâncoveanu n-a avut atitudinea lui Cantemir, care în situația dată – trebuie, însă, spus – cu greu ar fi putut găsi o altă cale decât cea urmată. Domnitorul muntean s-a ferit cu abilitate de o angajare prematură într-un conflict incert. Așa a ajuns zahareaua pregătită pentru oștirea țarului să fie livrată oștirii otomane. În împrejurările acelui moment, a fost și o destoinică ieșire a voievodului dintr-un complicat impas

și o cale de ieșire, care i-a mai asigurat, timp de trei ani, domnia!

Nu știm ce era în mintea Brâncoveanului, în afară de o credință creștină nelimitată, dar gândurile sale ajungeau departe, cu toate împrejurările atât de nesigure. Căsătoriile, pe care le-a planificat cu grijă, dezvăluie vederile sale. Aproape toți ginerii și nuro-rile sale n-au fost munteni sau muntence. Cea dintâi țință matrimonială a fost Moldova. Fiicele mai mari ale lui Brâncoveanu – Stanca și Maria – s-au măritat, cea dintâi în 1692, cealaltă în 1693, cu fii de domni moldoveni: Radu, fiul lui Iliș și Constantin, fiul lui Gheorghe Duca, cel din urmă obținând temporar și domnia tatălui său, beneficiind de concursul lui Brâncoveanu. Cei doi fii mai vârstnici ai voievodului – Constantin și Ștefan – s-au însurat cu Anița Balș și respectiv Bălașa lui Ilie Cantacuzino, boieroaice din Moldova, iar Ancuța Brâncoveanu a luat ca soț, în anul 1705, pe Nicolae, fiul lui Iordache Ruset. O căsătorie, care ar fi putut avea consecințe politice foarte importante, a fost cea care urma să aibă loc chiar în anul 1714, între Radu Brâncoveanu, cel de-al treilea fiu al voievodului, și Maria, fiica lui Antioh Cantemir. Pe această cale, s-ar fi ajuns să se arunce o punte pentru înlăturarea dușmăniei dintre Cantemiri și Brâncoveni.

Dar Brâncoveanu a fost conștient și de ascensiunea politică – în ochii turcilor – a fanarioților. Cea de-a treia fiică a voievodului, Ilinca, a fost căsătorită cu Scarlat, fiul puternicului Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Deși acest ginere i-a decedat lui Brâncoveanu în 1699, legătura stabilită cu Mavrocordații și-a făcut efectele și în împrejurări tragice pentru voievod și ai lui. Primii domni fanarioți, frații lui Scarlat, aveau să-i fie sprijin doamnei Maria, nefericita văduvă a voievodului și mamă a celor patru fii, ajutând-o la revenirea în țară și, cel puțin, în parte la recuperarea bunurilor. De asemenea, și căsătoria Bălașei, fiica lui Brâncoveanu, în 1708, cu Manolache Lambrino, explică – în parte, cel puțin – necesitatea și dorința unor legături cu lumea constantinopolitană fanariotă.

Trei fiice ale domnitorului aveau să asigure legătura mai puternică cu marea boierime munteană, respectiv Ilinca, după moartea prematură a lui Scarlat Mavrocordat, s-a recăsătorit cu Șerban Grecianu, Safta l-a luat pe Iordache Crețulescu și cea mai mică fiică – Smaranda – avea să se mărite cu Constantin Băleanu. Peste veacuri, aceste căsătorii își păstrează semnificația. Unele pot fi efectul hazardului și dra-

gostei tinerești, dar este evidentă înțelepciunea lui Brâncoveanu într-o direcționare a lor într-un sens favorabil lui, dar și neamului său în sensul cel mai larg.

Cu multă pricepere, Brâncoveanu a cârmuit țara în vremuri extrem de tulburi, știind – cu toată exploatarea, uneori, fără limite, a Porții – să-i păstreze nu numai pacea, ci și bunăstarea. Armele sale au fost *aurul*, dar și *o politică prudentă, bine chibzuită și ferită de imprudențe*.

Impresionantă este și activitatea lui de *ziditor*, nu numai prin construcțiile înălțate, dintre care unele au reușit să înfrunte timpurile, dar și prin calitatea lor, prin echilibrul, prin locurile alese pentru a le construi, prin munificența unora. Și astăzi, Hurezu și Mogoșoaia ne lasă visători și admirativi față de cei de atunci, care, în vremuri atât de grele, au știut și au reușit să ne lase o atare moștenire.

Nu putem încheia, fără să menționăm trăsătura fundamentală a lui Brâncoveanu: credința, care s-a reflectat în întreaga sa existență și la capătul căreia, când a înfruntat cu curaj martiric pentru el și ai lui un teribil sfârșit, și-a deschis drum în lumea sfinților, rămânând dincolo de veac, un nemuritor exemplu.

Biserica brâncovenească de la Doicești

Un veac valah între martiri și trădări*

Acad. Răzvan Theodorescu

Cu mai bine de un deceniu în urmă, scrutând mentalitatea românească premodernă, făceam observația următoare¹: dacă veacul al XVI-lea nutrea ideea fatalistă a caracterului inexorabil al stăpânirii turcești, venite pentru păcatele de tot felul ale creștinătății ortodoxe din defunctul Bizanț, secolul al XVII-lea avea să întărească o convingere profundă, potrivit căreia înțelegerea cu osmanlâii era singura cale posibilă pentru supraviețuire. O spunea Neculce în *O samă de cuvinte* – atribuind lui Ștefan cel Mare el însuși sfatul pentru fiul succesor la tron „*să închine țara la turci, iar nu la alte niamuri, căci niamul turcilor sunt mai înțelepți și mai puternici*”² –, o relua Cantemir în romanul cu cheie, care este *Istoria ieroglică* prin glasul Hamelonului – adică al lui Scarlat Ruset –, vorbind despre „*zugrăvită plecarea capului*”³, pentru a-l potoli pe dușman, tot acolo proclamându-se, în legătură cu marele hatman Lupu Bogdan, cumnatul domnesc, „*că adese s-au vădzut mai cu norocire izbândeale a vini, când cu supunerii și cu dosiri asupra neprietenului să purcede*”⁴, cu încheierea ce pare a cuprinde o profesiune de credință a românului, indiferent de rangul social, în vremea de apogeu a Turcocrăției, „*că trestia, după vânt plecându-să, să îndoiește și iarăși să scoală, iară bradul, împotriva puindu-să, din rădăcină se prăvălește*”⁵.

Până astăzi, când sociologii găsesc în tot comportamentul românesc o orientare spre „cultura de supraviețuire” – opusă „culturii de dezvoltare” –, însoțită de fatalism, pesimism, paternalism, autoritarism și încercări de adaptare⁶, ecoul acestor cuvinte ale personajelor alegorice închipuite de dușmanul de moarte al Brâncovenilor, răsună extrem de familiar între hotarele noastre naționale și mai departe încă.

Principele care a patronat instrucția de sorginte aristotelică a „iatrofilosofilor” greci trecuți prin universitatea padovană și care a ctitorit biserici de tradiție dinastică, precum Hurezi unde, în pronaos, era zugrăvită „*dunga cea mare (...) a rodului și neamului său*” și unde, în „Casa cărților”, erau aduse cronicile

bizantine tipărite, în ediții greco-latine, în Parisul lui Ludovic al XIV-lea; voievodul care primea de la Habsburgi titlul de „Reichsfürst” și care, ca altădată Ștefan cel Mare, era apropiat de Constantin cel Mare, paralela între fiul lui Papa din Brâncoveni și fiul lui Constantinus Chlorus, devenind motiv al culturii românești a vremii; iubitorul, în spirit ludic și baroc, de reședințe nobiliare la Obilești și la Potlogi, la Doicești și la Mogoșoaia, creator al celui dintâi stil cu caracter panromânesc, cu o posteritate modernă pe măsură – și-a încheiat viața alături de cei patru fii ai săi pictați în nartexul hurezean, în spiritul dramatic al unei epoci, în care moartea mișuna în texte și în fresce, aducând „Judecata de Apoi” și „Apocalipsa”⁷, în pridvoare de lăcașuri muntene și oltene, domnești, boierești și țărănești.

Era cumva sfârșitul Brâncovenilor, cel de martiri ai creștinismului ortodox, congruent cu un tonus eroic al timpului și al locului? Răspunsul este categoric negativ și, în numele adevărului, se cade să nu ocultăm tristele realități morale ale societății românești de acum trei veacuri.

Prin „Cântecul lui Constantin vodă Brâncoveanu”, devenit de-a lungul ultimelor două secole baladă, vicleim, colind, ba chiar și „joc”, dramă folclorică intrată în repertoriul unor mineri din Transilvania, fiecare generație a putut citi și asculta, presărată cu eterne pilde morale despre înălțările și căderile omului, „*o poveste minunată/ Auzită în lumea toată*”, al cărei erou, pierdut, „*striga/ Pre împăratul blestema:/ Oh, păgâne și spurcate,/ Cum ne tai fără dreptate?/ Cu ce-ți suntem vinovați/ De perim nejudecați*”⁸.

Sfârșitul lui Brâncoveanu a fost voit de călăii săi, nu departe de chioșcul sultanului Ahmed al III-lea, aidoma unui spectacol care să înfricoșeze, de felul celor pe care ulițele Stambulului nu le disprețuia niciodată. Se încheia, astfel, o viață de erou parcă desprins dintr-o dramă barocă, așa cum se scriau atâtea în veacul nașterii lui Constantin vodă. O viață ce ilustrase exemplar acele „fortuna labilis” și „roata

*Alocuțiune susținută la Sesiunea de comunicări „300 de ani de la moartea lui Constantin Brâncoveanu” (26 iunie 2014, Aula Academiei Române)

vieții“, de atâtea ori rechemate în texte și imagini din Țara Românească. Se încheia halucinant, lăsând amintirea – alături de moartea lui Mihai Viteazul – a celei mai teribile jertfe românești din epoca veche⁹.

Scriam cândva¹⁰ că lumea noastră de la 1700, unde un privilegiat al sorții putea să aștearnă într-o scrisoare, cuvintele: „*Nu-mi trebuiești alt nimic cât o fărâma de viață fără groază*“, iar un cronicar princiar se tânguia retoric pe marginea atâtor vexațiuni otomane („*O varvară și păgânească neomenie, până încât și cum necăjești pă supușii tăi!*“), încercarea lui Constantin Brâncoveanu de a instaura, cu ambiții pe măsură, o stabilitate politică demult neatinsă, într-o domnie de mai mult de un sfert de veac, precum și proclamarea unor apetențe culturale care cereau timpuri mai faste, rămâne în istoria noastră, un gest aproape eroic.

Orgoliosul, mult bogatul „bei al aurului“ și-a aureolat – prin moartea de martir – o domnie zbușumată și minată de incertitudini, pe care și-o presimțise, așa cum prin opera sa ctitoricească și-a câștigat gloria de prinț al culturii, așa cum prin gesturile sale de oblăduitor al celor de o credință cu el din întregul Răsărit și-a dobândit faima de urmaș al bazileilor de odinioară. Mai observam cu acel prilej că sincroniile civilizației românești cu Europa și care pot fi reliefate cu osebire în câteva zone esențiale ale vieții aulice, nu trebuie să ascundem nici cum distanțele, uneori uriașe încă, între mentalitățile de la Dunărea de Jos și cele de la Atlantic. Există aici câte un detaliu neașteptat, a cărui licărire poate deveni lumină necruțătoare, dar necesară; în chiar anul 1688, când Brâncoveanu își inaugura domnia în Țara Românească, în miezul atâtor incertitudini orientale, la cealaltă margine de continent, în Anglia „revoluției glorioase“, a „contractului politic“ între popor și coroană, a sfârșitului domniei Stuartilor, era pentru întâia oară menționat simbolul certitudinii occidentale, care până astăzi poartă numele lui Edward Lloyd, întemeietorul asigurărilor moderne...¹¹

Găsim, de altminteri, ecoul acestei nesiguranțe funciare în chiar cronica oficială a domniei brâncovenești, datorată lui Radu logofăt Greceanu. Pentru anul de hotar 1711 acesta nota: „*Lucruri mai nestatornice și mai netemeinice și mai învăluite decât într-acest an, socotescu că nici un veac nu va fi adus pre nicăirile, ca cum au dus acest timp la Împărăția Otomanească, că într-o zi striga dă pace, iar într-alta odrăslea nepacea, într-o zi îmbrăca pă soli cu caf-tane, iar într-alta iarăși îi închidea și îi ocăriia*“¹².

În această nestatornicie românească, își făcea loc din plin un oportunism al boierimii, presărat la tot

pasul cu trădări și hrănit de o mentalitate tranzacțională aflată sub semnul Turcocrăției, despre care am scris nu o dată¹³.

Au trădat Cantacuzinii cei cultivați și mult călătoriți pe nepotul lor Constantin Brâncoveanu – rădăcinile potrivniciei au fost găsite în conflictul dintre fiii voievodului și progenitura stolnicului Constantin¹⁴ –, dar trădau, ca prim neam al țării, și pe turci în folosul Habsburgilor și al Romanovilor, așa cum un cronicar al acestui „ruse Solomon danubien“¹⁵ nu ezita să consemneze, în ceea ce îi privește pe stolnicul Constantin, pe fiul său și viitorul domn Ștefan, pe spătarul Mihai: „*Că nu era odihniți să slujească numai unui stăpân, adecă împăratului turcesc, de la care avea mila și cinstea, că umbla de amesteca lucrurile cu nemții și cu moscalii și cu alte neamuri (...) ce să fie ei în veac stăpânitori țării noastre și pământului nostru, pentru că-și luase cărți de la conții, grofii, de la amândoi monarhii creștini*“¹⁶.

Cercetări recente în arhivele otomane au scos la iveală faptul că divanul imperial de la Stambul numise domn în Valahia pe Ștefan Cantacuzino, în locul vărului său primar Constantin Brâncoveanu, pe când acesta se afla încă domn în scaunul său din București.¹⁷

Chiar și un cronicar neiuitor al Brâncoveanului, precum vornicul Radu Popescu, știa că boierii Cantacuzini „*au fost stângerea vieții lui* (a lui Brâncoveanu, *n.n.*) *și a feciorilor lui și a casii lui*“¹⁸, după ce demască turpitudinea stolnicului Constantin, capul uneltirilor, care ar fi declarat turcilor că și-a otrăvit propriul frate, pe voievodul Șerban Cantacuzino, pentru că, pasămite, nu era loial Porții¹⁹.

Completarea acestui sinistru peisaj moral o face alt cronicar contemporan, atunci când scrie: „*Iar Cantacuzineștii, adecă Șăitâneștii, care din feliul lor era neodihniți și nemulțămitori tuturor domnilor celor mai denainte s-au arătat cu ficleșug și cu răotăte și domnului Costandin vodă încă au început să-l ficlenească, dela carele mult bine au avut, fiind pe unchii lui, Costandin Stolnicul, Mihai spătariul în loc de părinți și pe verii lui Ștefan spătarul, Radu comisul ca pe niște frați și credincioși*“²⁰.

Este adevărat că boierii de la 1700 aveau predecesori iluștri întru trădare în spațiul muntean, de vreme ce Soliman Magnificul recompensa, cu aproape două veacuri înainte, pe Radu Paisie pentru slujbă credincioasă în campania de la Buda (1541), în timp ce acest fiu nelegitim al lui Radu cel Mare purta tratative secrete cu Ferdinand de Habsburg (1543)²¹.

În același timp, speranța salvării personale – și, de ce nu, aceea a țării – conducea în chiar veacul

instaurării Turcocrăției, la trădări și oportuniste în serie: Ion Golîe, marele logofăt din Moldova cerea lui Ion vodă cel Cumplit să se supună turcilor, sau să plece²²; Alexandru al II-lea Mircea pune să se noteze în cronică murală de la Bucovăț, lângă Craiova, satisfacția că „credinciosul meu împărat“, adică sultanul, l-a ucis pe voievodul român abia menționat, în locul său fiind pus Petru Șchiopul, propriul frate al domnului de la București²³; în fine, Ieremia Movilă dorea „să-l dea turcilor“ pe Mihai Viteazul²⁴ împotriva căruia adusesse oștile din Polonia, unde domnul moldav căpăta indigenatul, adică cetățenia nobiliară leșească. „Bunele deprinderi“ au continuat, găsindu-le în epoca brâncovenească, atunci când aflăm că boierii munteni, „ca niște câini obraznici“ reclamau pe Nicolae Mavrocordat, primul fanariot domnesc, lui „Ștăimvil“²⁵, adică lui Stephan, conte de Steinville, conducătorul austriac al Olteniei.

Știindu-le pe toate sau în parte, istoricul psihologiei naționale Dumitru Drăghicescu nu se sfia să scrie acum un veac: „Cazuri de acestea de vânzare, trădări, intrigi și dezbinări săvârșite de boierime umplu întreaga istorie nenorocită a neamului nostru“²⁶.

Sunt toate acestea scăderi morale care țineau de tranzacția necesară și de folosirea oportună a tuturor ocaziilor care au salvat neamul și statalitatea românilor. Epoca 1700 reflectă, cel mai bine, această parte a mentalului românesc în atitudinea nevoit duplicitară a lui Constantin Brâncoveanu față de marile puteri vecine, așa cum ne-o descrie cronicarul contemporan: „Costandin vodă la aceste lucruri ce s-au făcut avea două socoteale, una îndemnase pă țariul ca să vie asupra turcilor, care de va bate pă turci, să fie izbânda moscalilor să arată cu fața curată, că din îndemarea lui s-au făcut biruința asupra vrăjmașilor creștinești. Altă socoteală avea că scriia totdeauna la turci, îndemnându-i să meargă fără grijă că le sunt oștile puține și flămânde și altele ca aceste socoteale gândia să facă ca să nu scape de bine ori o parte va birui, ori alta. Dar săracul s-au scăpat de amândou părțile: că moscalii l-au cunoscut de ficlean și înșălători de creștini, turcii însă l-au numit de hain împăratului...“²⁷

Că prevala aici grija pentru siguranța Țării Românești o arată episodul din vara anului 1711, când Brâncoveanu „șădea la Urlați, lângă Cricov“, într-o tabără din care urmărea „ce vor face oștile moscăcești și cu ale turcului“²⁸, episod istorisit lămuritor de Radu Greceanu, care vorbește de grija principelui valah „în ce chip ar face ca într-o vreme

cumplită ca aceia, întreagă să păzească țeara și fără primejdie să câtră amândoaă părțile, adecă și să câtră turci și să câtră moscali“²⁹.

Cercetând epoca lui Brâncoveanu, suntem aduși, de fapt, să analizăm poziția elitelor românești față de Turcocrăție, mai ales odată cu veacul al XVII-lea, pentru care diversitatea punctelor de vedere, corespunzând diversității partidelor boierești din vremea regimului nobiliar, ne îngăduie să surprindem măcar un element de unitate politică pretutindeni prezent: nevoia supunerii față de Poartă, pentru păstrarea privilegiilor, a domniilor și, implicit, a statalității românești, unică în sud-estul european.

Fie că este vorba de cronică logofătului Radu Greceanu³⁰, sau de cea a vornicului Radu Popescu³¹, fie că ne referim la *Letopisețul cantacuzinesc*³², sau la așa-numita *Cronică anonimă*³³, textele fac vorbire despre chipul în care, de la instalarea suzeranității otomane în secolul al XVI-lea, când „nici țara nu s-au robit“³⁴, domnia și boierimea vor fi înțelese că singura cale de supraviețuire este pactizarea cu dușmanul, prin supunere: „Acești domni, Neagoe den Țara Rumânească și Bogdan vodă den Moldova“ – ne aflăm la orizontul primelor decenii după 1500 – au legat haraciu la turci, de vreamă ce au cunoscut că într-alt chip nu să vor odihni“³⁵; iar atunci când un Radu de la Afumați ducea luptele antiotomane, amplu amintite pe piatra sa funerară din pronaosul bisericii mănăstirii din Curtea de Argeș, boierii se împotriveau războaielor domnești, „că nu vor putea să să bată, ei fiind puțini și țara mică, cu un împărat ce au luat și au coprins aște țări și are mulțime de oameni. Au voit cu toții să meargă domnul la Poartă, să plece capul la poala împăratului și așa au făcut“³⁶.

Evoluția istorică va face ca în veacul următor, când întrepidul Mihnea al III-lea plănuia să ucidă pe turcii și pe tătarii din țară, boierii aveau să-l părăsască necredincioșilor, pentru a se trezi apoi pârâți la rândul lor, de domn³⁷, căruia îi zădărniseră intențiile belicoase cu cuvinte pe care le găsim în *Letopisețul cantacuzinesc*: „vom zădări șarpele și ne va înghiți cu totul. Căci noi sîntem o țară mică și fără de oameni, neputincioasă și fără de ajutor de nicio parte, iar turcii sînt puternici, mari și biruesc toată lumea, de la Răsărit până la Apus“³⁸.

Puțin mai târziu, în legătură cu domnia lui Radu Leon, „turcii, văzând că domniile țării noastre să hănescă să câtră împărăție, au poruncit să fie obicei, de al treilea an să meargă domnul la Poartă să sărute mâna împăratului“³⁹, pentru ca o culme a duplicității politice să fie atinsă în vremea primului Cantacuzin încoronat din Muntenia: „După aceasta Șarban

vodă, văzând că neamților (Habsburgilor, n.n.) le merg lucrurile înainte, de biruesc pă turci și le iau cetățile, țările, au socotit cu ai lui frați și rude să trimiță la Beci (Viena, n.n.), la chesarul, soli cu cărți despre toată țara, să să închine chesarului și să ceară oști ajutoriu împotriva turcilor ca să-i dezlipească țara de cătră turci și să o lipească lângă chesarul, de care pă turci îi amăgea (ca un viclean) cu cărțile lui, scriindu-le că va să trimiță soli la neamți ca să îndemneze și să se roage ca să facă pace între împărați, să nu mai fie vărsare de sânge și altele ca acestea, cu care adormia pă turci⁴⁰.

Acestei narații lipsite de simpatie pentru Șerban vodă – absolut firească din partea fiului lui Hrizea din Popești vistiernicul, victima Cantacuzinului – îi dă consistență un pasaj din *Letopisețul cantacuzinesc*, care mărturisește că fiul postelnicului Constantin se temea „ca nu care cumva în zilele lui să cază țara la vreo nevoie sau la vreo robie, au de cătră turci, au de cătră nemți, ci să lupta cu dâșșii cu multe meșteșuguri în tot feliul...”⁴¹

Cererile de domn la Poartă („că ei îl cerșură pre acela de la împăratul”⁴²) coboară în timp la epoca lui Radu cel Mare și a Craioveștilor, care jurau în fața lui Mehmet pașa⁴³, iar turcii devin cu timpul perfect conștienți de dezbinările românești pe care caută să le arbitreze (voi aminti aici remarcă recentă a unui distins turcolog ce observa că dezbinările boierimii muntene și moldovene sunt notorii, în timp ce nobilimea ardeleană se arăta solidară înaintea suzeranității turcești⁴⁴).

„Deci înțelegând împărăția de atâta nebunie ce fac rumânii, și îndată porunci la turci și la tătari să vie în țară să o robească și să o prade”⁴⁵, ne istorisește *Letopisețul cantacuzinesc* în legătură cu conflictele epocii Constantin Șerban – Gheorghe Ghica, și același izvor reproduce, în aceeași cheie răspunsul dat de marele vizir postelnicului Constantin Cantacuzino, care cerea păstrarea autonomiei muntene: „Și cum împăratul biruiaște de la răsărit pân la apus, și nu iaste altă țară mai rea decât Țara Rumânească, că nu apucă o nebunie să se potolească, alta rădică”⁴⁶.

Sigur este că domnia lui Constantin Brâncoveanu, lungă și stabilă, dar în același timp plasată într-un moment de tensiune maximă a conflictelor dintre puterile vecine – la 1699 pacea de la Karlowitz tranșa în favoarea Habsburgilor lungul război cu Imperiul otoman, în 1711 acesta din urmă stăvilea vremelnice, la Stănilești, pretențiile lui Petru cel Mare – ne furnizează date din belșug pentru a cântări poziția elitelor muntene față de Sublima Poartă.

Chiar dacă sentimente de solidaritate creștină conduceau la o aplecare spre Viena – și aici se găsea o parte a marii boierimi în frunte cu aga Constantin Bălăceanu –, domnul o refuză, pentru moment, din prudență: „Încă nu este vremea aceea ce gândește, că turcul și tătarul încă este în puterea lor; iar când ar fi vremea tot creștinul este datoriu a ajuta altui creștin și domnul încă zicea că să va scula cu puterea lui să ajute creștinilor, nemților, cu vreme”⁴⁷. Ezitare care va și atrage replica dură a generalului austriac Donat Heissler, mult prezent în spațiul românesc, în conversația cu un boier: „N-ați vrut să păziți tocmealele și legăturile, cum zic la noi, la neamți, parola, ce le-ați călcat și toate legăturile și ați stricat și parola”⁴⁸ (va fi fost aici surprinderea unei triste, dar utile constante a politicii românești încă din prima noastră modernitate!). Același Heissler, prizonier al muntenilor și al turcilor, după bătălia de la Zărnești (august 1690), va avea cu Brâncoveanu un schimb de cuvinte celebre care fixau statutul domnului român în ochii unui occidental: „De sînt și rob, astăzi am căzut în robie, iar tu ești rob de când te-au făcut tată-tău”⁴⁹. Acest punct de vedere al prizonierului din armata imperială creștină nu putea fi ușor combătut, când știm că potrivit cutumei, atunci „când intra împăratul (sultanul, n.n.) în corturi, domnul dăscălica și ingenunchea și când trecea împăratul să pleca cu capul la pământ”⁵⁰, sau că vodă pleca la Adrianopol „să sărute poala împărătească⁵¹, sau că felonul său văr și urmaș Ștefan Cantacuzino săruta mâna imbrohorului⁵², dregătorul ce se îngrijea de grajdurile sultanului...”

Obiceiul supunerii domnești devenise atât de mare încât, dacă parcurgi însemnările lui Brâncoveanu constăți că firmele de chemare la sultan nu-i displaceau⁵³. Oricum, el dorea „să nu scandalisească pe stăpâni”⁵⁴, făcând toate acestea – o spune admirativ cronicarul oficial – „înțelept și foarte grijnic fiind, și mai mult pentru țară și patrie din inemă dorind”⁵⁵ (ceea ce, adaug, îl așeza într-un izbitor contrast moral cu hipercultivatul domn moldav Dimitrie Cantemir care „ca un nemernec împreună cu moscalii den țara lui au fugit”)⁵⁶.

Rămân toate acestea, oare, peste veacuri, explicații ale unor derapaje morale, ale unei mentalități tranzacționale, ale unei aplecări stăruitoare spre așteptări, zăbave, oportuniste inteligente și trădări oportune, dar mai ales către marele câștig al premodernității românești, care este statalitatea? Istoricul constată, alții sunt chemați să judece, dar nu trebuie uitată astăzi cuvintele rostite acum exact o sută de ani de părintele istoriografiei noastre moderne. La 15 august 1914, când se împlineau două veacuri de

la decapitățile voite de cruntul mare vizir Gin Ali Pașa, Nicolae Iorga rostea la Ateneu o conferință semnificativ intitulată „*Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu*“, unde istoricul rezuma exemplar rigorile destinului românesc de la Ștefan cel Mare începând: „*Exista un singur drum politic, pe care veacuri întregi am mers toți... el era alcătuit din mulți pași în dreapta și mulți pași în stânga, din multă îndrăzneală înainte, din multă retragere resemnată în urmă*“⁵⁷.

Oricum, dincolo de derapaje, dincolo de tranzații, dincolo de oportuniste sau de trădări contemporane, mucenicia Brâncoveanului înseamnă, în zorii modernității noastre, o pagină tragică și, în cele din urmă, eroică.

Note

¹ R. Theodorescu, *Despre prima modernitate a românilor*, în *Academia Română. Discursuri de recepție IX (1996–2005)*, București, 2006, pp. 202–203.

² *O samă de cuvinte în Letopisețul Țării Moldovei*, ed. G. Ștrempel, București, 1982, p. 168.

³ *Istoria ieroglifică*, ed. P.P. Panaitescu, I. Verdeș, II, București, 1965, p. 25.

⁴ *Ibidem*, I, p. 93.

⁵ *Ibidem*, II, p. 229.

⁶ *Zece ani de adaptare. Starea națiunii*, Institutul Pro, București, 2008, p. 8.

⁷ R. Theodorescu, *Histoire et prophétie dans l'art valaque de la première moitié du XVIII-e siècle în Roumains et Balkaniques dans la civilisation sud-est européenne*, București, 1999, pp. 410–417.

⁸ *Cronici și povestiri românești versificate (secolele XVII–XVIII)*, ed. D. Simonescu, 1967, pp. 55–60.

⁹ R. Theodorescu, *Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărilor” și „Ievropa”*, ed. a II-a, București, 2012, p. 9.

¹⁰ *Reperul brâncovenesc în Drumul către ieri*, București, 1992, p. 50 și p. 55. Textul de față a fost publicat mai întâi sub titlul *Acum trei sute de ani oportuniste și trădări românești în Istorie și civilizație*, 29 februarie 2012, pp. 20–22.

¹¹ *Idem*, *Constantin Brâncoveanu...*, p. 12.

¹² *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu Voievod (1688–1714)*, ed. A. Ilieș, București, 1970, p. 208.

¹³ Prima dată, pe larg, în Discursul meu de recepție la Academia Română, *Despre prima modernitate...*, p. 201 și următoarele.

¹⁴ A. Ilieș în comentariul la *Istoria domniei...*, p. 12.

¹⁵ H. Focillon, *L'ancien art roumain, în Moyen Age. Survivances et réveils*, Montreal, 1945, p. 190.

¹⁶ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până în martie 1717*, ed. C. Grecescu, București, 1959, p. 118.

¹⁷ Informație dată de Mihai Maxim în comunicarea din 30 iunie 2011 la Secția de științe istorice și arheologie a Academiei

Române, *Țările Române și Înalta Poartă. Documente noi din arhiva otomană din Istanbul*.

¹⁸ *Istoria domnilor Țării Românești de Radu Popescu vornicul*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 244.

¹⁹ *Ibidem*, p. 213.

²⁰ *Istoria Țării Românești de la octombrie...*, p. 113.

²¹ M. Maxim, *Noi documente turcești privind Țările Române și Înalta Poartă (1526–1602)*, Brăila, 2008, pp. 137–139, p. 170.

²² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV–XVI*, București, 1971, p. 308.

²³ R. Theodorescu, *Inscripția din Oltenia și inscripția din Moldova în Istoria văzută de aproape*, București, 1980, pp. 98–100.

²⁴ *Istoria Țării Românești, 1290–1690. Letopiseșul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 72.

²⁵ *Istoriile domniilor...*, p. 234.

²⁶ *Din psihologia poporului român. Introducere*, Ed. Albatros, 1995, p. 236.

²⁷ *Istoriile domnilor...*, p. 202.

²⁸ *Istoria Țării Românești de la octombrie...*, p. 111.

²⁹ *Istoria domniei...*, p. 180.

³⁰ Vezi nota 12.

³¹ Vezi nota 18.

³² Vezi nota 24.

³³ Vezi nota 16.

³⁴ *Istoriile domniilor...*, p. 157.

³⁵ *Ibidem*, p. 35.

³⁶ *Ibidem*, p. 40.

³⁷ *Ibidem*, p. 122.

³⁸ *Istoria Țării Românești...*, p. 133.

³⁹ *Istoriile domniilor...*, p. 136.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 187.

⁴¹ *Istoria Țării Românești...*, p. 188.

⁴² *Ibidem*, p. 17.

⁴³ *Ibidem*, p. 18.

⁴⁴ M. Maxim, *Noi documente...*, p. 230.

⁴⁵ *Istoria Țării Românești...*, p. 142.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 144–145.

⁴⁷ *Istoria Țării Românești de la octombrie...*, p. 21.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 32.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 69.

⁵¹ *Istoria domniei...*, p. 143.

⁵² *Istoriile domnilor...*, p. 207.

⁵³ E. Vârtosu, *Însemnările de taină ale lui Constantin vodă Brâncoveanu 1693–1707*, București, 1940, p. 20, p. 22.

⁵⁴ *Istoria domniei...*, p. 182.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 183.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 185. Punct de vedere împărțit și de alte cronici muntene (*Istoriile domniilor...*, p. 273).

⁵⁷ N. Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu (extras)*, Vălenii de Munte, 1914, p. 16.

Arta brâncovenească din Transilvania*

Acad. Marius Porumb

Epoca domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688–1714) a fost una dintre cele mai rodnice pentru cultura și arta românească, constituind un moment de vârf, fiind o etapă de mare înflorire culturală, iradierea artei brâncovenești cuprinzând deopotrivă Transilvania, Banatul și Moldova, reflexe fiind prezente și în Basarabia.

O semnificație și o importanță deosebite a avut, pentru Transilvania, sfertul de veac al domniei lui Constantin Brâncoveanu, înfloritoare etapă în evoluția artelor românești, domnul Țării Românești fiind ctitor și protector pentru conașionalii săi din interiorul arcului carpat.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, arhitectura religioasă a românilor transilvăneni cunoaște o stagnare, construindu-se relativ puțin, cele mai importante edificii de cult fiind înălțate din generozitatea principelui Constantin Brâncoveanu și a familiei sale. În ultimul deceniu al veacului al XVII-lea, domnul Țării Românești înalță la Făgăraș Biserica Sf. Nicolae, iar în anii 1700–1701 finalizează construcția bisericii Mănăstirii Sâmbăta de Sus, exemple tipice de arhitectură de la sudul Carpaților, edificate în Transilvania¹. De asemenea, principele a ridicat în 1707 o biserică pe moșia sa de la Poiana Mărului (județul Brașov) și a refăcut vechea ctitorie a lui Mihai Viteazul de la Ocna Sibiului, iar biserica românilor din Berivoii Mari (județul Brașov) a fost edificată prin mărinimia soției sale, doamna Maria. Exemplul principelui este urmat de viitorul domn Ștefan Cantacuzino, care a construit pe moșia sa transilvană de la Vaida Recea (județul Brașov) o biserică în 1709.

Ctitoriile înălțate în Țara Făgărașului au contribuit esențial la formarea și răspândirea curentului artistic brâncovenesc, declanșând o adevărată școală de arhitectură locală, reprezentată printr-un grup de edificii, compact și unitar, ce realizează o sinteză a elementelor de arhitectură și decor din Țara Românească grefate pe tradiția constructivă din Transilvania.

Activitatea artistică a românilor transilvăneni în secolul al XVIII-lea a avut un permanent model în evoluția artistică de la sudul Carpaților, interferențele cu centrele culturale brâncovenești, contribuind esențial la procesul de unificare culturală a spațiului locuit de români².

Principele Constantin Brâncoveanu a continuat în Transilvania mai vechile tradiții ctitoricești ale domnilor din Țara Românească, edificând sau restaurând biserici și mănăstiri, înzestrând cu bunuri funciare, sau dăruind prețioase odore bisericești, cărți liturgice, icoane și pictură murală.

Biserica Sfântul Nicolae din Făgăraș este cea mai importantă ctitorie transilvăneană a principelui Constantin Brâncoveanu, fiind zidită între 17 iunie 1697 și 30 septembrie 1698. Amplul edificiu având un plan dreptunghiular alungit, compartimentat în pridvor acoperit cu două calote, pronaos, acoperit cu o calotă pe pandantivi, același sistem de boltire fiind și peste naos și absida decroșată a altarului, planimetric poligonală la exterior și semicirculară la interior. Peste pronaos se înalță turnul clopotniță de plan octogonal. Însemnătatea arhitecturală și artistică a acestei biserici voievodale a fost capitală pentru Transilvania, edificiul impunând în timp un prototip și un stil. Pentru zidirea bisericii ortodoxe făgărășene, Constantin Brâncoveanu a obținut la 10 octombrie 1694 acordul principelui Transilvaniei Mihail Apafi al II-lea, fiind susținut în demersul său de generalul conte Rabutin de Bussy, comandantul militar al armatei austriece în Transilvania. Mai multe documente aflate la Arhivele Naționale din Cluj Napoca constituie importante dovezi ale prestigiului de care se bucura Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, fiind distins la 30 ianuarie 1695 cu titlul de principe al Sfântului Imperiu Romano-German³.

Un episod, necunoscut până nu demult, legat de edificarea bisericii făgărășene este faptul că „*pentru fixarea locului și efectuarea măsurătorilor necesare,*

*Alocuțiune susținută la Sesiunea de comunicări „300 de ani de la moartea lui Constantin Brâncoveanu” (26 iunie 2014, Aula Academiei Române)

generalul Rabutin a trimis la Făgăraș pe inginerul șef (supremum ingenierium) al trupelor sale, care nu era altul decât italianul Giovanni Morando Visconti⁴, cunoscut pentru lucrările topografice din anii 1711 și 1714 la Cetatea Alba Iulia, dar și la alte edificii militare.

Un document din 22 iunie 1697 confirmă demararea lucrărilor la Biserica Sfântul Nicolae din Făgăraș, pe locul unei mai vechi biserici românești, monumentalul edificiu fiind finalizat la 30 septembrie 1698. În anul următor, la 17 octombrie 1699, principele Constantin Brâncoveanu dăruia ctitoriei sale suma de cincizeci de taleri, pe care preoții bisericii făgărășene urmau să o ridice anual în ziua Sf. Dumitru (26 octombrie) din venitul vămii domnești de la Rucăr și Dragoslavele: „Însă până vor țânea legea aceasta pravoslavnică, iară de care cumva ar schimba legea și n-ar fi întru a Răsăritului biserică i (și) credință, să hie lipsiți de această milă ce am făcut“. Documentul precizează că „am zidit și am înălțat din temelie această sfântă biserică, care este preste munte în Ardeal, în orașul ce să chiamă Făgărașul, și o am înfrumșetă pre dinăuntru și pe dinafară cum să vede“⁵.

Biserica Sf. Nicolae din Făgăraș a fost înzestrată cu un prețios iconostas și o remarcabilă pictură murală aparținând stilistic epocii brâncovenești, valoroase opere de artă ale unor cunoscuți artiști. Este relevant pentru importanța acordată de principele Țării Românești monumentalei sale ctitorii transilvane, faptul că iconostasul făgărășan montat în 1698, este cel mai amplu din epoca brâncovenească, fiind mai mare decât cel al Mitropoliei din Târgoviște sau al catoliconului Mănăstirii Hurez⁶, două edificii religioase de primă însemnătate.

Pictura impozantului iconostas este semnată și datată pe icoana de hram: *Iconopiseș Preda Panoanean. Leat 7207* (1698–1699), care este pictorul principal, alături de care Ioan Zugravul semnează icoanele prăznicare⁷. Autorul principal al icoanelor împărătești a fost identificat pe baza analogiilor stilistice cu Preda de la Câmpulung, pictorul din 1696 al Paraclisului hurezan și al frescelor din 1699 a Bolniței de la Mănăstirea Hurez. Iconostasul bisericii făgărășene este de tip „clasic“ brâncovenesc, compus din patru registre: icoanele împărătești, prăznicarele așezate în arcade cu timpane, șirul apostolilor așezați sub arcade având în centru Deisis, iar registrul următor înfățișând proorocii în medalioane adâncite în lemnul masiv al grinzii. Icoanele cu fond de aur sunt înconjurate de o bogată

și luxuriantă vegetație, sau de motive arhitectonice sculptate în lemn aurit și policromat, conferind întregului ansamblu somptuozitate și rafinament.

Ansamblul de pictură murală, ce împodobește absida altarului și naosul, cu amplul său program iconografic, datează din 1720, fiind semnat de Preda și Teodosie, fiii pictorului Preda din Câmpulung. Fresca bisericii făgărășene este o realizare remarcabilă a școlii de pictură brâncovenești, care în deceniile următoare va deveni un model pentru numeroase biserici românești transilvănene. În deceniile următoare, numeroși artiști din ambianța artistică de la sudul Carpaților activează în Transilvania și Banat, dintre care îi amintim pe Iosif Ieromonahul, Matei din Craiova, Grigore Ranite din Craiova, Ștefan de la Ocnele Mari, Andrei de la Hurez, pictori având o activitate meritorie în răspândirea noului limbaj al picturii postbizantine românești, a stilului brâncovenesc.

Pe locul unei mai vechi ctitorii de pe moșia brâncovenească de la Sâmbăta de Sus, în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, Constantin Brâncoveanu a construit Mănăstirea Sâmbăta (județul Brașov), edificiu religios ce este un exemplu tipic de arhitectură de la sudul Carpaților, având un plan trilobat, cu turlă pe naos, iar fațadele sunt împodobite cu un decor specific ambianței muntene. Lăcașul a fost finalizat în anii 1700–1701, dar, din păcate, nu se mai păstrează aproape nimic din decorul original din interior, care desigur a fost bogat, având în vedere că biserica era o ctitorie voievodală. După ce a stat mai multe decenii în ruină – respectiv din 1785 când a fost desființată prin ordonanță imperială care dispunea desființarea ordinelor călugărești, până la restaurarea din anii 1926–1936, care a recuperat elementele esențiale ale arhitecturii și parțial decorul mural din 1767 – ctitoria brâncovenească de la poalele Munților Făgăraș va deveni un model arhitectonic ce va fi promovat și imitat de numeroase edificii religioase din ținutul Sibiului, Țara Bârsei, Podișul Târnavelor, în special în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea⁸.

Tradiția și atestări documentare menționează Biserica Sfinții Arhangheli din Ocna Sibiului ca o ctitorie a lui Mihai Viteazul, care la 1701 era refăcută de Constantin Brâncoveanu. Inscripția tabloului votiv are următorul text: „*Constandin Basarab Voivod Brancoveanu care a făcut biserica aciasta. Făcutus-a 1701 și s-au zugrăvit Leat 1723. Și fiind ispravnic popa Ioan ot Vizocnă la acest lucru*“.

Tabloul votiv înfățișează doi ctitori ce susțin macheta bisericii ocnene, primul din stânga este cu certitudine Constantin Brâncoveanu, iar cel din dreapta pare să fie primul ctitor, Voievodul Mihai. Deși inscripția nu menționează acest lucru, Vasile Drăguț a lămurit cu argumente solide și convingătoare că imaginea îl reprezintă pe Mihai Viteazul întemeitorul și pe Constantin Brâncoveanu restauratorul⁹. Autorul frescelor de la Ocna Sibiului este Popa Ivan Zugravul, unul din cei mai activi pictori din prima generație a centrului de la Rășinari.

După 1714, anul martiriului Brâncovenilor, numeroșii pictori formați în Țara Românească în școala de la Hurez, datorită prestigiului de care se bucurau, au fost solicitați să împodobească cu frescă și icoane cele mai importante ctitorii ale românilor transilvăneni, perpetuând astfel un fenomen artistic până în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

În legătură directă cu centrele artistice brâncovenești de la sudul Carpaților este formarea, în deceniul al doilea al secolului XVIII la Rășinari, a unui important centru de pictură, în care vor activa mai multe generații de artiști, dintre care îi amintim pe Popa Ivan, Nistor Dascălul, Iacov și Stan Zugravi, care abordează un limbaj artistic ce trădează contacte directe cu ambianța culturală brâncovenească.

Mai mulți pictori veniți din Țara Românească, având în frunte pe Andrei Zugravul de la Hurez, au pictat în anul 1730 în Banat la Mănăstirea Săraca, ansamblul mural având o concepție și viziune unitare, scene și figuri, compoziții și motive decorative, amintindu-ne de realizările marii școli de la Mănăstirea Hurez¹⁰.

Iconostasul Bisericii „Buna Vestire” din Lipova (județul Arad)

Aproape concomitent, în anul 1732, Ion Zugravul, ce poate fi identificat cu unul din pictorii ce provine de la Hurez, se afla în fruntea unui grup numeros „având trăsăturile unei adevărate școli de pictură”, care împodobeau cu frescă vechea biserică românească din Lipova (județul Arad). În grupul ucenicilor-colaboratori, îi remarcăm pe Nedelcu Popovici, Șerban Zugravul și Radu Popovici, cunoscuți pentru activitatea deosebită în Banat și pe valea Mureșului¹¹.

Procesul de răspândire și adoptare în Transilvania a stilului brâncovenească, început în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, încă în timpul domniei principelui Constantin Brâncoveanu, va continua și în deceniile următoare, cunoscând în provincia intracarpatică o amploare deosebită. Pictura brâncovenească și postbrâncovenească a împodobit bisericile românești transilvănene, indiferent de confesiune, bucurându-se de un prestigiu deosebit prin calitățile sale artistice și decorative.

Dacă în primele decenii arta brâncovenească s-a propagat ca un semn al susținerii ortodoxiei transilvane, începând cu deceniul al patrulea valorile artistice de la sudul Carpaților au fost receptate ca autentice manifestări ale unui stil național.

Note

¹ M. Porumb, *Un veac de pictură românească din Transilvania – Secolul XVIII*, Ed. Meridiane, București, 2003, pp. 9–17.

² Eugenia Greceanu, *Țara Făgărașului zonă de radiație a arhitecturii de la sud de Carpați*, în „Buletinul Monumentelor Istorice” (BMI), XXXIX, 1970, nr. 2, pp. 35–50.

³ Susana Andea, A. Andea, *Constantin Brâncoveanu și biserica românească din Făgăraș*, în volumul *Transilvania – Biserici și preoți*, Ed. Supergraph, Cluj Napoca, 2005, pp. 88–94.

⁴ *Ibidem*, p. 76.

⁵ I. Cavaler de Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, IV, Sibiu, 1907, p. 4

⁶ Pentru comparație, vezi Florentina Dumitrescu, *Sculptura în lemn brâncovenească*, în *Pagini de veche artă românească*, III, 1974, pp. 7–146.

⁷ Ioan Zugravul semnează pe icoanele *Intrarea în Ierusalim* și *Răstignirea*.

⁸ M. Porumb, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, secolele XIII–XVIII*, Ed. Academiei Române, București, 1998, p. 235.

⁹ V. Drăguț, *Un portret necunoscut al lui Mihai Viteazul*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1972, nr. 4, pp. 60–63.

¹⁰ M. Porumb, *Un veac de pictură românească din Transilvania. Secolul XVIII*, Ed. Meridiane, București, 2003, p. 13.

¹¹ H. Medeleanu, *Perspectivă nouă asupra picturii din biserica din Lipova (județul Arad)*, în „Buletinul Monumentelor Istorice” (BMI), 1981, nr. 1, pp. 83–88.

Procesul de românire a cântărilor de strană de la Filothei sin Agăi Jipei la Anton Pann*

Vasile Vasile**

Tratarea unui asemenea subiect de o mare complexitate și importanță pentru evidențierea rolului cântării de strană la crearea și evoluția limbii române literare, a exprimării muzicale și a spiritualității noastre, necesită **definirea sintagmei cântare de strană** și a termenului genial găsit de Anton Pann, pentru a defini ceea ce făcuseră înaintașii săi, cu secole în urmă, începând cu generațiile care-l preced pe Filothei sin Agăi Jipei – **românire** – lui datorându-i-se introducerea și prima explicare a termenului.

Pentru a defini sintagma *cântare de strană*, trebuie să ne reamintim câțiva dintre reprezentanții ei și rolul lor în viața spirituală românească. Lista trebuie să înceapă cu Grigore Țamblac, a cărui existență a rămas sub semnul întrebării, chiar și după „redescoperirea”, la Chișinău, a câtorva dintre prețioasele lui lucrări, considerate, până recent, pierdute. Dacă existența lui Țamblac a stârnit dubii, fondul de la Chișinău și *stihira Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava* există și ele mărturisesc despre autor și despre rolul său în cultura vremii, în calitate de continuator în spațiul carpatic al listei *imnografilor* creștini. Cu *stihira* amintită și cu *mărimurile* lui Filotei de la Cozia, începe procesul de *românire*, prin crearea unor texte și melodii pentru sfinți locali, cele ale psaltului cozian fiind acceptate și de celelalte popoare ortodoxe din vecinătatea noastră.

Până la „bădița Vasile” din *Amintirile* lui Creangă se extinde șirul neștiut al dascălilor, care au trecut din strana bisericii la catedra școlii, învățând copiii să scrie și să citească, dar și să viersuiască și să prezinte în public texte ale unor cântece de stea și drame populare, de tipul celei închinată sfinților martirizați în urmă cu trei veacuri: *Brâncovenii*, piesă dominată de colinda *O pricină minunată*, în care sunt ușor de identificat intonațiile glasului I, cadența tipică, dar și elemente specifice colindelor și cântecelor de stea, cum ar fi scara cu substrat pentatonic și debutul cu subtonica modului, efecte ale procesului de *românire*.

Între aceste repere trebuie încadrați cei care s-au impus lumii culturale a veacurilor trecute, documentele cunoscute până acum reținând doar următoarele nume: Filothei sin Agăi Jipei, Mihalache Moldovlahul, dascălul Șarban, Constandin, Iosif și Visarion de la Neamț – cei din urmă descendenți ai școlii paisiene – Macarie Protopsaltul, Anton Pann, Nectarie Protopsaltul Sfântului Munte, care se încadrează printre cei ce au contribuit substanțial la *românirea cântării de strană*, creațiile lor cerându-și dreptul la repunerea în circulația interpretativă liturgică și culturală și științifică.

Înainte a acestor valori se așază cântările anonime de tipul *canonului Floriilor*, transmis oral timp de mai multe secole, cu o sonoritate specifică față de versiunile ortodocșilor din zonă, dovadă a fazelor primare ale adaptării la sensibilitatea românească a cântării de strană. Astfel, trebuie avansată ideea că **românirea a început prin cântarea orală**, care o precede pe cea scrisă, dascălii și psalții servindu-se doar de

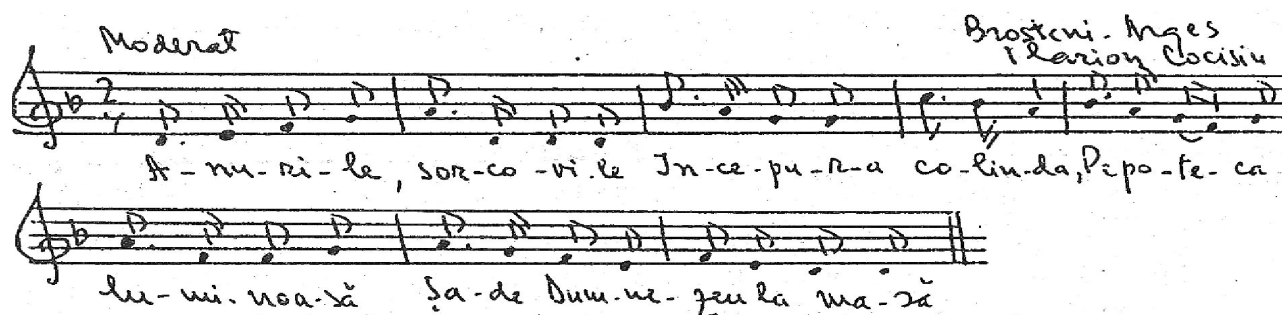
„O pricină minunată” într-o variantă caligrafiată la Muntele Athos

*Alocuțiune susținută la Sesiunea de comunicări „300 de ani de la moartea lui Constantin Brâncoveanu” (26 iunie 2014, Aula Academiei Române)

**Prof. univ., Universitatea Națională de Muzică, București

Anton Pann – „Cântece de stea sau versuri ce se cântă la Nașterea Domnului”, 1848, p. 15 și 93

Melodie din repertoriul de Anul Nou din Broșteni (Argeș)
culeasă de Ilarion Cocîșiu, la 16 decembrie 1933.

textele tipărite sau copiate în limba greacă sau slavonă, ce erau „românite” prin înveșmântările muzicale confecționate de ei pe baza unor modele preexistente, numite podobii, dar în care se strecurau elemente autohtone. Vor veni la rând traduceri în limba română datorate lungii pleiade de cărturari preocupați pentru dotarea stranei cu cărțile de strictă necesitate, înregistrând o nouă etapă a îndelungatului proces.

Titlurile și numele amintite sunt ale celor care s-au salvat din marea masă de cântări trecute prin gurile și prin simțirea zecilor de generații de dascăli. Se vor adăuga cântările închinare unor sfinți români: Cuvioasa Parascheva, Sfântul Nifon, Sfântul Grigore Decapolitul, Sfântul Dimitrie Basarabov, Sfânta Filofteia etc., ale căror texte surprindeau realități românești și melodiile – care se serveau de tipare bizantine – se adaptau unor realități sonore ale locului, dascălii provenind dintre cei mai talentați și luminați copii de țărani, fiind depozitari ai unor nestemate populare: doine, balade, colinde, cântece de stea, cântece de lume etc.

Am identificat sonorități ale unor „faceri” antonpannești reprezentative pentru creația sa, în cântece populare, cel mai convingător exemplu fiind scara *Doxologiei hisar* prezentă în melodia oltenească *Alu-nel dărăpănat*, scară însoțită de psalt din practica populară vâlceană. Așa cum am semnalat, sensibilitatea autohtonă este sesizabilă în preferința pentru anumite intonații, scări, modulații, turnuri melodice,

depistabile în multe creații antonpannești, în frunte cu *Doxologia hisar* sau cu *Tatăl nostru*, cea mai valoroasă variantă muzicală din zecile câte au fost realizate și mai apropiate de sensibilitatea românească. Poate nu întâmplător rugăciunea domnească este foarte apropiată ca intonație și stilistic de *Crezul*.

Am avut ocazia să formulez, pe baza unor documente, ipoteza descendenței melodiei actualului imn național – *Deșteaptă-te române* – dintr-o melodie populară din repertoriul de Crăciun, din Argeș, melodie culeasă, este drept, peste un secol, după ce fusese auzită de „finul Pepei”, cununată de el, la început, cu versurile lui Grigore Alexandrescu – *Din sânul maicii mele* – și ulterior, cu cele ale lui Mureșianu, melodie ce străbate istoria noastră, însoțind marile momente ale devenirii noastre politice: 1848, 1859, 1877, 1918, 1989!

Din păcate, au existat și cercetători care nu numai s-au îndoit de geniul lui Anton Pann, recunoscut de Eminescu, Caragiale, Hasdeu (cel care folosește pentru cel ce ne-a lăsat *Povestea vorbii* chiar cuvântul *geniu*), Arghezi, dar i-au pus sub semnul întrebării cuvântul găsit de el pentru a denumi și defini *cântarea de strănă concordantă cu simțirea românului*. A fost propusă chiar înlocuirea cuvântului cu termeni scâlciați și fără nicio legătură cu realitatea definită de „finul Pepei”, cel isteț ca un proverb, cei mai năstrușnici fiind: *românizare* (cum

s-ar putea româniza limba română sau neamul românesc?) și *româniare*, cu derivatul său, demn de Marius Chicoș Rostogan: *româniată*. S-a înregistrat inclusiv aberația de a găsi echivalentul verbului *a români* în *a traduce în românește*, în mintea unora, *românirea* fiind limitată doar la înlocuirea silabelor grecești cu cele românești în cântările comune ale celor două popoare ortodoxe. Nimic mai fals! Și cine mai are dubii, să citească explicațiile lui Anton Pann despre un asemenea proces, practicat de cei împotriva cărora se ridică cu vehemență glasul său. Autorul *Bazului teoretic* își dă mâna cu confratele său întru ale psaltichiei, Macarie, **protestând împotriva „ifosului de Tarigrad”** – susținut de adversarii românirii și chiar a limbii române – și a perpetuării unor vechi metehne ale cântăreților, care:

„...meșteșug psaltichie știu cât știe un cocoș;
Acsioane viermănoase ți le cânt ca pe răboș;
Iar când e la tereremuri, sunt vestitul Cucuzel,
Ba încă multor le pare că îl întrec și pe el.
Când se umflă ca curcanul și mi-ți ridică un glas,
Ca o minge îți trânteste nenenalele pe nas.
De te face să caști gura și la dânsul să privești
Și alte ori te adoarme, de nu-ți vine să clipești.
Despre a lor neștiință cât de purici nu se pișc:
Cânt și tot mereu în strană din dește ca-n flu(i)er
mișc.

Aci îi vezi clătind capul ca rățoi(i) unui alt,
Aci-ntind gât ca cocoșul (pentru că și el e psalt)“².

„Ce frumos cuvânt a găsit pentru lucrarea patriotică și artistică: *a români*“ – exclama entuziasmat mitropolitul Antonie Plămădeală în lucrarea sa deosebit de inspirat intitulată *Dascăli de cuget și simțire românească*³. Ierarhul cărturar sublinia faptul că Pann „a întors melodiile la ele acasă. Le-a curățat, le-a purificat, le-a dat echilibru, le-a aruncat tot balastul inutil și obositor care le făcea greoaie și plictisitoare“. Prin românire el a înțeles aducerea „la simțul și la linia melodică a sufletului românesc, specifică și identificabilă în comparație atât cu cea bizantină cât și cu cea slavă“, înscriindu-și activitatea „conștient pe linia marilor înaintași, a traducătorilor în românește dintr-o profesionistă înțelegere patriotică a faptei“⁴.

Anton Pann amintește „potrivirea la ritm și la tonuri“ a unor cântări, eliminarea unor inflexiuni cromatice și ritmuri improprie sensibilității românești, operațiuni meticuloase numite cu precauție:

tălmăciri, traduceri, prelucrări, prefaceri, reformări, reluări, revederi, întocmiri, compuneri etc.

Este important de reținut faptul că **românirea nu este un proces exclusiv al muzicii**, doar că a fost lansat de către o autoritate nu numai a domeniului, dar și a vieții spirituale a epocii sale, Anton Pann, dascăl în strana mai multor biserici bucureștene, din Râmnic și din Brașov și „*dascălul școalei naționale de musichie*“ – cum se semnează cu o consecvență exemplară.

Românirea este evidentă în arhitectura bisericilor și a mănăstirilor: vorbim de un stil arhitectonic maramureșean, de unul moldovenesc, de unul ștefanian, de unul brâncovenesc etc.

Pictorii anonimi nu l-au reprezentat pe prorocul David cântând la *psalterion*, despre care nici acum nu se știe precis cum arăta. Reprezentarea instrumentului prin cunoscuta harpă ar fi derutat credincioșii, deoarece n-o cunoșteau. Și atunci l-au reprezentat cântând la cobză, deși autorul *Psaltirii*, în mod cert, nu a cântat la acest instrument, dar el era cunoscut credincioșilor. Adam este reprezentat pe pereții aceleiași mănăstiri, Voroneț, ținând coarnele plugului, iar Eva își leagăna cu piciorul pruncul din covată și toarce în furcă, la fel ca țărâncile locului. Nicolae Grigorescu reprezintă sfinții din biserica mănăstirii Agapia, prin figurile unor țărani din zonă și chiar prin propriul chip. Exemplele pot continua.

Se poate vorbi chiar despre o *românire* a unor așezăminte de cult din Muntele Athos, străjuite de chipurile voievozilor binefăcători, ce-și înscriu numele printre ctitori: Neagoe Basarab (fig. 1) Ștefan cel Mare (fig. 2), Petru Rareș (fig. 3), Alexandru Lăpușeanu (fig. 3), martirii Brâncoveanu (fig. 4),

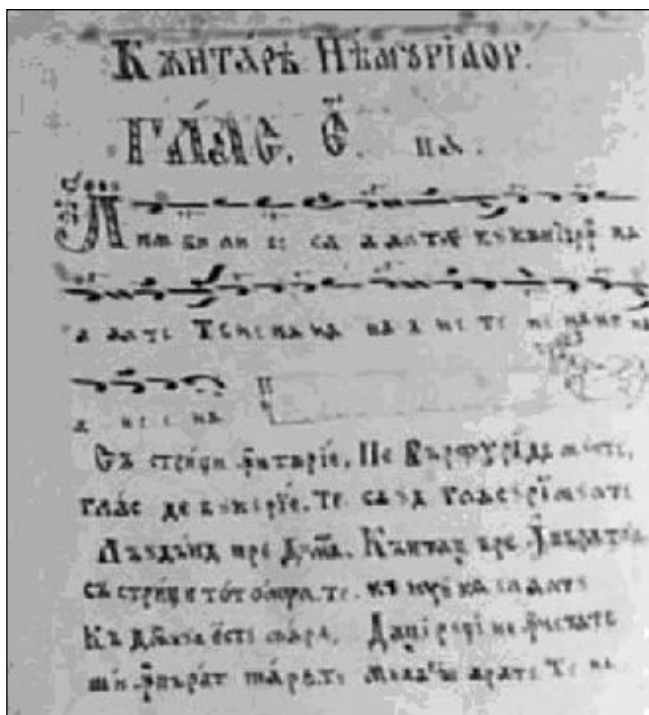

Mănăstirea Agapia

Mihai Viteazul etc., sau prin adaptarea unor cântări specifice ortodoxiei românești la ambianța athonită, cum e cazul „mărimurilor sfinților Athonului“, elemente detaliate în cele trei volume consacrate tezaurului muzical românesc din Muntele Athos, premiate de Academia Română⁵.

Din pereții bisericii mari a schitului românesc Prodromu te urmăresc sfinții români: Sfântul Ioan Valahul (fig. 5), Ioan Hozevitul, Antipa de la Calopodești și alții, iar serviciile liturgice se săvârșesc în limba română, fiind dominate de cântări ale unor autori români și în care se simt intonații românești.

Românirea în literatură s-a bucurat de investiții serioase ale celor preocupați de cristalizarea și evoluția limbii noastre literare, deși chiar și aici s-au strecurat exagerări, cum sunt cele referitoare la așa-zisa influență a *Psaltirii în versuri* a poetului polonez, Jan Kochanowski asupra cărții omonime a

„Cântarea neamurilor – Limbile să salte“ din ms. nr. 76 din biblioteca chiliei Acoperemântul Maicii Domnului, schitul Lacu, p. 32^v

Contextul în care apare „Cântarea neamurilor“ este prezentat în lucrarea Vasile Vasile, „Tezaur muzical românesc din Muntele Athos“, vol. I, București, Editura Muzicală, 2007, p. 142

mitropolitului moldovean Dosoftei, considerată o cărămidă de temelie a literaturii române. Eminentul ierarh simte necesitatea săvârșirii serviciilor religioase în limba credincioșilor români și visează la momentul dreptății pentru limba neamului său, moment care se va împlini peste secole, prin osârdia

unor urmași ce-i împărtășesc crezul. Dacă *Psaltirea* poloneză putea constitui un model general și mai ales un imbold pentru ierarhul moldovean, aflat la vremea realizării versificării în refugiu în Polonia, pentru metrica psalmilor în limba română el avea mai la îndemână pe cea populară, versurile hexasilabice și octosilabice, catalectice și acatalectice, care nu se pot confunda cu cele endecasilabice dominante în cartea versificată în limba poloneză. Suficient să ne gândim că primele versuri ale cunoscutului *Psalm 46* au devenit cântecul de stea, publicat de Anton Pann: „*Limbile să salte/ Cu cântări înalte,/ Să strige-n tărie/ Glas de bucurie*“⁶ și pe care l-am întâlnit chiar în manuscrise muzicale românești din Muntele Athos, în versiuni diferite și din punct de vedere muzical, dar și literar, și prin denumire, unul dintre ele prezentat în exemplul de mai jos:

Dacă un vers endecasilabic poate fi confundat, de un necunoscător, sau de un diletant, cu cel al unui distih cu structură hexasilabică, metrica octosilabică a psalmului 48 *Auțiți aceste toate*, din aceeași culegere a lui Anton Pann⁷, elimină orice asemănare cu cel de unsprezece silabe. Cred că și aici este o găselniță exagerată, ca și cea referitoare la incipitul imnului ortodoxiei românești *Tatăl nostru* al lui Anton Pann, care ar fi *Dragă Doamne!*, un derivat din *Dies irae*, ignorându-se faptul că motivul muzical incriminat, de numai patru sunete, reprezintă la psaltul român invocarea Tatălui ceresc și respectă principala caracteristică a folclorului românesc – paralelismul major-minor – în timp ce, în celebra cântare în limba latină, cele patru sunete nu pot fi despărțite de restul temei – decât prin siluire și grosolană denaturare –, semnificația arhetipală fiindu-i respectată în multe lucrări ulterioare, ea trimițând la „ziua mâniei“.

Ce-ar fi să considerăm filiație două poezii, sau două lucrări literare care încep cu aceeași silabă?

Printre alte temelii ale literaturii noastre, reprezentând în forme diferite, contribuții excepționale la procesul de românire, trebuie amintite cele datorate mitropoliților Varlaam, Simeon Ștefan, Antim Ivi-reanul, Veniamin Costache; *Palia de la Orăștie*, *Biblia* lui Șerban și cărțile cronicarilor ș.a. Însuși Eminescu a beneficiat de asemenea traduceri de texte de cântări, ceea ce contrazice o mai veche teorie referitoare la influența filosofiei budiste și a celei a lui Schopenhauer în creația eminesciană, îndeosebi a celei privind muzica sferelor, ignorând inclusiv textul episcopului Chesarie, citat de poet din prefața *Psaltirii* tipărită la Râmnicul Vâlci, în 1779⁸.

Pe textele traduse de Coresi cântăreții construiesc ad-hoc melodii adecvate modelelor numite podobii, diaconul motivându-și acțiunea cu bătaie lungă, în prima cazanie, parafrazând celebrele versete ale apostolului Pavel din *epistola către Corinteni*: „*Mai bine cinci cuvinte a grăi cu înțeles, ca să învețe și alții, decât întunearec de cuvinte în limba străină*”.

În *Irmologhiu sau Catavasier* din 1846 și în *Heruvicul – chinonicar* din 1847, Anton Pann citează același text: „*În biserică voiesc mai bine cinci cuvinte care să se înțeleagă, decât o mie în limbă streină*”, iar într-un manuscris dedicat protocantorului Chesarie de la Hurez, reia pledoaria, în formă versificată: „*Decât mii în limbi străine/ În biserică să-ncep, Numai cinci vorbe mai bine/ În limba care pricep...*”.

Autorul *Bazului teoretic și practic* își dă mâna cu predecesorul său din urmă cu mai bine de un secol, Filothei sin Agăi Jipei, care scria în predoslovia adresată către „*iubitorii de Hristos cântăreți ai aceștii vlaho – musichii și către celălalt pravoslavnic norod al Țării Românești*” din *Psaltichia rumânească* (1713 – sublinierea îmi aparține):

„Că iată s-au tălmăcit spre al vostru folos,
Care cu cuvinte din grece s-au scos,
Prin cuvinte rumânești și prin glasuri grecești,
Inema și sufletul să-ți îndulcești...”

Nu am găsit explicația, de ce Anton Pann nu-l menționează în istoricul tălmăcitorilor în limba română printre *românitori* pe înaintașul său, Filothei sin Agăi Jipei – cel care scria în dedicația *Psaltichiei rumânești* – Ms. Rom. nr. 61 B.A.R.: „*cum ceale ce se cântă în beserică, nu numai să se cânte, ci să se și înțeleagă de ascultătorii pravoslavnici creștini (...)* Pentru aceasta și eu, smeritul, văzând cum că în fieștecare zi în sfintele lui H(risto)s biserici să cântă catavasiile sărbătorilor celor stăpânești și ale Mai-cii lui D(umne)zeu, iar să înțeleg foarte de puținei, cât numai viersul sânt ascultând, iar nu și înțelesul celor ce se cântă, tălmăcit-am (...) pre a noastră de țară și de obște limbă:

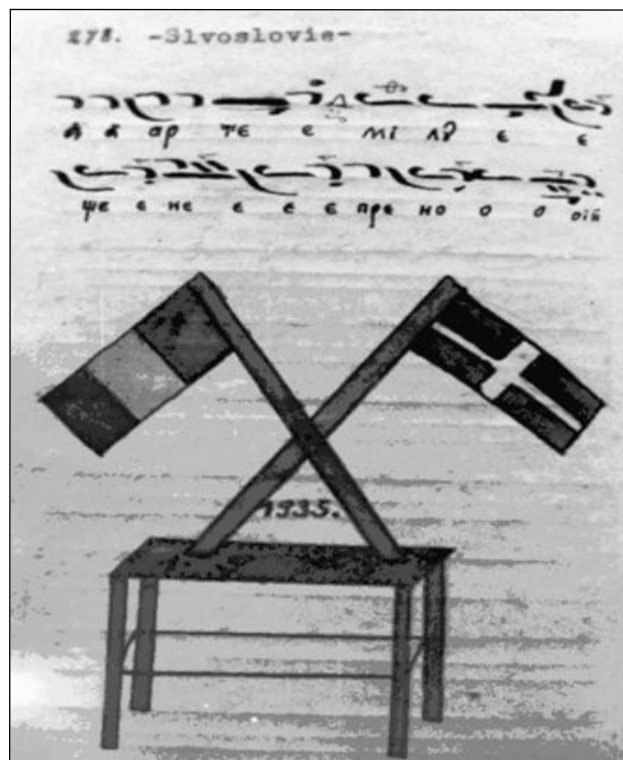
O, iubitori de H(risto)s cinstiți musicotați,
Cuvioșilor părinți și întru H(risto)s frați,
Pravolsavnice norod, limbă rumânească
Păzită de D(umne)zeu țară creștinească,
În Domnul să vă bucurați prin sfântă cântare,
Cu credință de nădejde, cu dragoste mare,
Că iată s-au tălmăcit, spre al vostru folos,
Care cu nevoiță din grece s-au scos,
Prin cuvinte rumânești și prin glasuri grecești,
Inema și sufletul să-ți le îndulcești”.

La Anton Pann pledoaria e versificată, în înari-patele versuri din prefața *Heruvico – Chinonicarului* din 1847, cu îndemnuri de a cânta în limba română, „limba tati(i) și-a mam(e)i”, pentru a fi înțelese și de cei ce cântă și de cei ce ascultă și a lăsa străinilor să-și cânte propriile creații:

„Cântă, mări frate Române, pe graiul și limba ta
Și lasă cele streine ei de a și le cânta.

Cântă să-nțelegi și însuși și câți la tine ascult:
Cinstește, ca fieșcare, limba și neamu-ți mai
mult”⁹.

Pentru a preveni acuzația de exclusivism și xenofobie, am ales un simbol excepțional realizat de unul dintre cei mai reputați duhovnici români din Athos (căutat frecvent de credincioși greci și chiar de prințul Charles), descins în lumea sihaștrilor din Vornicenii Botoșanilor încă la vârsta imberbă, părintele Dionisie Ignat, care a exprimat plastic, într-unul din manuscrisele copiate, dubla sa cetățenie româno-greacă, prin cele două steaguri naționale încrucișate.

O analiză mai atentă a textului citat din Anton Pann duce la constatarea că poate fi considerat o replică versificată a apelului contemporanului său, Macarie Protopsaltul, din finalul prefeței la *Irmologhionul* din 1823: „Cântă de acum înainte, vitejaște și cu îndrăzneală orice cântare în limba Patriei tale, cu minunata fireasca glăsuire a Patriei tale, cu înțelegere, cu evlavie, cu dragoste către Milostivul Dumnezeu...”¹⁰.

Cu prea mare ușurință au fost deplasate relațiile dintre Macarie Ieromonahul și Anton Pann în zona unor neînțelegeri și a unei concurențe inexistente, uitând că îi despărțea vârsta, apartenența unuia de lumea monahală, a celuilalt de cea laică, ignorându-se că îi unea idealul românirii și mai ales al impunerii cântărilor de strană în limba română, aspect detaliat într-un studiu publicat fragmentar în urmă cu aproape două decenii¹¹ și care-și așteaptă restituirea integrală în *Byzantion Romanicon*.

Îndemnul autorului celor cincisprezece cărți destinate stranei românești nu este singular. Adresându-se *Către cei ce cu dragoste urmează știința muzicii bisericești* și dând frâu liber mării sale ușurințe de a versifica, Pann îi îndemna în prefața *Irmologhiului sau Catavasierului*, tipărit tot în 1846: „Că patria noastră muma/ Mult a dorit pân-acuma/ Ș-ai ei fii ca-n nații alte/ Să crească cu științi-nalte/ Și să se laude-n lume/ Cu româna al ei nume...”¹².

Și pe plan teoretic, Pann se întâlnește cu contemporanul său mai vârstnic, Macarie Ieromonahul, dar, în practică, îl depășește. „Întru toate protimisând înființarea cuvântului, pentru că de a pune însuși acele semne pe un cuvânt care vine îndoit mai lung sau mai scurt decât cel grecesc, iaste dobitocie, pentru că la dânșii așa vine tonul cuvântului și așa să scrie, iar unde și la dânșii multe nu se potrivesc după podobie, alcătuirea se face asupra tonului cuvântului iar nu după curgerea melodiei” – nota ieromonahul protopsalt¹³.

„Dascălul școalei de musichie” este mai dur împotriva disprețului pe care trebuiau să-l înfrunte cei chemați să traducă în fapte procesul de românire, așa cum se vede din versurile notate într-un manuscris din anul 1836, aflat în fondul Mănăstirii Dintr-un lemn, manuscris închinat protocantorului Mănăstirii Hurez, ierodiaconului Chesarie, o parte dintre stihuri fiind cunoscute și publicate de tânărul teolog Al. Petrescu, în 1901¹⁴:

„Pe când stăpâne(u) străinii în puținii trecuți ani
Și cârmuia pe rumâni, ca niște cruzi și tirani,
Atunci băgase în biserici cărți grecești și slavo-
nești,
Lepădând cele române, ca niște ereticești,
Gândind cu vremea să facă pe rumâni ca pe
țigani,
Să-și uite limba și neamul strămoșilor săi
romani.
Începuse joc să-și bată, zicându-ne schatovlahi,
Cum râd și de frații noștri, ce i-au numit cuțo-
vlahi...”

În aceste condiții, adepților cântării în limbă română și apropiate de sensibilitatea națională „le era rușine să zică că sunt rumâni;

*Vorbeau tot limba grecească, copii, tineri și
bătrâni.*

*La biserici l-era silă românește când citea,
Toți tot Kirie eleison să auză le plăcea:
Heruvica, chinonice românește când cânta,
Începea toți să rânjească și nimenea n-asculta.”*

Un cântăreț care ar fi „cântat îngerește” în limba română, era plătit mult mai prost, fiind disprețuit de cântăreții greci, numai din cauza limbii, ceea ce determină ca:

„Auzindu-le aceste cântăreții românești,
Erau siliți să alerge să învețe cele grecești.
Și nefiindu-i natura, să vorbească lenevos,
Cum vorbesc în vârful limbii pă la locul călduros,
Când pronunția cuvântul, să vedea că îi păsa,
Că parcă fărâma cremenii în gură cu limba sa.
Trebuia să-mbătrânească numai limba învățând,
Și apoi să se hrănească cu greceștile cântând...”

Autorul ia în discuție cântăreții români cu reale virtuți interpretative și care știu „rumâni cu glas minunat” și „cu „știința musichii”, dar care, pentru că nu știau limba greacă, cântau în stranele bisericilor de mahala și la mănăstiri nu aveau acces. Aici, erau primiți doar cântăreți greci, „de alți procopsiți numiți/ Cu cafea și cu tutunuri de la Țarigrad veniți”.

În dedicația *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești* își exprimă îngrijorarea pentru împuținarea cântăreților cu pregătirea necesară, ceea ce determinase substituția locurilor de cântăreți cu psalți „fără nici o știință și meșteșug” și care pricinuiesc credincioșilor „în loc de mângâiere și evlavie, neplăcere”¹⁵.

Principalele atacuri ale celor doi străluciți reprezentanți ai procesului de românire sunt îndreptate împotriva celor care disprețuiau limba română, luptându-se din răspuțeri cu perpetuarea cântării în alte limbi, în special în limba greacă. Acestora se datorează ruperea filelor din *Irmologhion*, în care sunt înfierați inamicii românirii cântării de strană. Protestele lor, chiar dacă se înregistrează la distanțe de două-trei decenii, nu vizează limba în sine, pe care n-o înțeleg nici credincioșii

și chiar nici toți preoții, ci faptul că prin intermediul limbii grecești și slavone erau impuse credincioșilor cântări ce se îndepărtau evident de matca bizantină, ajungându-se chiar la stadiul „*să auzi în Sfânta Biserică chiar acelea care le cântă turcii în cafenele și prin adunările lor și pretutindenea a să auzi și a să striga cântări noao și profara de Țarigrad, cântări noao și ifos de Țarigrad. Și de nu va cânta cineva cântece și amestecături de pestrefuri în sfânta biserică nu iaste primit, nici dascăl, iar de va cânta chiar alcătuiți turcești, măcar că nu știe nimic bisericesc, acela iaste și primit și lăudat, și desăvârșit și cu ifos turcesc de Țarigrad. O, nerușinare! O, neevlavie, o cumplită cădere! O, jalnică depărtare a lui Dumnezeu! de ar fi cel din neamul acela cât de ticălos, de ar cânta căprește, de ar gongăni ca dobitoacele, de s-ar schimonosi cât de mult, pentru că iaste din neamul acela, îndată iaste și dascal și desăvârșit, și cu ifos de Țarigrad. Iar românul de ar avea meșteșugul și iscusința lui Orfeos și glasul nu al lui Cucuzel, ci al arhanghelului Gavriil, pentru că iaste român, îndată îi dau titlu că nu iaste nimic, cântă vlahica, n-are profara de Țarigrad și-i împletesc mii de defăimări*”¹⁶.

Replica antonpannescă, evident tot versificată și mult mai sprintă, o găsim în dedicația pentru pro-cantorul Mănăstirii Hurezu, ierodiaconul Chesarie, dedicație ce precede manuscrisul aflat în prezent la Mănăstirea Dintr-un lemn și ea urmează în linii mari traseul filipicei macariene: „*Un cântăreț pe atuncia grecește de nu știa, / Să fi cântat îngerește tot iar îl ticăloșea și zicea: Păcat săracul, el grecește de ar ști / Măcar că un român este, dar tot ceva ar plăti...*”.

Este surprinsă în continuare intenția ascunsă a cântăreților greci de a face pe români „*ca pe ȱgani, / Să-și uite limba și neamul strămoșilor săi romani*”, numindu-i pe aceștia schatovlahi și făcându-i să le fie rușine „*să zică că sunt români*”. Atacurile vehemente ale ieromonahului și ale psaltului bucureștean din deceniile următoare nu ținesc numai pe cântăreții greci, ci și pe cei români, care, după ce învață câte puțină elinească și puțină psaltichie grecească „*să rușinează a se arăta că sunt români și din cât pot își tăgăduiesc și Patria și Neamul*”¹⁷.

La Anton Pann se poate discuta și despre un aspect deosebit al românirii, constând în sprijinirea directă a stranelor românești cu creații adaptate simțului autohton, afirmându-se în mod repetat că el a înzestrat strana românească cu tot ce aceasta avea

nevoie. În plus, autorul *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești* integrează în cărțile sale creații românești, ale unor contemporani cu care împărtășea idealuri comune de apropiere a cântărilor de specificul românesc – unul dintre cei mai importanți din această categorie fiind viitorul mitropolit al Moldovei Iosif Naniescu, prezentat în urmă cu două decenii, în această ipostază necunoscută¹⁸.

Intrarea în drepturile legitime a limbii române în serviciile de cult nu s-a realizat de la sine, psaltii simțind abaterile de la linia tradiționalistă în limba greacă. A fost nevoie de eforturi serioase, de traduceri de texte, de adaptări, dar – pe plan muzical – mai ales de pricepere a particularităților limbii, de topica frazei, de legile prozodiei și de sincronizarea acestora cu melodiile tradiționale, domeniu în care au excelat psaltii amintiți. Multe dintre creațiile lui Filothei Jipa au fost preluate de manuscrise ulterioare, cântările *anastasimatarului* lui Mihalache sunt adevărate modele pentru urmași, iar Anton Pann și Suceveanu ating cele mai înalte culmi ale îndelungatului și anevoiosului proces.

De aceea, creațiile lor s-au impus în viața liturgică românească și au devenit adevărate repere ale muzicii liturgice românești. Anton Pann are cuvinte de laudă pentru activitatea de românire practică de predecesorii săi: Mihalache Moldoveanu – „*cel din-tâi(u) care a tălmăcit anastasimatarul*” românesc (1767) – Vasilache Cântărețul, Ianuarie Protosinghelul, „*carele pe la anul 1821 mi-a arătat un anastasimatar foarte frumos potrivit în limba românească*”, neuitând de acele „*cântări alcătuite pe sistema veche în limba românească*”, ce „*se găsesc nenumărate mai la toate monastirile de chinovii, adică la Căldărușani, Cernica, Monastirea Neamțul și în alte părți; dar prescriitorii sau copiitorii din neîngrijire neînsemnându-le numele d'asupra (precum obicinuiesc și în zioa de astăzi) au rămas cei mai mulți necunoscuți*”¹⁹.

S-a trecut cu prea mare ușurință peste faptul că frontul celor angajați în românirea cântării de strană era reprezentat de **psalți dublați de literați**. Printre cei mai cunoscuți exponenți ai procesului, trebuie amintiți Filothei sin Agăi Jipei, Macarie Protopsaltul, Anton Pann și alții, deopotrivă autori de lucrări literare. Acestuia din urmă îi revine meritul de a fi lansat cuvântul *românire* și urmărirea lui în scrisul antonpannesc ilustrează polisemantismul termenului, dar și apropierea de sensul cel mai important. El

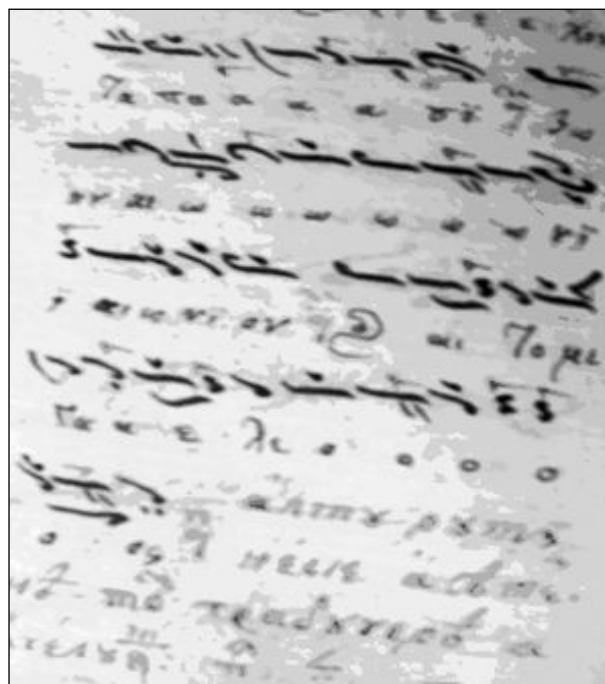
„botează“ astfel un proces mult mai vechi și care se manifesta în multe domenii.

Așa cum am mai remarcat, **termenul de românire a fost creat și lansat de Anton Pann înainte de actul Unirii** cu aproape două decenii – în prefața culegerilor de *Fabule și istorioare* (1841) – într-un fel putându-se lua în discuție anticiparea de către eminentul psalt a viitorului politic românesc, deoarece el, termenul, nu are în vedere doar Țara Românească, ci și Moldova și chiar Basarabia, unde se produsese debutul activității sale muzicale.

Psaltii angajați în românirea cântării de strună se folosesc din plin de avantajele exighisirii, procesul de traducere a cântărilor din „vechea sistimă“, în cea nouă. **Sincronizarea exighisirii** – un proces complex realizabil doar de un bun practician al ambelor notații, cucuzeliană și hrisantică – **cu românirea** a dus la operații de prescurtare, de transformare în stilul *sintomon*, de eliminare a elementelor de virtuositate nejustificată, a unor melisme ce denaturau sensurile cântării.

Exighisirea cântărilor de strună a devenit un proces dificil de realizat, numai un avizat dublat de un bun practician reușind o operație corespunzătoare, mai ales că era necesar să se țină seama și de credințioșii ce nu trebuiau să fie șocați de nouitatea – ce nu atenta la trăsăturile stilistice. „*Mai pre urmă, văzând că muzica se pierde și se cotropește cu totul, nemaiputând să o învețe din pricina neînlesnirii și cei mai mulți mulțumindu-se a ști numai o ramură a ei din practică, începură să-i smulgă penele, ca pe niște netrebnice și lăsând numai a patra parte dintr-însele începu muzica a-și lua zborul ca să ajungă la gradul ce i se cuvine, apropiindu-se de cea europeană*“²⁰.

Vechea notație, cea cucuzeliană, devenise greoaie și dificilă, din cauza celor care au început „*să o împăuneze care mai de care mai mult, atât îi îngreuiase aripile încât rămăsese cu totul în nemișcare*“, deoarece „*vrând să rămâie tezurile (propozițiile) melodi(e) bisericești neclintite sau nestrămutate din izvodul lor cel dintâi și să nu poată adăuga cineva altele, au născocit niște semne, pe care le-au numit semne mari canonisite pentru fiecare tez câte unul, care ajunsesse să se cânte ca cu niște semne (hi)eroglice, din a căror pricină pierzându-se sau lepădându-se și tactul melodi(e) i nu-i mai ajungea omului toată viața ca să o învețe cu desăvârșire*“ – precizează în lucrarea sa capitală²¹.

Varianța în limba română a unei cântări exighisită și românită de Anton Pann, „altul rumunesc, asemenea traducerea a aceleiași“, Manuscrisul Românesc 2229 BAR, f. 166^v

Chiar pentru cântările mai dezvoltate, de tipul slavelor, Pann recomandă deprinderea ifosului lor în limba română: „*liniștit, cucernic, mângâios și dulce, ușor suind și ușor pogorând, neabătându-vă în niscai adaosuri și afărături schimonosite, care sânt urâte lui Dumnezeu și oamenilor*“. Ca și ilustrii săi predecesori, a căror activitate o cunoaște și o prețuiește, Pann este conștient că românii deveniseră singurii credințioși care înțelegeau ce se cântă la strună, grecii practicând cântările în elina bisericească, iar popoarele slave utilizând limba slavonă, până recent cele catolice cântând în limba latină.

Pann se remarcă și prin formularea unor reguli simple de exighisire, care să țină seama de cerințele limbii române.

Pentru el, procesul de *românire* începe în 1820, când mitropolitul Dionisie Lupu l-a numit, alături de Macarie și Pangratie, în Comisia pentru traducerea cântărilor bisericești în limba română: „*Fără zăbavă am fost chemat și eu de conlucrător la tălmăcirea cântărilor în românește și pentru facerea unui tipar spre tipărirea lor, dându-ne de ajutor și pe părintele Pangratie Monahul*“²².

Înscrierea autorului *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești* în frontul de românire a cântărilor bisericești este veche, așa cum arată în prefața la *Fabule și istorioare*: „*După ce am învățat Canoanele și ortografia acestui meșteșug, n-am zăbovit a*

români și a lucra pe note cărțile cele mai trebuincioase, care sunt: Anastasimatarul serdarului Dionisie Fotino, Docsastarul dimpreună cu Triodul și Penticostarul, Heruvico-Chinnicarul, Catavasierul și altele multe, care, nedându-mi mâna să le tipăresc, șed pe fundul lăzii de vreo 20 de ani”²³.

Despre Noul Doxastar scria: „M-am sârguit a-l români”²⁴, la fel întâmplându-se lucrurile cu Irmologhiul despre care ni se precizează din titlul că „este românit și dat la lumină”.

În anul 1850, rememora că se considera „împreună lucrător (...) la seminarul Sfintei Mitropolii și mi-am păzit datoriile cu cea mai mare scumpătate” și amintește despre cele două modalități de românire în cei treizeci de ani „pentru predarea cântărilor” pe care „le traducem” și „le predam, zioa și noaptea îndeletnicindu-mă cu neobosire și cu râvnă înflăcărată ca să mă arăt vrednic chemării (...) cu nădejde că la o vreme de neputință să mi să răsplătească ostenelele și a mă mângâia cu o pensie”. Cu amărăciune el scrie că „mă văz părăsit și îmbrâncit ca să mă pedepsesc în cea mai mare ticăloșie, neavând nici pâinea de toate zilele, pentru că leașa de la anul 1848 n-am primit-o nicidecum”²⁵.

Drumul spre activitatea de românire a cântărilor bisericești este **susținut și dublat de cel al cunoașterii culturii populare**, la nivelul posibilităților epocii. Așa cum afirma G. Dem. Teodorescu, care găsea că „marele merit al acestui bărbat cu mult înainte de aceia căroră li se atribuie dezvoltarea citirii în popor, răspândirea gustului poeziei și-atâtea alte cunoștințe folositoare”, Anton Pann „știu să se identifice cu caracterul național și să facă pentru instrucțiune mai mult, poate, de cât au făcut, în zeci(mi) de ani, sute de școale după dânsul”²⁶.

În monografia muzicianului îl considera „singurul maestru al muzicii orientale, capabil să naționalizeze cântările religioase și să producă numeroase melodii profane”²⁷.

Au fost exegeți ai operei muzicale a lui Anton Pann, care **au identificat procesul de românire cu cel de naționalizare**. Ion Popescu-Pasărea scria că „opera de căpetenie (...) a lui Anton Pann este naționalizarea cântării bisericești”, detaliind faptul că el a realizat pentru muzica bisericească nu o adaptare servilă, deoarece „el a rotunjit, a cizelat, a simplificat și a acomodat cântarea după zicerile și expresiile românești”²⁸.

Singur sintetiza drumul **apropierii cântărilor de strană de sensibilitatea românească**. Ele trebuie concepute, ținând seama de „tonul zicerilor româ-

nești”, potrivit „glăsuirea ca-n vorbirile firești”, situându-se conștient în crearea unui front care să depășească faza celor care „s-au încercat la tălmăcirea cântărilor bisericești, dar n-au făcut decât au rădicat silabele zicerilor streine și în locul lor au așezat silabele zicerilor românești; și în melodie pe unde nu s-au ajuns silabe (fiind unele ziceri mai scurte în românește), au împlinit cu vocale, iar pe unde au prisosit (fiind unele ziceri mai scurte), au grămadit silabele tot într-același loc sau le-au înșirat în monotonie, sau într-alt loc viind tonul melodi(e)i și într-alt tonul zicerii și fără a căuta la perioadele întoarse, unde unele propoziții într-alte limbi vin în urmă iar la noi la început și la altele dimpotrivă; și așa noima sau înțelesul zicerilor care cer suire cad în pogorâre și zicerile care cer pogorâre se duc întru suire”²⁹, exemplificând cu de acum bine cunoscutele cuvinte *cer* – *pământ*, *mărire* – *smerenie*, *tânguire* – *bucurie*.

Analizată mai profund, dedicația din *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești*, din 1845, ne relevă etapele importante ale trecerii de la cea în care cântarea se practica în limba greacă, de cântăreți greci, uneori cu cote de supraapreciere determinată în primul rând de originea lor, cedează locul convenit celei a credincioșilor ascultători, care, astfel, încep să fie băgați în seamă. Este amintit numele lui Alexandru Ghica, primul domn ales în temeiul Regulamentului Organic, prin care se deschideau porțile legăturilor Principatelor Române cu țările Europei occidentale. Dascălul elogiaza pe domnitorul, încoronat ca „prinț român”, deoarece „prin școli limba românească s-a-nălțat și s-a-ntronaș”, iar:

„În biserici nu voiește s-asculte grecești cântând,
Cere Doamne miluiește să audă tot zicând
Și așa se deșteptară români(i) din somnul greu
Începură toți în limbă-și să roage pă Dumnezeu.
Cântăreți de românie a se căuta-a-nceput,
Câți era la mahalale, la mănăstiri a-ncăput.”

Psaltul reamintește entuziasmul cu care a fost acceptată noua măsură de a se cânta la strană în limba română și de a pregăti psalții în vederea acestui deziderat:

„Această dar reformare plăcută lui Dumnezeu,
Ca un fiu crescut al patri(e)i, dac-am văzut-o și eu,
Am gândit după puțința-mi și din ce știu să slujesc
Să-mpartășesc talentul la tot duhul românesc”.

Chiar și *Bazul teoretic* – în concepția lui Anton Pann – trebuie să servească același interes major: să ajute la întocmirea și așezarea textelor liturgice „după firea limbei românești”.

Analizând creația psaltului în corelație cu propriile teoretizări din *Bazul teoretic și practic*, se pot stabili următoarele **modalități de românire** practicate de înaintași în forme scrise, începând cu Filothei și duse la desăvârșire de Anton Pann și Dimitrie Suceveanu:

- preluarea unor cântări ale predecesorilor începând cu Filotei Cozianul, fost logofăt al lui Mircea cel Bătrân, continuând cu Filothei sin Agăi Jipei, Mihalache Moldovlahul, Iosif și Visarion de la Mănăstirea Neamț etc.;

- adaptarea textelor unor cântări la condițiile limbii române, cu respectarea noii topici, a prozodiei, a semnificației teologice și cu scoaterea în evidență a unor cuvinte cheie;

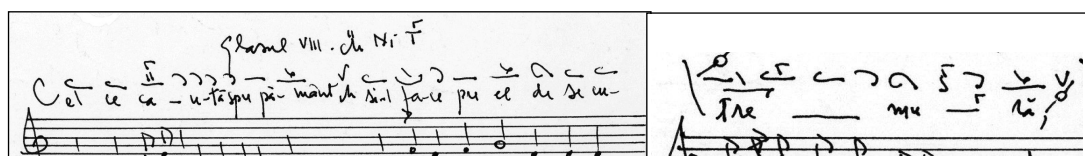
- apropierea expresivității cântărilor bisericești de specificul muzicalității românești prin interferența elementelor modale și ritmice;

- scurtarea cântărilor prea lungi și crearea de variante reduse, *sintomon*, chiar la o cântare papadică, foarte extinsă, românitorii suprimă anumite pasaje neexpresive, cum se vede din prezentarea în dublă notație muzicală (hrisantică și guidonică) a primei stihire a anixandarelor, prima în limba greacă și a doua în limba română;

Incipitul anixandarelor în limba greacă din Ms. Gr. 678 (503) B.A.R. Prezentat în paralel cu cele în limba română din Ms. 32 Mănăstirea Neamț

- sincronizarea expresivității literare cu cea muzicală, cum se vede din următorul extras:

Fragment din anixandarele lui Dimitrie Suceveanu

- eliminarea teriremurilor și a altor pasaje de virtuozitate nejustificată;

- alcătuirea de noi cântări, în care se simte sin-teza stilisticii muzicii bizantine și a muzicii populare românești;

- crearea unor cântări ce nu există în practica de cult a altor popoare ortodoxe: *Tatăl nostru*, *Crezul* etc.;

- realizarea de termeni noi pentru denumirile grecești, cele mai cunoscute fiind: *grabnic* – pentru *irmologic*; *zăbavnic* – pentru *stihiraric* sau *papadic*; *slavoslovii* – pentru *doxologii*, *mâncare* – pentru *agripnie* etc., aspecte conturate și în sinteza evoluției muzicii bizantine³⁰.

Trebuie reamintit faptul că un domeniu neglijat din din amplul proces de românire desfășurat consecvent de Anton Pann este cel al **creării unei terminologii specifice**, ajungându-se la fenomenul de trilingvism: *luminânda*, termen care circula în vreme și chiar și în cărțile tipărite de Anton Pann și cu echivalentul grecesc *exapostilarie* și cu cel slavon *sfe-tealnă* – *sfetilnă*. Dacă pentru noul termen *asemă-nândă* el păstrează și echivalentul grecesc *podobie*, care s-a menținut și mai târziu în limbă, în catavasi înlocuiește definitiv termenul de *pesnă* cu cel de *cân-tare*. Psaltul muntean își dă mâna cu ierarhul moldo-vean, Veniamin Costache, cel care susținuse material tipărirea cărților muzicale în limba română ale lui Macarie, la Viena, preocupat pentru înlocuirea unor termeni grecești și slavoni cu echivalentele româ-nești, unele create chiar de el, cum am arătat altă dată³¹.

Preluând cele trei categorii de cântări „românite” stabilite de Gheorghe Ciobanu, traduceri care păstrează neschimbată linia melodică din limba greacă, adaptările melodice la spiritul limbii române și crea-țiile originale în limba română, muzicologul Octavian Lazăr Cosma scrie că „ele evidențiază mersul gradat al «românirii», care a început prin modificarea tex-tului, apoi prin modificarea desenului melodic, ca apoi să se recurgă la creații originale”³².

Românirea va înregistra și fenomene de dublare a expresivității sensibilității localnicilor, prin limbaje artistice diferite, așa cum o face Picu Pătruț prin reprezentarea grafică a *Cântecelor de stea* ale lui Anton Pann.

Reprezentarea grafică a lui Picu Pătruț la „Versurile la Nașterea Domnului” ale lui Anton Pann

Tudor Arghezi scria în portretul pe care i l-a făcut la centenarul morții: „Desigur că dacă-i căutăm nod în purpă, lui Pann îi găsim câte poftim, dar valoarea sâmburelui le face caduce și insignifiante”, continuând: „nici fânul nu se ia din stoguri cu furculița, nici porumbul nu se măsoară cu țoiul și degetarul. Și vom ține strictă socoteală de epoca în care înaintașul nostru a trăit, tocmai ceea ce face din el un primus inter pares și un clasic adevărat”, motiv pentru care „Pann trebuie de-abia descoperit”³³.

Note

¹V. Vasile, *Vârstele imnului „Deșteaptă-te, române”*, în: *Studii și cercetări de istoria artei*, seria Teatru, Muzică, Cinematografie, București, Ed. Academiei Române, tom 43, 1996, pp. 25–52.

²A. Pann, *Heruvico – Chinonice care coprinde în sine trei rânduri de heruvico și chinonice duminicale, pe toate glasurile, afară de cele ale săptămânii. Lângă care s-au alăturat și acsioane 22. Prelucrate și date la lumină cu ajutorul și binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Ungrovlahiei și cavalier a feluri de ordine, D.D. Neofit II (...), într-al șaptelea an al arhiepiscopiei sale, de (...), profesorul de muzică bisericească în Seminarul Sf(întei) Mitropolii, tom. I, București, în tipografia sa de muzică bisericească, 1847, p. 168.*

³A. Plămădeală, *Dascăl de cuget și simțire românească*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 306.

⁴Idem, p. 304 (sublinierea îmi aparține).

⁵V. Vasile, *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. I; II și III, București, Ed. Muzicală, 2007, 2008 și 2013.

⁶A. Pan(n), *Versuri muzicești ce se cântă la Nașterea Mântuitorului (...) și alte sărbători ale anului*, București, ediția a V-a, 1852, cântarea 12, pp. 27–29 și pp. 141 – 142.

⁷Idem, Psalmul 48 – *Auțiți acestea toate*, cântarea 11, pp. 24–26.

⁸V. Vasile, *De la muzica firii și a sufletului la muzica sferelor*, Ed. Petrion, 1999.

⁹A. Pann, *Heruvico – Chinonice*..., p. V.

¹⁰Macarie Ieromonahul, *Irmologhion sau Catavasier(iu) muzicesc (...)*. Cu voia și blagoslovenia Preasfinției Sale Părintelui Arhiepiscop și Mitropolit al Moldoviei, Kirio Kir Veniamin, Viena, 1822, p. XII.

¹¹V. Vasile, *Macarie Ieromonahul și Anton Pann – două destine diferite pe un drum comun*, în: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, seria Teatru – Muzică – Cinematografie, București, Ed. Academiei Române, tom 44, 1997, pp. 73–78.

¹²A. Pann, *Irmologhion sau Catavasier*, ediția a II-a, București, Tipografia Anton Pann, 1854, p. VII.

¹³Macarie Ieromonahul, *Irmologhion sau Catavasier(iu) muzicesc*..., p. VI.

¹⁴Al. Petrescu, *O poezie inedită a lui Anton Pann*, în: „Apostolul”, nr. 18, 28 ianuarie 1901, pp. 2–3.

¹⁵A. Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericesci*, 1845, p. VI.

¹⁶Macarie Ieromonahul, *op. cit.*, p. X.

¹⁷Macarie Ieromonahul, *op. cit.*, p. X.

¹⁸V. Vasile, *Iosif Naniescu – reprezentant de seamă al muzicii psaltice*, în: „Muzica”, București, serie nouă, An IV, nr. 4 (16), octombrie–decembrie 1993, pp. 127–137 și an V, nr. 1 (17), ianuarie–martie 1994, pp. 99–111.

¹⁹A. Pann, *op. cit.*, p. XXIX.

²⁰Idem, p. XV.

²¹Idem, pp. XIV–XV.

²²Idem, pp. XXXIII–XXXIV.

²³A. Pann, *Fabule și istorioare*, 1841, p. 4.

²⁴A. Pann, *Noul Doksastar*, prefăcut în românește după metotul vechi(u) al serdarului Dionisie Fotino, 1841, p. III.

²⁵Gh. I. Moiescu, *O sută de ani de la moartea lui Anton Pann (1854–1954)*; în: „Biserica Ortodoxă Română”, București, An LXXIII, nr. 1–2, ianuarie–februarie 1955, p. 191.

²⁶G. Dem. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român*, 1874, p. 53.

²⁷G. Dem. Teodorescu, *Viața și activitatea lui Anton Pann*, partea I, 1893, p. 24.

²⁸I. Popescu-Pasărea, *Rolul lui Anton Pann în muzica bisericească*, în: „Cultura”, București, An XX, nr. 5–6, mai–iunie 1930, p. 4.

²⁹A. Pann, *Bazul teoretic și practic*..., pp. XXXV–XXXVI.

³⁰V. Vasile, *Istoria muzicii bizantine și evoluția ei în spiritualitatea românească*, București, Ed. Interpret, vol. I și II, 1997.

³¹V. Vasile, *Veniamin Costache (1768–1846) – promotor al muzicii în țara noastră*, în: „Teologie și viață”, Iași, serie nouă, An V (LXXI), nr. 1–3, ianuarie–martie 1995, pp. 130–161.

³²Oct. L. Cosma, *Hronicul muzicii românești*, vol. III, București, Ed. Muzicală, 1975, p. 139.

³³T. Arghezi, *Anton Pann*; în: „Viața Românească”, București, An VII, nr. 11, noiembrie 1954, pp. 153–155.

Fig. 1. Neagoe Basarab și Nifon, mitropolitul Ungro-Vlahiei, oferind Sfântului Ioan Botezătorul ctitoria sa, Mănăstirea Dionisiu

Fig. 2. Ștefan cel Mare reprezentat ca sfânt de călugării athoniți în secolul al XVII-lea

Fig. 3. Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușneanu, Petru Rareș și Antioh Cantemir – ctitori ai Mănăstirii Zografu

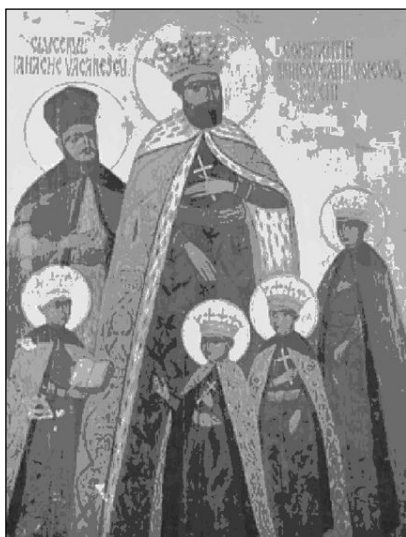

Fig. 4. Icoana Sfinților Brâncoveni din paraclisul închinat lor, din turnul construit de el în Mănăstirea Sfântul Pavel – Athos

Fig. 5. Icoana Sfântului Ioan Valahul din biserica mare a schitului românesc Prodromu

Spiritualitate românească și noblețe în Maramureș

Acad. **Alexandru Surdu**

Vicepreședinte al Academiei Române

Mulți prieteni, dintre care și o seamă de maramureșeni, de marmațieni, cum îmi place să le spun, mi-au vorbit despre locurile minunate și despre oamenii care trăiesc în Nordul Țării: Oașul, Maramureșul și Bucovina. Ca român din centrul țării și cunoscător superficial al zonelor de graniță, n-am fost încântat de această perspectivă, gândindu-mă la zone cu amestec de populații la orașe și cu sate mizere care-mi erau cunoscute din împrejurimile Bucureștilor și de prin zona de câmpie a Olteniei.

Știam însă că geografii și istoricii, temători să nu fie bănuiați de intenții revendicative, nu spuneau nimic despre zonele învecinate granițelor de astăzi ale României, locuite până în preajma Primului Război Mondial de români. Faptul că granița de apus fusese fixată pe Tisa, ca o promisiune pentru intrarea României în război, dar, după victoria obținută cu peste 800.000 de morți, Câmpia Tisei a revenit Ungariei, iar Banatul de Vest Serbiei. La fel s-au petrecut lucrurile și în Nord, Maramureșul de astăzi fiind doar o parte din teritoriul Marmației noastre, ca și Bucovina, a cărei capitală a rămas la străini. În Răsărit se știe ce s-a petrecut, iar în Sudul Dunării, făcând abstracție de teritoriile machedoromânilor, se vorbește până astăzi românește.

Cert este că românii din Maramureș, vecini cu granița de Nord, nu sunt mărginașii țării, ci, dimpotrivă, au fost și au rămas „descălecătorii de neam”, făcându-și simțită prezența în toate provinciile românești, dar acolo la ei rămânând izolați într-un fel de bastion, ca și bucovinenii, al românității autentice, voievodale, nobiliare, eroice.

Șoseaua prin care se intră în Maramureș dinspre ... trece pe sub o poartă imensă de lemn și oferă călătorului priveliștea unei lumi de poveste, care te îndeamnă la tăcere și meditație. Acesta este Arcul de Triumf al Marmației, pe sub care trec „batalioane române de umbre Carpații”, umbrele eroilor noștri pentru care bat clopotele aducerii aminte din cele mai înalte turla de biserici cioplite din lemnul tare al Sufletului Românesc.

Casele sunt risipite pe dealuri și prin văi, cu livezi și pășuni între ele. Numai apariția câte unei biserici le adună sporadic în jurul ei, alcătuind nucleul spiritual al comunității. Preoții sunt ortodocși și greco-catolici. După interzicerea ultimilor în vremea comunistă, mulți au pierit, dar alții s-au reîntors să-și ocupe locurile de cult. Sătenii i-au ales pe cei mai vrednici. Majoritatea însă au fost și au rămas ortodocși, bucurându-se și de Vlădica Justinian Chira, care le stă la suflet și până la bătrânețele lui adânci vine în mijlocul lor însoțit de mai tânărul episcop Justin, care îi calcă pe urme.

Am fost la sfințirea unei biserici a polițiștilor de graniță din Sighetul Marmației la care a slujit episcopul Justin, înconjurat de preoți, de militari și de îngerii cu chip de copii, care urcau și coborau pe turla înaltă a bisericii ca pe o scară a Raiului. Ei se mai văd și astăzi la slujbele de Duminică, adunați lângă altar, în veșmintele lor albe, presărate cu flori galbene și rubinii de câmp.

Dacă nimerești Duminica sau în zile de sărbătoare pe ulițele satelor, ai să vezi grupuri de tineri și bătrâni, fiecare cu familia lui, îmbrăcați în straie albe, mai ales femeile, fetele și băieții, cărora li se zice „coconi”, dar și fetițele și copilașii care sunt ținuți „în frâu”, căci altfel zburdalnici sunt ca mieii. Și-ți vine în minte atunci *Legenda Duminicii*, o povestire din *Codicele de la Ieud*, găsit de părintele Artemiu Anderco în turla unei biserici. Povestirea este scrisă cu litere vechi chirilice în românește și slavonește și are menționată data de 6900, adică 1391 după Hristos. Și se vorbește acolo despre cinstirea Duminicii și despre datoria creștinilor de a se duce la Sfânta Biserică, pentru a fi sănătoși și pentru a trăi ani mulți și liniștiți. Și de atunci, iată, până în zilele noastre cinstesc marmațienii ziua Domnului cum se cuvine. Spre deosebire însă de alte locuri, aici îi vezi îmbrăcați în straiele lor de dinaintea Primului Război Mondial. Și parcă timpul în Marmația se-n-toarce înapoi. Am fost și prin alte locuri unde la spectacole apar artiștii îmbrăcați în costume naționale, dar

nu-i vezi așa umblând pe stradă, și, cum coboară de pe scenă, se și aruncă-n blugi și în adidași.

Dar timpul se întoarce și altfel înapoi, căci, odată descoperit, în 1921, *Codicele de la Ieud* a devenit motiv de investigație a întregii spiritualități românești din Maramureș. El conține, într-adevăr, tot felul de indicații referitoare la credința, cultura, istoria și tradițiile românilor din aceste locuri. Stârbind mai întâi controverse între lingviști, a sfârșit prin atragerea în dispute și cercetări a teologilor, etnografilor, istoricilor și chiar a filosofilor. De altfel, renașterea interesului pentru *Codicele de la Ieud* și organizarea unor serii de manifestări culturale de spirituale românească la Ieud se datorează filosofilor Petru și Daniela Dunca și filosofului-etnolog Vasile Vetișanu, care a și realizat o monografie a localității Ieud.

Important este că la prima manifestare, din 1982, a participat majoritatea intelectualilor maramureșeni, dar și o seamă de savanți din București, simpozionul fiind organizat în zilele unor sărbători locale: obiceiul pastoral „Ruptul sterpelor” și întâlnirea „Fiilor satului”, dublate de expoziții de artă populară și spectacole de poezie, muzică și dansuri. Astfel încât s-a ajuns la o participare record de peste o mie de oameni.

Pare incredibil, dar, cu sprijinul oficialităților locale și al preoților, simpozionul acesta de suflet românesc s-a perpetuat până la ediția a XX-a, subsemnatul participând, în 2011, la sesiunea de

comunicări științifice care s-a desfășurat în incinta mănăstirii de la Ieud, reconstruită pe ruinele celei din 1364.

În afara participării de excepție a localnicilor, interesați de istoria și tradițiile maramureșene, au conferențiat aici savanți, istorici, lingviști, toponimiști, etnografi care ne-au mărturisit că aceasta este singura manifestare de amploare la care sunt dezbătute probleme de interes pentru întreaga romanitate orientală. Și, într-adevăr, am ascultat comunicări referitoare la perenitatea tezaurului lingvistic străromân în toate zonele țării, ca și în regiunile Sud-dunărene până în Peloponez. În Maramureș, cu exemple din Ieud și localitățile din Valea Izei, ele sunt și mai pregnante și vizibile în denumiri, ca și în numele de oameni și de locuri, sugerând și pe această linie semnificația de vatră străveche de neam și de cultură românească.

Sentimentul de întoarcere în trecut, spre localitățile „închise”, îl reprezintă și faptul că aici toată lumea se cunoaște și, într-un fel sau altul, se și înru-dește. De sute de ani sunt aceleași familii, iar locuitorii satelor, așa împrăștiați cum sunt pe tot felul de coclauri, știu unii de alții și participă, mai ales la nunți, cu întreaga comunitate, ceea ce în zona noastră, a Țării Bârsei nu se mai întâmplă demult, localitățile fiind dominate de venetici. Este interesant și faptul că exigențele localnicilor, chiar oficiali, merg până la a-i considera ca „străinași” chiar și pe autohtonii de viță nobilă care nu mai locuiesc în zonele lor. Din această cauză, am întâlnit mulți maramureșeni din alte localități care se laudă cu originea lor maramureșană, dar localnicii se fac că nu-și mai amintesc de cei înstrăinați. Acesta este și motivul pentru care, suplinirea acestei situații tradiționale, de menținere, pentru integritatea moștenirii, a unui singur fiu și condamnarea celorlalți la exod, a fost realizată, mai ales în zilele noastre, când exodul se face către țările bogate din Occident, prin celebrele întâlniri ale „fiilor satului”, căci aceștia se întorc periodic cu banii agonisiți și, de regulă, înalță case cu mai multe etaje, care contrastează flagrant cu cele tradiționale. Care va fi impactul în timp al acestor pendulări între Occident și autohtoni, nu poate fi încă prevăzut. Cert este că bărbații înstăriți se întorc spre a-și alege soțiile dintre maramureșence, pe care le consideră cele mai frumoase și mai cinstite din lume. Și au în această privință dreptate, căci ele se nasc și trăiesc aici de milenii la sânul Sufletului Românesc și la umbra ocrotitoare a Sfintei Cruci. Și sunt, într-ade-

văr, și frumoase, și răbdătoare, cum au și fost mereu așteptându-și flăcăii iubiți și soții să se întoarcă de la oaste sau din războaie, de multe ori zadarnic.

Se mai găsesc și astăzi scriitori nevrednici care încearcă să ne umbrească bucuria centenarului Unirii, afirmând că românii din Ardeal n-ar fi fost de acord cu aceasta. Făcând abstracție de participarea lor la Adunarea de la Alba Iulia, trebuie să amintim aici și de contribuțiile lor efective la Războiul Reîntregii noastre, începând cu tinerii români din Sud-Estul Transilvaniei, mai ales din Țara Bârsei și din zona Brașovului până la Sibiu, care s-au alăturat armatei române atât la înaintarea, cât și la retragerea ei din 1916, de ardelenii care, părăsind armatele austro-ungare, s-au regrupat în regimente românești de voluntari contribuind la victoriile miraculoase ale apărării și ale trecerii Carpaților răsăriteni, cu multe jertfe și multe suferințe. Mai puțin cunoscute sunt faptele de arme ale românilor din Maramureș, începând cu lupta lor împotriva trupelor rusești care începuseră invadarea zonei în prima parte a războiului. După moartea Împăratului austriac Franz Joseph din 1916, trupele maramureșene, dezlegate de jurământul depus, și din cauza conflictelor cu trupele ungurești, au părăsit fronturile din Italia și Galiția, alăturându-se regimentelor de voluntari români și, regrupându-se apoi, au luptat separat până în 1920, atât împotriva ungarilor revoluționari care voiau să facă joncțiunea prin Maramureș cu sovieticii, cât și împotriva bolșevicilor ucraineni, apărând de data aceasta granițele României Mari.

Istoricul militar Laurențiu Batiu din Berbești, înșiră, într-o carte monumentală, listele eroilor maramureșeni din luptele pentru reîntregirea Neamului Românesc, în care sunt ușor de recunoscut numele

acelorași familii nobiliare pe care le găsim în celebra lucrare a lui Mihalyi *Diplome maramureșene*, și pe care le mai poartă și astăzi cu mândria cuvenită urmașii acestora.

Pe câțiva dintre nobilii maramureșni i-am recunoscut în vara aceasta la o altă manifestare de Suflet Românesc, la Săliștea de Sus, la Simpozionul „Cultură și civilizație românească în Maramureș”, ediția a V-a, la care am avut onoarea de a-l însoți pe Domnul Academician Ionel Valentin Vlad, Președintele Academiei Române, descendentul a două familii nobiliare maramureșene Vlad și Timiș.

De data aceasta, timpul trebuie întors cu mult înapoi, căci există documente dinaintea anului 1300, care atestă faptul că Maramureșul era o regiune bine delimitată, cu o veche legislație voievodală, cnezială, care a fost respectată și de către ocupanții maghiari. Organizarea aceasta avea, în primul rând, o semnificație militară, dar și una de stăpânire teritorială. Cnezii sau juzii aveau în subordine unul sau mai multe sate, cu terenuri, poduri și ape învecinate. Ei erau conduși de un voievod, mai târziu comite. Faptul că Maramureșul n-a fost ocupat efectiv de către unguri prin izgonirea sau exterminarea conducătorilor locali, cum s-a petrecut în alte zone ale Transilvaniei (partea centrală), depozedarea de pământuri și înrobirea locuitorilor, s-a datorat și reliefului accidentat și neproductiv, greu locuibil până în zilele noastre și greu accesibil. Cert este că vechea nobilime românească a fost recunoscută și de către stăpânirea maghiară și subordonată administrativ și militar cu puține pătrunderi de populații străine. Cu timpul, fiind în slujba regalității maghiare, stăpânitorii cutumiari au obținut și recunoașterea oficială prin „diplome” a drepturilor de proprietate, alții fiind

înnobițați prin donații pentru serviciile, în special administrative și militare, aduse regalității. Au existat și cazuri în care înnobițații maramureșeni au devenit nobili autentici ai regatului prin adoptarea religiei catolice și chiar prin maghiarizare. Majoritatea însă au rămas „nobili de țară”, un fel de boieri, dar fără conacele acestora, ajungând cu timpul, și din cauza fărâmițării averilor și a interdicției de a construi locuințe „de piatră”, să locuiască la fel ca simpli țărani în case de lemn, cu una sau două încăperi, ce-i drept mai largi decât cele obișnuite, care mai pot fi văzute și astăzi în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetul Marmăției.

Așa este, de exemplu, casa familiei Dunca de Șieu care, printr-o „diplomă” din 1349, se dovedește că este urmașă a voievodului Ioan de Rozavlea. Casa are două încăperi și a fost construită în anul 1779, înscris pe pragul de sus al ușii de la intrare. Toate obiectele casnice erau din lemn, ca și împrejurirea casei, dar mai ales poarta sculptată a rămas până în zilele noastre o adevărată operă de artă a cioplitorilor și a sculptorilor.

Pare oarecum curios faptul că în Maramureș, pe oriunde te-ai găsi, în orașe sau în sate, în biserici sau în muzee, și, firește, în clădirile publice, ai ocazia să întâlnești câte un nobil pe care nu-l recunoști altfel decât după nume. Și îți trebuie un oarecare timp să te obișnuiești cu această situație și să renunți la atitudinea rigidă pe care te simți dator s-o afișezi ca în fața unor mari oficialități. După care te poți bucura de caracterul deschis al marmațienilor și chiar de prietenia lor, cu mândria firește de a sta, la un pahar de cocârț de-al lor, de vorbă cu descendenții voievo-

zilor Dragoș și Bogdan, cum am făcut-o eu cu Petru Dunca, Laurențiu Batin și Gheorghe Danci ale căror blazoane de familie le-am și văzut în ediția din 2009 a *Diplomelor maramureșene*.

Dar tot în vara aceasta, însoțindu-l pe Domnul Președinte al Academiei Române la marea sărbătoare a Sfintei Maria de la Mănăstirea din Dragomirești, l-am cunoscut pe ieromonahul Sofronie Perța, tot de origine nobiliară, și am asistat la o slujbă înălțătoare, ținută în fața unei mulțimi impresionante, deasupra căreia, pe aripă de vânt, se auzeau din ceruri cântece de heruvimi. Și pentru ca trăirea acestor clipe să mă apropie cu gândul și mai mult de Împărăția Bunului Dumnezeu, de unde s-a pogorât și Duhul Sfânt să ne aducă pacea sufletească în aceste clipe de răgaz, am ajuns, în drum către Săpânța, și la Mănăstirea „Sfântul Arhanghel Mihail”, care este cea mai înaltă construcție de lemn din lume, și cea mai frumoasă, și cea mai sfântă, la care slujește și se închină zile și nopți, pentru iertarea păcatelor noastre, măicuța stareță Agnia.

Acestea sunt, firește, doar câteva pagini din frumoasa istorie a „civilizației lemnului”, la care fuseseră condamnați marmațienii de către străinii cotorpitori, care se temeau să nu ridice cumva ziduri de piatră împotriva lor.

Dar civilizația aceasta s-a clădit pe dealurile din preajma muntelui uriaș, cu piscurile acoperite de cețuri și nori ale Pietrosului, care în limba străromână se zicea Carpatos, și din care și-a-mprumutat tăria de granit a stâncii, a pietrei de poticnire, de care nu poți trece fără să-i dai cinstirea cuvenită. Cum am încercat și noi s-o facem după puterile noastre.

Poartă de lemn din Maramureș

Vizita doamnei Hélène Carrère d'Encausse și a domnului Gabriel de Broglie la Academia Română

În perioada 5–8 iulie 2014, cu ocazia inaugurării Centrului Regional Francofon de Cercetări Avansate în Științele Sociale CeReFREA s-au aflat în România doamna Hélène Carrère d'Encausse, secretar perpetuu al Academiei Franceze, și domnul Gabriel de Broglie, cancelar al Institutului Franței, membri de onoare ai Academiei Române.

Cu această ocazie, s-a organizat un program de vizite în dimineața zilei de 7 iulie 2014, la Academia Română și la Biblioteca Academiei. La vizită, alături de cei doi distinși oaspeți, au luat parte Excelența Sa domnul François Saint-Paul, ambasadorul Franței în România, domnul Stanislas Pierret, consilier de cooperare, Serviciul de cooperare (Scoop), directorul Institutului Francez din România, și domnul Ioan Pânzaru, directorul Centrului Regional Francofon de Cercetări Avansate în Științele Sociale CeReFREA.

Partea română a fost reprezentată de domnul academician Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, domnul academician Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, domnul

academician Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură, doamna academician Maya Simionescu, președinta Secției de științe biologice, domnul academician Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual, domnul academician Alexandru Surdu, președintele Secției de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie, domnul academician Dan Berindei, președinte de onoare al Secției de științe istorice și arheologie, domnul profesor Gheorghe Zaman, directorul Institutului de Economie Mondială, membru corespondent al Academiei Române, și domnul academician Marius Sala, directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”.

Cu ocazia întâlnirii cu conducerea Academiei, s-au dezbătut perspective asupra cooperării între comunitățile științifice din Franța și România.

Vizita distinșilor oaspeți s-a finalizat cu o vizită la Biblioteca Academiei, unde aceștia au putut studia manuscrise relevante pentru istoria relațiilor culturale dintre România și Franța.

Începutul celui de al treilea mileniu găsește **Terra sub presiune și omenirea în impas.**

Crizele de la sfârșitul secolului XX continuă la începutul secolului XXI, **sub diferite forme și intensități**, crize capabile să ducă la confruntări de o amploare fără precedent. Plecând de la realități evidente, nominalizate în numeroase rapoarte și publicații ale unor cunoscute organisme internaționale și a unor prestigioși autori, **ONU a inițiat organizarea unor evenimente, la nivel planetar, pentru a atrage atenția asupra pericolului care amenință viitorul omenirii.** Trei dintre aceste evenimente, de importanță aparte, **Ziua Mondială a Mediului** (5 iunie), **Ziua Mondială a Mărilor și Oceanelor** (8 iunie), **Ziua Mondială pentru Combaterea Deșertificării și Aridizării** (17 iunie), **reprezintă preocupări majore și în tematica de cercetare a Academiei Române.**

Ținând seama de rolul și misiunea Academiei și a cercetării științifice, am considerat că este de datoria noastră să organizăm dezbateri naționale dedicate celor trei evenimente, interdependente între ele, de care depind prezentul și viitorul omenirii.

Acad. Cristian Hera

Responsabilitate pentru evoluția viitoare a omenirii*

Acad. Cristian Hera

Vicepreședinte al Academiei Române

Aniversăm în Aula Magna a Academiei Române, Ziua Mondială a Mediului, marcând astfel împlinirea a 42 de ani de la celebra Conferință a Națiunilor Unite **asupra omului și mediului înconjurător**, desfășurată la Stockholm, Suedia, în anul 1972. Această Conferință lansează **primul semnal imperativ de alarmă** adresat omenirii, **atrăgând atenția că se impune o gândire profundă, fundamentală, nu numai asupra semnificației mediului pentru evoluția trecută și viitoare**

a societății umane, ci, mai ales, asupra consecințelor devastatoare ale exploatării excesive a resurselor naturale.

Aspecte majore privind mediul vor fi detaliate în comunicările prezentate de:

- Attila Korodi, ministrul Mediului și Schimbărilor Climatice;

- acad. Dan Bălțeanu în lucrarea *Terra în viitor – program global de cercetare a mediului și societății*;

**Alocuțiune susținută la Dezbaterile naționale dedicate Zilei Mondiale a Mediului (5 iunie 2014, Aula Academiei Române)*

- dr. Ion Sandu, director general la Agenția Națională de Meteorologie – *Impactul fenomenelor meteorologice extreme asupra mediului*;

- prof. Mircea Duțu – *Dreptul la mediu sănătos și echilibrat ecologic în paradigma drepturilor umane fundamentale*;

- acad. Nicolae Săulescu – *Ameliorarea plantelor și adaptarea la mediu. Studiu de caz: ameliorarea grâului*;

- prof. Alexandru Bogdan și prof. Nicolae M. Manolescu, membri corespondenți ai Academiei Române – *Concepte eco-inovative pentru dezvoltarea zootehniei din România secolului al XXI-lea, pe baze eco-bio-geo-economice integrate, necesare ecosanogenezei globalizate*;

- acad. Victor Giurgiu și dr. Ovidiu Badea – *Pădurile și schimbările de mediu în România*;

- dr. Cătălin Simota – *Presiuni ale schimbărilor globale de mediu asupra solului*.

Personalități de valoare incontestabilă, precum Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers și William W. Behrens, autori ai studiului *Limitele creșterii (Limits to growth)*, realizat în 1970, au arătat că **exploatarea excesivă a resurselor naturale conduce inevitabil la apariția conflictelor între dezvoltarea civilizației industriale, aflată în creștere accentuată, și deteriorarea fără precedent a resurselor naturale neregenerabile**. Continuarea studiilor și noilor provocări s-au concretizat în lucrarea, publicată în 2004, *Limitele creșterii: Actualizare după 30 de ani (Limits to growth: The 30-Year Update)*, în care sunt prezentate o serie de fenomene alarmante, dar și propuneri de măsuri de prevenire și combatere.

Ca urmare a evoluțiilor neraționale de dezvoltare, în declarația Conferinței de la Stockholm se specifică faptul că „a fost atins un moment în istorie când trebuie să regândim acțiunile noastre de pe întreaga planetă **cu o prudență mai mare față de consecințele asupra mediului**. Prin ignoranță sau influență, se arată în declarație, **putem determina vătămări masive și ireversibile mediului terestru de care depinde viața și bunăstarea noastră**“. Mai ales, adaug eu, **atunci când deciziile supreme se iau prin lăcomie și pentru obținerea de profit cu orice preț, fără a se ține seama de consecințele dezastuoase asupra mediului care ne înconjoară, în care trăim și în care trebuie să trăiască și urmașii urmașilor noștri**.

De fapt, în Declarația de la Stockholm se menționează că: „Printr-o cunoaștere mai amplă și

acțiune înțeleaptă, putem realiza pentru noi înșine și pentru prosperitate o viață mai bună, într-un mediu propice cerințelor și speranțelor umane“.

Marele merit al Conferinței de la Stockholm constă în faptul că a declanșat analize, dezbateri, elaborări de rapoarte de o înaltă și realistă probitate profesională. Dintre acestea, citez: *Raportul Brundtland – Viitorul nostru comun* elaborat în anul 1987 pentru Comisia Mondială privind Mediul și Dezvoltarea, care **cuprinde principii directoare și soluții pentru îndeplinirea cerințelor prezentului, fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare să-și îndeplinească propriile concepții și deziderate pentru dezvoltarea sustenabilă a societății umane, dezvoltare prin care activitățile umane să acorde respectul și prețuirea pe care o datorăm mediului**.

Deși ne îndreptăm spre globalizare, deși înțelegem necesitatea regândirii și redirectionării activităților noastre, tranziția globală spre eco-economie este mult prea înceată, în ciuda frecventelor evenimente care confirmă, fără drept de tăgadă, deteriorarea mediului la nivel planetar.

În cartea manifest *Eco-economia – crearea unei economii pentru planeta noastră*, redactată de eminentul gânditor al zilelor noastre Lester Brown, președintele Institutului de Politică Planetară din Washington DC, membru de onoare al Academiei Române, **se propune o simbioză între studiile economice și ecologice**, atrăgând atenția asupra pericolului de a pierde „războiul“ pentru salvarea planetei. Lester Brown pledează cu vigoare pentru o **economie ecologică, durabilă din punctul de vedere al factorilor de mediu**, care să devină un ghid al sustenabilității și evaluării progreselor acestui efort. **Eco-economia este menită să se integreze în ecosistemul Terrei, nu să-l distrugă**. „Sustenabilitatea este un concept ecologic cu consecințe economice, o societate viabilă fiind cea care își modelează sistemul economic și social, în așa fel încât resursele naturale și sistemele de suport ale vieții să fie menținute durabil.“

În acest context, îmi îngădui să menționez și lucrarea eminentului scriitor Jonathon Porritt, membru fondator al Forumului pentru Viitor din Anglia, *Trăind cu mijloacele noastre: să evităm recesiunea finală (Living within our means: avoiding the ultimate recession)*, apărută în anul 2009, în care se atrage atenția asupra pericolelor cu care se confruntă țara sa și omenirea, în condițiile *activităților umane „brutale“, față de mediu, necontrolate, deși cu efecte distrugătoare asupra naturii*.

De aprecieri deosebite se bucură seria de lucrări *Planul B, de la 1 la 4*, publicate de Lester Brown, dedicate „*Salvării unei planete sub presiune și a unei civilizații aflate în impas*“, consacrate studierii problemelor mediului. Ultimul volum din această serie, *Planul B4.0*, se referă la „*Mobilizare generală pentru salvarea civilizației*“, reprezintă o „chemare portdrapel“ către omenire în lupta cu schimbările climatice globale, inamicul principal al schimbărilor de mediu.

O lucrare de excepție, cu o bogăție de date și idei, *Falimentarea naturii. Negarea limitelor planetei*, publicată de către suedezii Anders Wijkman și Johan Rockström (2013), este o carte de referință pentru mediu, care trebuie studiată și analizată nu numai de specialiștii în domeniu, ci de toți cei care au respect pentru mediu, pentru natură, pentru om, omenie și omenire, *pentru viitorul planetei Pământ*, mai ales de factorii de decizie legislativă și executivă. Fac această afirmație pentru că am convingerea că știința dispune în prezent de suficiente date, iar punerea în aplicare a cunoștințelor dobândite depinde de factorii de decizie, știința având misiunea de a căuta în continuare noi soluții care să conducă la salvarea civilizației aflate în impas.

Ziua Mondială a Mediului își propune mobilizarea tuturor locuitorilor planetei pentru creșterea conștiinței lor ecologice, **în mod solidar și la nivel global, pentru sistarea agresiunilor la adresa mediului și remedierea marilor erori comise din rațiuni excesiv economice, productiviste.**

Suntem cu toții locuitori ai acestei *mirifice planete*, ca poziție și daruri, care au **promovat în timp dezvoltarea unei bogății enorme de biodiversitate, omul fiind numai parte a acesteia, nu unic deținător.**

Numim această planetă *Planeta Albastră*, pentru că așa este văzută din Cosmos, datorită grandioaselor întinderi ale mărilor și oceanelor, care au constituit locul de geneză a vieții primordiale, din care au evoluat nenumăratele specii de organisme care populează în prezent toate habitatele.

Numim această planetă *Planeta Pământ*, referindu-ne la întinderile de uscat pe care omul le

populează aproape în întregime. Darul inestimabil al uscatului este stratul subțire de la suprafața lui – solul, organism viu, de maximă complexitate, care prin însușirile și procesele lui întreține covorul verde global, căruia îi rămân tributare pentru hrană, adăpost și creație, toate celelalte ființe.

Vorbind despre sol, vă rog să-mi îngăduiți să rememorez succinta, dar măiastra descriere a solului prezentată de către acad. Gheorghe Ionescu-Șișești, în Discursul de recepție la Academia Română din 24 mai 1937: „*Un popor ajunge creator de civilizație și dobândește dreptul de a trăi neatârnat atunci când prinde conștiință de sine, când își cunoaște zestrea spirituală, moștenirea istorică și pământul său propriu, cu tainele pe care le închide în sânul său și cu viața care se desfășoară pe toată întinderea lui*“.

Mărturisesc că solul reprezintă profesia mea de credință, fiind convins că **grija și respectul față de pământul pe care și din care trăim, reprezintă garanția stabilității și edificării viitorului, consolidează securitatea și siguranța alimentară, atât de necesare pentru liniștea și prosperitatea omenirii.** Solul, în fapt, este un dar al naturii, pentru că dacă nu ar exista pământul, oamenii nu ar putea trăi. **Solul este sursa de viață a oamenilor, resursa esențială a mediului, față de care avem datoria sacră de a-l respecta, proteja, păstra și îmbunătăți în timp, reprezentând și moștenirea pe care o transmitem urmașilor urmașilor noștri.**

Alături de sol, mediul ne oferă numeroase resurse esențiale pentru viață, precum apa potabilă fără de care nu am putea supraviețui, atmosfera cu oxigenul necesar respirației, azotul, element fundamental pentru sinteza proteinelor structurale, funcționale și informaționale – materii fundamentale pentru existența organismelor vii.

Față de toate aceste resurse ale mediului, avem o misiune de onoare, misiunea de a le feri de degradare, poluare sau distrugere, misiunea de a spori cunoașterea umană și de a o folosi creator, în scopul asigurării perenității vieții și durabilității mediului.

Ziua Mondială a Mărilor și Oceanelor*

Acad. Cristian Hera

Vicepreședinte al Academiei Române

Tensiunile provocate de reducerea substanțială a resurselor naturale neregenerabile, de amenințarea securității alimentare, amplificate de schimbările climatice globale, ne obligă să reacționăm, pe măsura potențialului și resurselor de care dispunem, pentru găsirea soluțiilor, mijloacelor și măsurilor ce se impun a fi luate, pentru prevenirea și diminuarea efectelor catastrofale ce pot avea loc, mai ales atunci când se iau măsuri nechibzuite, sau de obținere de profit cu orice preț.

După dezbateră din 5 iunie dedicată Zilei Mondiale a Mediului, care s-a bucurat de un succes deosebit, participăm astăzi la Dezbateră națională dedicată Zilei Mondiale a Mărilor și Oceanelor.

Îngăduiți-mi să vă mulțumesc respectuos pentru participarea dumneavoastră la dezbateră, să aduc alese mulțumiri apreciatului secretar de stat din Ministerul Afacerilor Externe, Bogdan Aurescu, care, în ciuda programului său încărcat, a dat curs invitației noastre. Mulțumesc colegilor, profesorului Nicolae Panin și profesorului Marian Traian

Gomoiu, membri corespondenți ai Academiei Române, care, fără ezitare, au participat și au sprijinit organizarea dezbaterii dedicată Zilei Mondiale a Mărilor și Oceanelor.

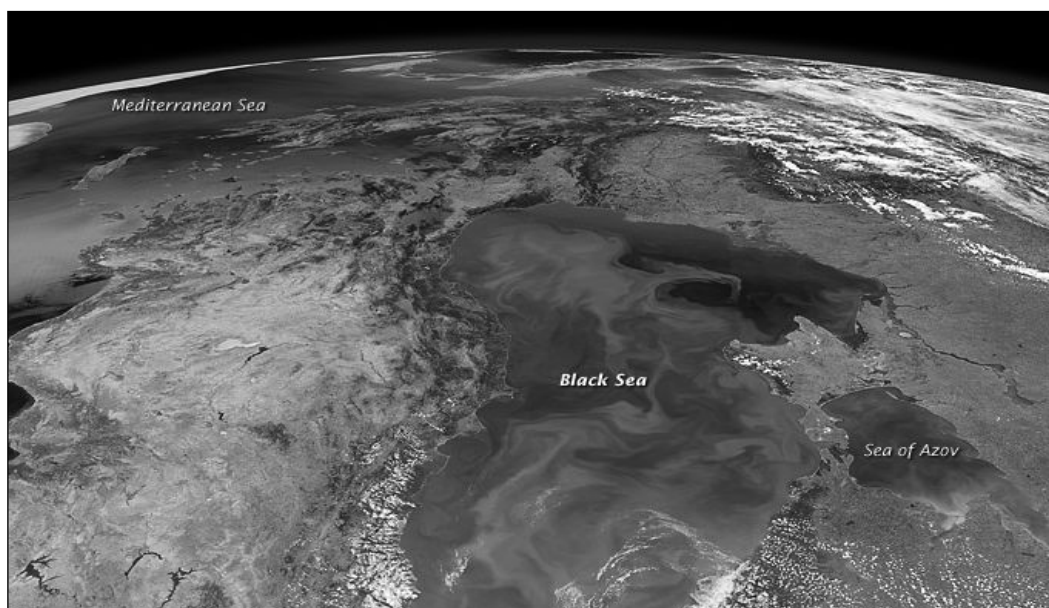
În cadrul dezbaterii noastre, vor fi prezentate comunicări de către:

- Bogdan Lucian Aurescu, secretar de stat la MAE – *Importanța internațională a Zilei Mărilor și Oceanelor. Contribuția României la dezvoltarea dreptului mării;*

- Marian T. Gomoiu membru corespondent al Academiei Române – *Academia Română și problematica cercetărilor marine: trecut, prezent și viitor;*

- prof. Dan Dungaciu, directorul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, președintele Fundației Universitare a Mării Negre – *Marea Neagră – mare regională de importanță geopolitică deosebită;*

- prof. Simion Nicolaev, director INCD „Grigore Antipa” – *Domeniul marin, sursă de hrană și sănătate;*

Marea Neagră - vedere din satelit

*Alocuțiune susținută la Dezbateră națională dedicată Zilei Mondiale a Mărilor și Oceanelor – World Oceans Day (10 iunie 2014, Aula Academiei Române)

- prof. Cornel Dinu, Universitatea din București – *Domeniul marin, sursă de energie și resurse minerale;*

- prof. Vergil Chițac, comandantul (rectorul) Academiei Navale „Mircea cel Bătrân” – *Dezvoltarea durabilă în transportul naval, principii, direcții de acțiune, soluții și bune practici;*

- prof. Nicolae Panin, membru corespondent al Academiei Române – *Veghe permanentă în spațiul marin românesc – cunoaștere, monitorizare, valorificare, ocrotire. Sistemul de securitate pentru Marea Neagră de Vest.*

În acest context, vă rog să-mi îngăduiți să reiterez gândurile/opiniile mele, publicate sau prezentate la diferite întâlniri naționale și internaționale, referitoare la **disproporția privind sursele de asigurare a hranei de toate zilele. Din suprafața Terrei, 71% este ocupată de apă, de mări și oceane, și 29% de uscat.**

Din suprafața uscatului, numai 6,4% este destinată agriculturii, iar cea mai mare parte a solului, **producător de hrană, are o fertilitate scăzută și foarte scăzută** (62% la nivel mondial, 52% în România) și **numai 11% o fertilitate bună și foarte bună** (România având 28%), **diferența aparținând soluțiilor cu fertilitate moderată (27/20%).**

Din hrana omenirii, 98% provine din agricultura care se practică pe soluri, așa cum am arătat, cu o fertilitate scăzută și foarte scăzută. **Numai 2% din hrană provine din imensitatea mărilor și oceanelor, sau a lacurilor și râurilor cu apă dulce.**

Menționez că, la nivel mondial, **ritmul de creștere a producțiilor agricole pe unitatea de suprafață a scăzut** în perioada 1961–2000 la 1,5%/an, iar începând cu anul 2001 are loc o plafonare a ritmului de creștere a producțiilor.

Populația este în continuă creștere, preconizându-se ca în anul 2050 să depășească 9 miliarde

locuitori. **Această populație trebuie hrănită**, motiv pentru care **cred cu tărie că ponderea hranei provenită din mări și oceane, din râuri și lacuri, din aquacultură trebuie să crească substanțial.**

Desigur, sunt țări care valorifică imensitatea apelor pentru satisfacerea necesarului de hrană.

Importanța mărilor și oceanelor este incontestabilă; ele reprezintă mediul de geneză primară a vieții, mediu de viață pentru o bogăție inestimabilă de specii, mijloc de transport, comunicare, comerț, sursă de combustibili și materii prime, dar, din nefericire, **civilizația le transformă și în locuri de deversare a reziduurilor, stocare a deșeurilor radioactive și alte substanțe care conduc la degradarea și amenințarea nu numai a vieții marine, dar și a celei umane.**

Sunt convins că nu greșesc atunci când spun că un numitor comun pentru apariția diferitelor crize îl reprezintă **schimbările climatice globale**, provocate îndeosebi de creșterea concentrației principalului gaz cu efect de seră, bioxidul de carbon, precum și a altor gaze provenite din industrie și agricultură. Toate acestea conduc inevitabil la creșterea temperaturilor cu efecte dezastruoase, nu numai asupra agriculturii, *despre care vom discuta în Dezbateră din data de 17 iunie, dedicată deșertificării și aridizării, ci și asupra apariției a numeroase dezechilibre, cu efecte negative inestimabile în mediile maritime.*

Ținând seama de valoarea referențelor, consider că, în dezbateră, vor fi discutate multiple implicații determinate de schimbările climatice globale, printre care și cele referitoare la topirea ghețurilor, la creșterea nivelului mărilor și oceanelor, la efectele cu care se va confrunta viitorul planetei, inclusiv România, în contextul acțiunilor inițiate de ONU cu prilejul Zilei Mondiale a Mărilor și Oceanelor.

Aspect din Aula Academiei Române

Prevenirea și combaterea deșertificării și secetei în contextul schimbărilor climatice globale*

Acad. Cristian Hera

Vicepreședinte al Academiei Române

În România, ca și în multe alte țări ale lumii, **agricultura s-a confruntat frecvent cu capriciile vremii, seceta constituind factorul dominant în dereglarea proceselor de creștere și dezvoltare a plantelor, în dijmuirea sau distrugerea, uneori completă a recoltelor, afectând astfel viața oamenilor și animalelor și, în final, progresul și consolidarea economică.**

Amplificarea perioadelor de secetă, înregistrate frecvent în ultimele decenii, conduce inevitabil la accelerarea deșertificării și aridizării. Ținând seama de cunoștințele acumulate și de rapoartele prezentate la diferite întâlniri naționale și internaționale, ONU confirmă că seceta și deșertificarea devin fenomene cu caracter global, motiv pentru care Adunarea generală din decembrie 1994 a declarat ziua de 17 iunie, Ziua Mondială de Combatere a Deșertificării și Aridizării.

Academia Română organizează cu acest prilej o Dezbateră națională dedicată Zilei Mondiale pentru Combaterea Deșertificării și Aridizării. În cadrul debaterii, vor fi prezentate comunicări de către:

- dr. Ion Sandu, director general ANM și dr. Elena Mateescu, director executiv ANM – *Seceta din România – provocări și oportunități de prevenire și combatere a efectelor în agricultură;*

- prof. Mircea Duțu – *Douăzeci de ani de la adoptarea Convenției privind lupta împotriva deșertificării. Repere și perspective ale cadrului juridic internațional;*

- Vasile Pintilie, director general la Administrația Apelor – *Valorificarea zonelor aride din regiuni expuse permanent la deficit de apă – sudul Moldovei și partea de sud-est a României;*

- prof. Gheorghe Sin, membru corespondent al Academiei Române, președintele Academiei de Științe

Agricole și Silvici „Gheorghe Ionescu-Șișești” – *Măsuri de prevenire și reducere a efectelor de secetă generate de schimbările climatice;*

- prof. Doru Pamfil, membru corespondent al Academiei Române – *Tendințe actuale în biotehnologia plantelor rezistente la secetă;*

- acad. Dan Bălțeanu, dr. Monica Dumitrașcu, dr. Mihaela Sima – *Evaluarea interdisciplinară a modificărilor de mediu și opțiunile de adaptare a agriculturii;*

- dr. Daniela Rădulescu, director la Institutul Național de Hidrologie și Gospodărire a Apelor – *Adaptarea managementului apelor la condițiile de deșertificare și aridizare;*

- prof. Alexandru Bogdan și prof. Nicolae M. Manolescu, membri corespondenți ai Academiei Române – *Argumente științifice zootehnice și medical-veterinare pentru prevenirea și combaterea integrată a deșertificării și secetei în agrosisteme complexe, pe baze eco-bio-geo-economice necesare realizării securității alimentare, în context globalizat.*

Afirm fără rezervă că extinderea și amplificarea alarmantelor fenomene au fost și continuă să fie cauzate de neglijarea intolerabilă a efectelor negative pe care progresul tehnologic și industrializarea intensivă le exercită asupra mediului în general și asupra climatului în special.

Schimbările climatice modifică substanțial caracteristicile diferitelor țări sau regiuni, restrângând zonele favorabile pentru agricultură, impunând schimbări radicale ale sistemelor de exploatare, ale sortimentelor de genotipuri vegetale și animale, ale tehnologiilor de cultivare a plantelor, de creștere a animalelor, ale sistemelor de asigurare a ecosanogenezei în ansamblu.

*Alocuțiune susținută la Dezbateră națională dedicată Zilei Mondiale pentru Combaterea Deșertificării și Aridizării (17 iunie 2014, Aula Academiei Române)

În consens cu aceste afirmații, **Lester Brown**, președintele Institutului de Politică Planetară din Washington DC, SUA, membru de onoare al Academiei Române, unul dintre cei mai mari gânditori ai zilelor noastre, **corelează etapele deteriorării mediului cu intensificarea presiunilor antropice. Concluzia: cu cât presiunile provocate de om sunt mai intense și mai puțin controlate, cu atât crește pericolul degradării mediului și extinderii schimbărilor climatice majore la nivel planetar.**

Steven Chu, laureat al Premiului Nobel, considerat vârful de lance al președintelui Barack Obama în lupta împotriva schimbărilor climatice, **militează pentru reducerea emisiunilor de CO₂ în producția de energie, propunând ca noua revoluție în domeniul energiei să permită diminuarea substanțială a emisiilor de CO₂ și a altor gaze cu efecte nocive asupra climatului.**

Perioadele de secetă, agravate de temperaturile crescute, vânturi puternice, evaporatie intensă, **exercită influențe negative asupra solului, asupra apei din sol, asupra vegetației spontane, pășunilor și fânețelor, plantațiilor de pomi și viță-de-vie, pădurilor și, mai ales, asupra producțiilor plantelor cultivate și a animalelor domestice.**

Prima resursă naturală, rezerva de apă din sol, se epuizează prin consumul plantelor și evaporatie, atingând limite corespunzătoare intervalului de ofilire și coeficientului de higroscopicitate pe adâncimi variabile; nivelul apelor freatice scade dramatic, afectând grav ecosistemele din diferite zone ale Terrei.

Viața din sol, a doua resursă naturală esențială, încetinește sau stagnează, perturbând ciclurile biologice ale elementelor vitale, îndeosebi ale azotului și carbonului, cu repercusiuni majore asupra reducerii fertilității pământului și a producțiilor agricole.

Plantele de cultură reacționează diferit la secetă, în funcție de presiunea osmotică proprie celulelor lor și de apartenența lor la grupa de eficacitate fotosintetică, din acest punct de vedere speciile din zonele temperate fiind cele mai afectate.

În cadrul speciilor cultivate, unele sunt mai rezistente la secetă, toleranța lor fiind condiționată de diferiți factori tehnologici, iar alte specii nu sunt pretabile semănăturii în condiții de secetă. Gradul de rezistență diferă între soiuri și hibrizi și poate fi îmbunătățit prin ameliorare genetică.

În acest context, doresc să subliniez încă o dată rezistența superioară a materialului genetic autohton utilizat intens în programele noastre de ameliorare.

Un exemplu elocvent îl constituie soiurile de grâu create la INCDA Fundulea, SCDA Lovrin, Turda, Șimnec ș.a., care, în iarna 2002–2003, fără strat de zăpadă, au rezistat la ger, evident mai bine față de soiurile străine, iar în verile secetoase soiurile românești sunt net superioare ca rezistență la secetă și arșiță.

Reamintesc că plantele expuse secetei își accelerează ciclul vegetativ în defavoarea creșterii, nivelul și calitatea recoltelor fiind mult diminuate. Compoziția floristică a pășunilor și fânețelor se schimbă, reducându-se speciile de plante cu calități nutritive, favorizându-se îmburuienarea.

Seceta determină modificări ample ale relațiilor plantelor cu tipul de sol și cu îngrășămintele folosite, elementele nutritive fiind mai puțin utilizate de către plante, provocând carențe de azot și alți nutrienți.

În condiții de secetă, reacția plantelor se modifică și față de agenții de dăunare, cele mai mari probleme ridicând buruienile, care, fiind rezistente la secetă, invadează culturile, devenind mari competitive pentru rezervele reduse de apă.

Pădurile sunt și ele expuse secetei, în cazul acestora intervenind un risc suplimentar, incendii devastatoare. Rolul pădurilor – ca rezervor natural de biodiversitate, recirculare a apei, protecție contra vânturilor, adăpost și hrănire a unor categorii de animale – se reduce. În asemenea condiții, devine extrem de actuală necesitatea înființării perdelelor de protecție agroforestiere, mai ales în județele puternic afectate de secetă.

Animalele sunt deosebit de vulnerabile în condiții de secetă, fiind subnutrite, deshidratate, expuse la tulburări gastrice și diferite alte boli, cu particularități în funcție de specie.

Tabloul general al efectelor secetei suferă modificări majore începând cu deceniul al 5-lea al secolului trecut, ca urmare a amplificării schimbărilor climatice globale.

Pentru țara noastră, încă din anul 1898, la 8/20 martie, în prezența Regelui Carol I, Ștefan C. Hepites, directorul fondator al Institutului Meteorologic al României, susține o conferință la Societatea Geografică Română, cu un titlu memorabil „*Schimbatu-s-a clima?*“, publicată în același an, reeditată de curând de prof. Mircea Duțu, care semnează și prefața. O recomand cu căldură.

Marele nostru agronom Gheorghe Ionescu-Șișești a dedicat studii aprofundate fenomenului de secetă, arătând că „*în decurs de 100 de ani, în Muntenia și Moldova, 3 ani au fost foarte secetoși, 58 secetoși, 15 foarte ploioși și 24 ploioși*“, ceea ce **demonstrează predominanța netă a anilor de secetă.**

Administrația Națională de Meteorologie, reprezentată aici de directorul general prof. Ion Sandu, directorul executiv dr. Elena Mateescu și alți colaboratori, **confirmă că țara noastră este puternic afectată de fenomenul schimbărilor climatice globale, devenit din ce în ce mai mult certitudine îngrijorătoare, mai ales din cauza intensificării fenomenelor extreme.**

După cum se cunoaște, Raportul de evaluare al Comisiei Interguvernamentale pentru Schimbări Climatice (IPCC), **indică o creștere a temperaturii medii globale a aerului, la suprafața planetei, în cursul secolului XX, de aproximativ 0,6°C.** Aceeași comisie **a estimat că până în anul 2100 nivelul mărilor și oceanelor va crește cu 9 până la 88 cm**, creând astfel probleme majore statelor insulare mici și, în general, zonelor costiere.

Suprafața globului pământesc acoperită de apă este de 71%, dar numai 2,5% din volumul total revine apei dulci.

Urmare a exploziei demografice și a intensificării utilizării apei la nivel mondial în tot mai multe domenii de activitate, **resursele de apă dulce disponibile scad treptat și substanțial.**

Dintre principalele sectoare, care folosesc cantități mari de apă, **se detașează agricultura ca cel mai mare utilizator, cu circa 70% din totalul apei dulci disponibile.**

Irigațiile, principalul mijloc de contracarare a secetei, s-au extins în 2005 pe 330 milioane ha, suprafața continuând să crească.

În România, suprafața de 3,2 milioane ha amenajată cu sisteme de irigații, s-a redus substanțial începând cu anul 1990.

În anul 2025 se prevede o creștere a cerințelor pentru apă de 1,2 ori pentru agricultură, de 1,5 ori pentru industrie și de 1,8 ori pentru consumul casnic.

Problema valorificării optime a apei, de orice proveniență, trebuie privită ca un obiectiv major al cercetării științifice, al tuturor factorilor implicați în dezvoltarea viitoare a societății, noile sisteme de irigații urmând a fi amenajate conform celor mai moderne realizări în domeniu.

Apa va deveni „cheia de boltă” a sustenabilității agriculturii și, de ce să nu spunem, a prezentului și viitorului omenirii.

Continuarea procesului de încălzire globală și a efectelor sale complexe (valuri de căldură, inundații, uragane, furtuni, tornade, secetă, aridizare, desertificare) va antrena inevitabil și în cascadă restrângerea biodiversității, reducerea sau

degradarea resurselor de sol pretabil pentru agricultură, a resurselor de apă dulce și calității acestora, a surselor furnizoare de energie.

În contextul promovării surselor de energie regenerabilă, mă simt obligat să reiterez pericolul care poate să apară atunci când sursele de hrană pentru oameni vor fi utilizate, fără discernământ, numai pe bază de profit și eficiență economică, pentru hrană pentru mașini, pentru producerea de energie, ținând seama de faptul că energia consumată este considerată barometrul progresului tehnic.

Ca rezultat al impactului crescând al schimbării climatului global asupra mediului, energiei și resurselor de hrană, **provocarea majoră actuală a agro-economiei mondiale constă în elaborarea unui nou cadru strategic menit să conducă la dezvoltarea unei biosocietăți bazate pe cunoaștere.**

Provocările complexe, interconectate dinamic, trasează pentru cercetarea științifică agricolă direcții de abordare, precum elaborarea unei agende de tranziție, care să răspundă preocupărilor privind prevenirea și combaterea desertificării și aridizării, dezvoltare durabilă într-un mediu sănătos, asigurarea securității și siguranței alimentare și a unei agende pe termen îndelungat pentru cercetarea *high-tech*, menită să propulseze agricultura, industria alimentară și economiile rurale în poziții de competitivitate crescută pe piețele mondiale.

Cercetarea are misiunea dificilă de a furniza progres științific, soluții și rezultate de certă valoare, ceea ce, în condițiile de dotare și cu resurse financiare și umane minimale, va fi extrem de greu de realizat.

În cei 87 de ani, existență a cercetării științifice românești organizate, toate ramurile științei agricole au acumulat un tezaur de cunoștințe privind starea resurselor naturale și dinamica evoluției lor în noul context al mediului planetar.

Condițiile actuale și mai ales cele viitoare de climă și mediu impun evoluția unei cercetări științifice intens inter- și multidisciplinare, care să depășească limitele sale tradiționale, devenind o forță reală de construire a noului tip de bioeconomie.

Convergența cunoașterii provenind din discipline diferite este esențială pentru a realiza o mai bună înțelegere a problemelor interrelaționate, dar și pentru creșterea fecundității ideilor și o utilizare mai bună a noilor oportunități create de integrarea europeană.

Suținerea cercetării științifice – deficitară pe plan european, dar mai ales național – este imperios

necesară. La fel de necesare sunt și sistemele de transmitere spre utilizatori a cunoștințelor și rezultatelor dobândite din programele practice de prevenire și combatere a secetei.

O componentă indispensabilă a acestor programe o reprezintă **strânsa colaborare între cercetători și cadre didactice din învățământul universitar**, orientată spre intensificarea activității de educație a viitorilor specialiști sau a unor categorii deja specializate, **activitate care să fie mai adaptativă, atractivă și multifuncțională**.

Școlile doctorale și postdoctorale, inclusiv din Academia Română, au obligația, din punctul meu de vedere, să-și orienteze programa pe problemele stringente, precum **valorificarea rațională a resurselor naturale și asigurarea securității și siguranței alimentare**.

Diseminarea cunoașterii în rândul populației trebuie să constituie o preocupare majoră. Conștientizarea trebuie să facă apel la lecțiile date de istorie și anume că marile civilizații ale omenirii – cum au fost cele asiro-babiloniană, egipteană, chineză – au apărut și s-au dezvoltat în apropierea unor mari cursuri de apă: Tigru, Eufrat, Nil, Yangtze și Hwang-Ho, iar unele civilizații sunt cunoscute după numele cursurilor de apă: Indus și Mekong.

Nu greșim dacă spunem că **marile civilizații au prosperat când au realizat și valorificat avantajele oferite de cursurile de apă și s-au prăbușit atunci când comunitățile umane nu au mai fost capabile să asigure funcționalitatea sistemelor construite, îndeosebi a celor de irigare a culturilor agricole** (exemplu negativ: Mesopotamia; exemplu pozitiv: Câmpia Panonică).

În mod concis, **seceta și deșertificarea** – ca manifestare dramatică a noilor condiții de mediu – **impun crearea unei solidarități naționale veridice și direcționate constructiv**.

Este momentul să **reflectăm la semnalul de alarmă** lansat cu 42 de ani în urmă la celebra Conferință a Națiunilor Unite de la Stockholm privind Mediul și Umanitatea (1972): „*Avem un singur pământ și trebuie să-l protejăm*”.

Dar, reflectarea trebuie să ne conducă la **acțiuni imediate pentru protejarea planetei**. În acest sens, avem datoria să participăm activ la elaborarea unui program de cercetare cu caracter permanent, care, *aplicat*, să conducă la contracararea efectelor secetei și deșertificării și, împreună cu factorii de decizie legislativă și executivă, să susținem adoptarea acestuia la nivel național și global, pentru a da curs unei dezvoltări durabile și performante pe ansamblu, dar mai ales agriculturii și ruralului românesc.

Zonă aridă din regiuni cu deficit de apă

Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscop și Mitropolit de București – septuagenar

Acad. Valeriu Cotea

Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscop și Mitropolit de București, împlinește anul acesta 70 de ani. Înfățișarea sa însă contrazice datele calendaristice, Monseniorul păstrându-și aproape nealterate trăsăturile chipeșe ale celui pe care l-am cunoscut cu trei decenii în urmă. Ținuta sa reține, astăzi, printr-un plus de solemnitate, susținută de o privire pe cât de cuprinzătoare, pe atât de pătrunzătoare și protegiitoare. Este o apariție cu o expresie intelectual-monahească de excepție.

L-am cunoscut, grație prietenului nostru comun, regretatul prof. univ. dr. Marțian Cotrău de la Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa” din Iași, care nutrea pentru Domnia Sa o vie prețuire și admirație.

Ioan Robu s-a născut la 6 noiembrie 1944 la Târgu Secuiesc, județul Covasna, unde tatăl său era salariat. La scurt timp de la nașterea lui Ioan, tatăl, Nicolae Robu, împreună cu familia a revenit în localitatea de baștină – Traian, județul Bacău, sat cu lume cumsecade și așezată.

Arborele genealogic al acestei vechi familii moldovenești cuprinde numeroși membri ce au jucat roluri importante în viața politico-socială și culturală a țării. Dintre aceștia, amintesc pe Ioan Robu, deputat pârtaș în Divanul ad-hoc al Moldovei din 1857, deputat ale cărui intervenții au avut ecou în discursurile lui Mihail Kogălniceanu, și Mihai Robu, primul episcop catolic român al Iașilor (1951–1955).

Ioan Robu a urmat clasele primare (1950–1954) în localitatea Traian, în condițiile în care acționau masiv deja constrângerile reformei învățământului, începută încă în 1948. Deși la o vârstă imatură, Ioan Robu păstrează totuși amintirea stranie a învățătorului care, conformându-se dispozițiilor oficiale, era pus în situația să predea copiilor cunoștințe contrare celor auzite de ei în familiile lor, sau ușor de citit în unele reviste sau broșuri. Era cazul familiei sale, Nicolae Robu, unde „Presa Bună” din Iași era nelipsită; ba, mai mult, monseniorul Mihai Robu o patronase ca pastor al Diecezei, o susținuse cu eforturile sale materiale și cu priceperea sa. Pericolul din partea autorităților nu era deci de ignorat, încât învăță-

torul însuși a atenționat familia: „*Domnule Robu, ascunde sau arde toate cărțile și revistele, căci vei fi percheziționat.*”

De foarte devreme, Ioan Robu a fost martorul unor vădite dezacorduri între felul de a gândi al familiei și dictatura instaurată.

Clasele V–VII (1954–1958) le-a urmat la gimnaziul din Săbăoani, la o distanță de circa 3 km de localitatea Traian, pe care copilandrul Ioan Robu trebuia să-i parcurgă zilnic dus-întors.

În vara anului 1958, Ioan Robu s-a orientat către învățământul teologic și a dat examen de admitere la Seminarul din Iași, pe care l-a absolvit în 1968, an în care finalizează și cursurile de filosofie și de teologie ale Institutului Teologic Romano-Catolic. Cu toate că ideologizarea învățământului era din ce în ce mai asiduă, iar biserica catolică, preoții și credincioșii erau priviți ca elemente străine, ostile idealurilor socialiste, Ioan Robu evocă cu emoție solidaritatea elevilor și a studenților de apărare a datelor definitorii ale învățământului teologic, continuându-se a se cultiva „*o atmosferă de școală, de rugăciune, de visare, de temere, de așteptare a împlinirii*”, „*deciși să nu piardă darul primit de la Dumnezeu*”.

Pe toată durata studiilor, Ioan Robu s-a bucurat de îndrumarea unor buni și foarte buni profesori. Dintre aceștia, pe preotul dr. Bernardin Romila,

eminent profesor al seminarului, elevul Ioan Robu îl consideră „părintele și îndrumătorul său spiritual“, fiind întreaga viață profund îndatorat pentru influența multiformatoare pe care a exercitat-o asupra sa, influență concretizată, cu precădere, în dobândirea conștiinței a ceea ce înseamnă lumina științei și culturii, în adâncirea credinței și asumarea deplină a smereniei și ascultării.

Hirotonit la 15 august 1968 și încardinat pentru Arhidieceza din București, preotul Ioan Robu a desfășurat activitatea ca vicar timp de trei ani (1968–1971) la parohia Craiova; o scurtă ieșire, dar indispensabilă stabilirii de noi contacte primenitoare și evitării pericolului izolării. În 1971 a fost transferat la Catedrala Sf. Iosif din București

În perioada 1973–1977, Ioan Robu a urmat studii de specializare la Roma, la Universitatea din Luteran, Academia Alfonsiană, obținând titlul de doctor în teologie cu calificativul *summa cum laudae*, cu lucrarea *L'itinéraire de la foi dans la vie et l'oeuvre de Julien Green*. Este o altă etapă, decisivă în devenirea lui Ioan Robu, de consolidare teoretică a personalității sale ecleziastice printr-un prestigios doctorat, o nouă etapă, totodată, de lărgire a orizontului său, prin cunoașterea *de visu* a Apusului și a valorilor sale, prin stabilirea, implicit a unor legături de colaborare, de solidaritate și cooperare intelectuală. La întoarcerea în țară, a fost numit paroh la Buzău.

Atestarea unor certe posibilități de calificare, deschiderea dobândită, experiența bogată devin, curând, argumente hotărâtoare în cooptarea lui Ioan Robu în învățământul teologic.

Astfel, din toamna anului 1977 până în decembrie 1983, Ioan Robu a predat la Institutul Teologic Romano-Catolic din Iași disciplinele: teologie morală, teologie dogmatică fundamentală, limba franceză și limba italiană.

Cele șapte serii de studenți, cărora Ioan Robu le-a fost profesor, l-au prețuit și îl prețuiesc ca pe un adevărat mentor spiritual. Numeroși absolvenți l-au luat drept model. Prelegerile sale ample și prob informativ, riguros structurate, rostite cu știința valențelor pedagogice ale religiei, au rămas referințe privilegiate în memoria a numeroși discipoli.

Două cursuri marchează activitatea didactică a lui Ioan Robu. Referitor la rigoarea redactării acestora, ar fi de reținut, poate, faptul că autorul, atent la îndatoririle proprii, dar și la prohibițiile vremurilor, și-a conceput cursurile diferit, adaptându-le scopurilor avute în vedere; unul cu caracter formativ, destinat învățământului teologic, intitulat *Curs de teologie morală*, editat la Întreprinderea Tipografică Romano-Catolică (I.T.R.C.), Iași, 1981, și celălalt, cu caracter informativ, intitulat *Curs de teologie morală specială – Relațiile credinciosului cu Dumnezeu* (I.T.R.C.), Iași, 1982.

Priceperea administrativă s-a vădit a face parte din zestrea atributelor cu care este înzestrat Monseniorul Ioan Robu. Și aceasta, pentru că, în anul 1983, după moartea monseniorului Francisc Augustin, Ordinarius al Arhidiecezei din București, Ioan Robu a fost numit administrator diecezan al acestei Arhidieceze, iar în 1984 a fost numit Episcop Admi-

Monseniorul Ioan Robu împreună cu Sanctitatea Sa Papa Francisc

nistrator Apostolic de București, primind consacrarea la Roma, la 8 decembrie 1984. Acestei funcții îi succede în martie 1990 numirea de către Papa Ioan Paul al II-lea ca Arhiepiscop Mitropolit de București. Însăunarea a avut loc la 29 aprilie, același an, în prezența Secretarului de Stat, Cardinalul Angelo Sodano. Onoare, evident, supremă care-i aureolează cariera.

Reușita majoră ca arhiepiscop este înființarea la București, în 1991, a Institutului Teologic Romano-Catolic, unde a îndeplinit și funcția onorifică de *rector magnificus* și a predat Cursul de teologie morală și specială.

Ferm în păstrarea rânduiei bisericești, Monseniorul Ioan Robu are o atitudine de maximă exigență față de slujitorii altarelor, cerând o strictă conștințare la regulile existente, o năzuință continuă către desăvârșire în spirit și în fapte, în asumarea plenară a responsabilității propovăduirii credinței.

În acest sens, de altfel, Monseniorul Ioan Robu însuși oferă un model. Participarea la o slujbă religioasă oficiată de Sfinția Sa rămâne o referință perpetuă prin înalta ținută de o firească solemnitate, printr-o caldă și elocventă rostire a datelor și faptelor sacre, prin evlavie degajată și indusă de muzicalitatea celebrării. Se trăiește, un tot sărbătoresc, care nu inhibă, dar înalță și vindecă.

Arhiepiscopul Mitropolit Ioan Robu recomandă preoților ca eventualele repetiții ce survin, uneori, inevitabil în timpul oficierei slujbei, să nu-i conducă pe preoți la rutină. Subliniază că este de datoria lor ca printr-un ceremonial adecvat, să-i facă pe credincioși să năzuiască permanent spre un orizont mai luminos, aducător de împăcare cu ei înșiși.

Predicile sale sunt cuvântări de substanță, vizând probleme general umane – religioase, morale, sau chiar sociale – cu caracter formativ, de unde interesul cu care sunt așteptate și receptate.

Ca persoană publică, Monseniorul Ioan Robu a inițiat, sau a fost solicitat în multe acțiuni de înaltă responsabilitate. Cităm, între altele, organizarea la Vatican, în 1996, împreună cu Ioan Dumitriu Snagov și cardinalul Luigi Poggi a expoziției *Monumenta Romaniae Vaticana*. O copie a acestei expoziții se află actualmente și poate fi vizitată în clădirea Institutului Teologic Romano-Catolic de lângă Catedrala Sf. Iosif.

Monseniorul Ioan Robu a făcut parte din echipa de organizare a vizitei pe care a efectuat-o Papa Ioan Paul al II-lea în România, desfășurată în zilele de 7–9 mai 1999; în perioada 14–18 mai 2000 a participat la Congresul Euharistic de la Roma, celebrat în cinstea Marelui Jubileu.

În ciuda treburilor administrative și socio-culturale, nu prea puține și nici lipsite de importanță, bucuria de a trăi cu cărțile și prin cărți a păstrat-o neștirbită. Câteva titluri publicate la scurte intervale stau mărturie:

- *Sfinții ne învață*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1996;

- *Misterul Întrupării*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1998;

- *Prin pătimire spre slava Învierii*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1998;

- *Dumnezeu s-a făcut văzut*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1999;

- „*Ceea ce i-ați făcut unuia dintre aceștia...*” – *prelegeri de teologie morală și spirituală*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1999.

O asiduă activitate publicistică, concretizată în articole de specialitate, ca și munca de revizuire a unor cărți liturgice, îmbogățesc activitatea cărturărească a Monseniorului Ioan Robu.

În iunie 2001 a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Intrarea Monseniorului Ioan Robu în cel mai înalt for de știință și cultură echivalează, credem, cu un gest de dreptate care s-a făcut Bisericii Romano-Catolice din România. A fost pentru prima dată de la înființare când un prelat romano-catolic pășește sub cupola Academiei Române. Actul indică, totodată, redimensionarea locului pe care-l ocupă cinul teologic în societatea românească, noul stadiu al dialogului dintre înaltul for cu reprezentanții credinței.

După alegerea în Academia Română, Ioan Robu continuă la fel de fecund activitatea de cărtură cu redactarea câtorva lucrări de specialitate și îngrijirea unor colecții de profil, cu coordonarea și apariția unor reviste religioase, cu colaborări la periodice din domeniu și contribuții efective la congrese și conferințe episcopale.

Fără a excepta activitatea sa profesorală de certă vocație și elevație intelectuală, preocupările sale cărturărești de editare a unor cursuri și scrieri cu profil religios, colaborarea asiduă la diverse periodice religioase, implicarea sau participarea directă la importante evenimente ecleziastice naționale și internaționale, Monseniorul Ioan Robu se impune conștiinței publice românești, înainte de toate, ca înalt și distins prelat, care și-a dobândit lauri eminenței sacerdotale prin atributele unui autentic umanist.

La a 70-a aniversare, o călduroasă reverență și străvechea urare „*Ad multos annos!*”

Istorie pentru eternitate – Mihail Bălănescu

Acad. Horia Scutaru-Ungureanu

Mihail Bălănescu este unul dintre specialiștii care, alături de acad. Horia Hulubei, acad. Șerban Țițeica și prof. Ciorăscu, au fondat Institutul de Fizică Atomică de la Măgurele începând din 1949 și, în continuare, au creat domeniul nuclear din România. A lucrat în activitatea de cercetare-dezvoltare de vârf din domeniul nuclear și al construcțiilor, pornind de la idee până la valorificarea rezultatelor, fiind astfel implicat puternic în dezvoltarea de tehnologii și realizarea aparaturii cu izotopi radioactivi pentru aplicații în medicină, industrie, agricultură, geologie, cercetare și viață socială, precum și în energetica nucleară, inclusiv în ceea ce privește începutul construcției centralei nucleare-electrice de la Cernavodă.

Mihail Bălănescu a participat și la studiile de fundamentare pentru obiectivele nucleare strict necesare obținerii concentratelor de uraniu, elementelor combustibile din uraniul natural și la întocmirea studiului de fundamentare a programului de energetică nucleară al României, program expertizat de o misiune de experți al AIEA – Viena (din Franța, Germania, Anglia și Egipt).

Mihail Bălănescu este specialistul care, în calitate de reprezentant al României, guvernator și vicepreședinte al Consiliului Guvernatorilor Agenției Internaționale pentru Energie Atomică (AIEA) de la Viena, a dezvăluit autorităților internaționale încercarea fostului regim comunist din România de a fabrica armament nuclear. Programul secret de înarmare nucleară al guvernului comunist a început în 1978, simultan cu cel al primei centrale nucleare-electrice din România.

La mijlocul anilor 1970, România importase din SUA, cu aprobarea Congresului, un reactor nuclear TRIGA, împreună cu elementele combustibile de uraniu puternic îmbogățit (93,5% U235), în vederea asimilării tehnologiilor pentru construirea centralelor atomo-electrice. Tot atunci, s-a înființat și Institutul pentru Reactori Energetici de la Mioveni, Argeș, al cărui studiu de fundamentare s-a efectuat tot sub conducerea lui Mihail Bălănescu. Lucrurile s-au complicat după decembrie 1985, când reactorul

piscină TRIGA și laboratoarele de examen al combustibilului ars în acesta au început să fie utilizate în cercetări ilegale privitoare la extragerea izotopului de plutoniu (Pu239) folosit în fabricarea bombelor atomice, ceea ce a însemnat o încălcare a Tratatului de neproliferare a armelor nucleare semnat de autoritățile române din acea perioadă.

Concret, în laboratoarele de examen post-iradiere de la Mioveni, ale căror echipamente fuseseră cumpărate din Franța cu aprobarea guvernului francez, s-au extras 100 miligrame de plutoniu, asimilind totodată tehnologia aferentă. Era un pas foarte mare, dar absolut insuficient. Fiola cu plutoniu a fost descoperită în aprilie 1992, cu ocazia inventarierii stației pilot de fabricare a combustibilului nuclear din uraniu natural, aflată în Institutul pentru Reactori Nucleari de la Mioveni. La acea dată, Mihail Bălănescu, sub conducerea căruia se realizase și această stație pilot cu finanțare din programul PNUD, fusese ales în funcția de guvernator al României în cadrul Consiliului Guvernatorilor Agenției de la Viena. Conștient că această descoperire ar putea pune noile autorități de la București într-o postură dificilă în fața organismelor internaționale, care, conform Tratatului de neproliferare

a armelor nucleare (TNP), putea duce la excluderea României din ONU, el a informat pe Theodor Stolojan și pe Adrian Năstase, premierul, respectiv ministrul de Externe din acea perioadă și s-a căzut de acord asupra necesității de a anunța comunitatea internațională.

Mihail Bălănescu a contactat imediat pe directorul general AIEA, suedezul Hans Blix, și s-a deplasat la Viena. Au avut loc discuții cu directorul general și ambasadorii SUA, Franței și Canadei, la încheierea cărora s-a concluzionat că fostul regim comunist a violat Tratatul de neproliferare a armelor nucleare și s-a stabilit că această încălcare nu avea nicio legătură cu guvernarea democratică instalată în România după revoluția din 1989. Mihail Bălănescu, prin ambasada României de la Viena, a garantat că programul de înarmare nucleară al lui Ceaușescu a fost stopat, iar specialiștii care au reprodus tehnologia de extragere a plutoniului au primit regim special de protecție.

Ca urmare, la propunerea lui Richard Kenedy ambasadorul cu puteri depline pe lângă AIEA, Viena, din partea președintelui SUA, a fost informat Consiliul de Securitate al ONU, fără cerere de sancțiuni pentru România.

Aprecierea acestor acțiuni ale lui Mihail Bălănescu este prezentată în scrisoarea directorului general al AIEA, Hans Blix, adresată fostului ministru de Externe Adrian Năstase, care omagiază acțiunea Guvernului României și în declarația președintelui SUA, Bill Clinton, publicată în „Jurnalul Federal” al Casei Albe, în care acesta precizează că nu va tăia României exporturile nucleare, din cauza celor constatate de către AIEA și dădea „undă

verde” pentru viitoarea colaborare româno-americană în domeniul energiei nucleare.

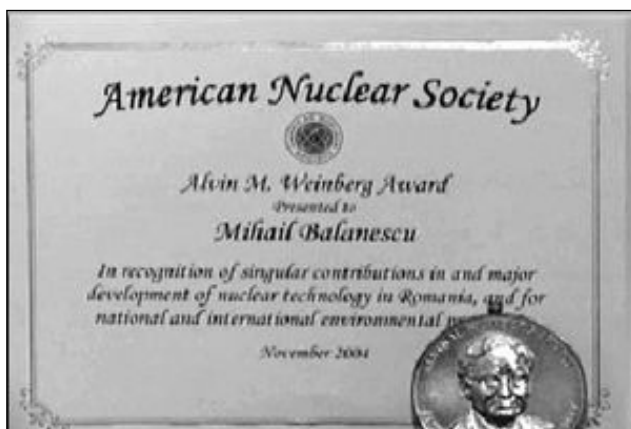
Profesorul Hulubei l-a trimis pe Mihail Bălănescu la centrele nucleare de la Saclay și Grenoble, unde, în perioada 1965–1968, a efectuat lucrările experimentale pentru teza sa de doctorat în inginerie nucleară, finalizate cu două tehnologii de protecție biologică împotriva radiațiilor gama și neutron-gama a reactorilor energetici de putere din centralele nucleare-electrice. Aceste tehnologii se aplică în programele de energetică nucleară.

În noiembrie 2004, la Washington DC, American Nuclear Society i-a înmănat lui Mihail Bălănescu, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la înființarea acestui organism, cea mai înaltă distincție „Alvin Weinberg Award” pentru contribuții originale pe plan intern și internațional în tehnologia nucleară și protecția mediului, respectiv asigurarea securității centralelor nucleare, protecția mediului și a populației împotriva contaminării și iradierii. Este cazul accidentelor maxime previzibile, precum întreruperea circuitului primar și transmiterea prin schimbătorul de căldură a energiei termice generată de reacția de fisiune în lanț, produsă în zona activă a reactorilor energetici, ceea ce conduce la transformarea combustibilului nuclear în aerosoli radioactivi, cum s-a întâmplat cu Centrala nucleară de la Cernobîl.

Distincția primită de Mihail Bălănescu nu a mai fost acordată de SUA niciunui alt specialist din anul 2004 până în 2010.

Mihail Bălănescu a fost șeful Programului de cercetare-dezvoltare pentru aplicații pașnice ale tehnicilor și tehnologiilor nucleare, răspunzând astfel de toată activitatea de dezvoltare tehnologică

din Institutul de Fizică Atomică și a asigurat dotarea cu echipamente și aparatură a cca 400 unități nucleare autorizate de IFA în întreprinderi industriale pentru controlul nedistructiv prin gamagrafie a sudurilor din construcțiile metalice, instalații de măsurare a grosimii și nivelului din recipiente cu substanțe corozive, marcarea cu izotopi radioactivi și urmărirea uzurii căptușelilor refractare de la furnalele înalte din industria siderurgică din România și Italia, dotarea cu aparatură a laboratoarelor din spitale și clinici universitare înființate pentru investigații și tratamente cu substanțe radioactive, echipamente pentru sudură cu fascicul electronic, echipamente pentru vid preliminar și înalt, aparatură pentru prospecțiuni geologice etc.

În raportul pentru acordarea lui Mihail Bălănescu a Premiului și Distincției „Alvin Weinberg Award”, s-a menționat activitatea de peste 50 de ani desfășurată de Domnia Sa în domeniul nuclear și cele conexe acestuia, subliniind că datorită marelui om de știință Horia Hulubei și a lui Mihail Bălănescu s-a realizat în România, la cca 15 km de București, „a little Oack Ridge of Romania” și că distincția respectivă trebuia acordată și savantului Hulubei care, din păcate, a decedat.

Mihail Bălănescu a contribuit, de asemenea, la elaborarea legislației nucleare din România, care a fost promulgată în 1964 și la toate reglementările ulterioare, subsecvente, care au rezultat din aceasta.

În calitatea sa de guvernator și vicepreședinte al Consiliului Guvernatorilor AIEA, Viena, în anii 1992 și 1993, Mihail Bălănescu a fost autor și coautor al mai multor rezoluții ale AIEA – Viena, în legătură cu încălcarea tratatului de neproliferare a armelor nucleare de către Coreea de Nord, pentru demantelarea de către Africa de Sud a programului de înarmare nucleară care cuprindea cinci bombe și o uzină de îmbogățire a uraniului, rezoluție

acceptată imediat de către fostul președinte Le Clark, la care se adaugă și cele expuse mai sus în legătură cu programul de înarmare nucleară a fostului regim comunist din România.

În perioada mandatului său de doi ani de la AIEA – Viena, Mihail Bălănescu a obținut pentru România fonduri nerambursabile în valoare de cca 6 milioane dolari SUA pentru activități de cercetare, protecția mediului, precum și pentru iradiatorul cu sursa de cobalt de 100 000 de Curie, a cărui implementare pe platforma Măgurele a fost impusă de acesta; s-a obținut asistență tehnică de la AIEA și a coordonat elaborarea studiului de fundamente a investiției aferente pentru instalarea și folosirea cât mai eficientă a acestui iradiator. A îndeplinit astfel o ultimă dorință a savantului Horia Hulubei, aceea de a avea la IFA o instalație de iradiere cu funcțiuni multiple pentru formarea de specialiști, care să pună la punct tehnologii de iradiere extrem de utile în medicină și agricultură.

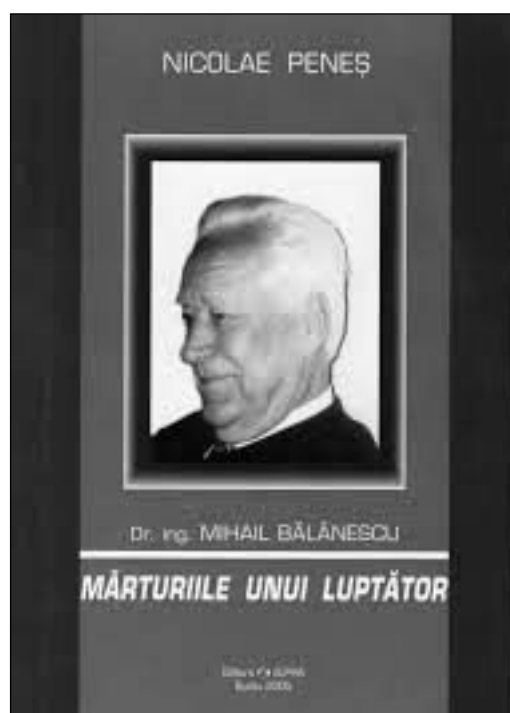
Mihail Bălănescu a pus la punct și tehnologii proprii, unele dintre acestea pentru filtrarea și purificarea aerului, în scopul reținerii de particule contaminate radioactiv (aerosoli) și de altă natură, care au condus la crearea unei societăți de producție industrială a filtrelor pe linii tehnologice automate de mare productivitate, împreună cu un laborator de control final al filtrelor și expertizarea camerelor curate, realizate și perfecționate tehnic și tehnologic, în colaborare cu firme de specialitate din Germania.

În anul 1972, Mihail Bălănescu a deschis o licitație internațională pentru realizarea Centrului de prelucrare (producție) a radioizotopilor, la care au participat companii din Franța, Belgia și Anglia.

După negocierile purtate în interesul IFA, a câștigat General Electric Reactor Equipment Ltd. (GEC–REL, Anglia), care a acceptat ca Mihail Bălănescu să-și asume calitatea de antreprenor și proiectant general printr-un grafic de lucrări pe etape, pentru care – dacă nu era respectat – IFA ar fi plătit penalizări foarte mari.

Prin măsurile organizatorice aplicate (colectiv de proiectare compus din ingineri de mare clasă stabilit în Anglia, lângă Centrul de Cercetări Nucleare din zona Oxford, de la care a primit consultanța gratuit pentru execuția lucrărilor), Mihail Bălănescu a îndeplinit la termenele stabilite toate obligațiile asumate.

În felul acesta, importurile s-au redus de la câteva milioane de lire la 800 000 lire sterline. Ca urmare, la solicitarea GEC–REL, s-a înființat o societate româno-engleză de inginerie nucleară cu

sediul la Leicester, Anglia, iar Mihail Bălănescu a făcut parte din Consiliul de administrație al societății. Directorul executiv român propus de Mihail Bălănescu nu a fost avizat de securitatea română, iar acesta l-a anunțat că „din cauza unor boli grave, nu mai poate face parte din societate”. Directorul general al GEC-REL a răspuns că înțelege această situație și se retrage din societate, ceea ce a dus la radierea societății (!!!).

Mihail Bălănescu a prezentat peste o sută de comunicări la simpozioane și conferințe internaționale de specialitate, precum și în diverse seminarii, iar o parte dintre acestea au fost publicate în reviste de specialitate din țară și din străinătate.

În timp ce efectua lucrările experimentale pentru teza sa de doctorat la centrul nuclear Saclay, situat la circa 10 km de Paris, Mihail Bălănescu a avut posibilitatea să viziteze și Centrul de Cercetări pentru Combustibil Nuclear de la Fontenay aux Rose, unde a luat legătura cu un colectiv care se ocupa de dezvoltarea filtrelor HEPA pentru sistemele de securitate, în vederea prevenirii poluării și a ir-

dierii factorilor de mediu cu aerosoli radioactivi proveniți de la centralele nucleare-electrice. La întoarcerea în țară, i-a povestit mentorului și protectorului său Horia Hulubei cele văzute; acesta i-a răspuns: „*Drăguțule, viitorul energetic al României este energia electrică de origine nucleară, iar de filtre HEPA și ULPA de foarte înaltă eficiență, care pot reține până la 99,999995 % particule de 0,12–0,50 μ (aerosolilor radioactivi) vom avea nevoie. Am încredere în tine și, te rog, să te ocupi de dezvoltarea acestor produse*”. Acesta a fost mesajul care l-a determinat pe Mihail Bălănescu să se ocupe de dezvoltarea și producerea filtrelor de aer în România, ceea ce a reușit să facă la nivelul cel mai înalt și eficient.

Această societate produce, printre altele, și filtrele la care m-am referit (filtre de foarte mare eficiență), rezistente la temperaturi de până la 300°C, care se utilizează în sistemele de securitate nucleară de la reactorii energetici de putere din centralele nucleare-electrice pentru prevenirea poluării radioactive a mediului.

Produsele fabricate de Compania Filtre Aer Curat SRL, creată de Mihail Bălănescu, sunt apreciate pe plan internațional, în special de SUA, țări cu cele mai mari programe de energetică nucleară din lume.

Mihail Bălănescu a scris și povestea vieții sale *Memoriile unui luptător*, publicată în anul 2005 și revizuită în anul 2012, care, practic, cuprinde și istoria domeniului nuclear din România.

La cererea regretatului academician Radu Voinea – pe care îl cunoștea din anul 1942, când ambii erau studenți la Politehnica din București – a scris un articol cu titlul *Lumini și umbre*, publicat de Academia Română în cartea *Evocări*. Aceste două documente cuprind toate realizările luminoase însoțite și de suferințele la care a fost supus timp de patru ani Mihail Bălănescu și familia sa de regimul comunist, fiind acuzat de „*crima de uneltire împotriva ordinii sociale comuniste*” (1958–1962), în perioada unei cariere profesionale de peste 65 de ani, povestite de autor.

Exemplu de valorificare industrială a rezultatelor din activitatea de cercetare-dezvoltare

Mihail Bălănescu

Membru de onoare al Academiei Române

În acest articol, nu mă voi referi la activitatea mea de fost director tehnic al Institutului de Fizică Atomică – IFA (1964–1980), nici la aceea de cercetare-dezvoltare tehnologică din sfera ingineriei nucleare, nici la Programul național de cercetare-dezvoltare pentru aplicațiile pașnice ale tehnicilor și tehnologiilor nucleare și nici la activitatea și rezultatele subsemnatului de utilizare a radioizotopilor în industrie, agricultură, sănătate, prospecțiuni geologice pentru materiale radioactive și rare, sau la proiectarea și realizarea de aparatură și echipamente cu care au fost dotate circa 400 de unități nucleare autorizate de IFA. Mă voi referi exclusiv la o problemă tehnică ce am rezolvat-o, care conține și unele proprietăți intelectuale proprii. Este vorba de

activitatea de cercetare-dezvoltare și de asimilare a unor tehnologii, prin care s-au rezolvat probleme de securitate a obiectivelor nucleare, inclusiv a centralelor nucleare-electrice, în scopul prevenirii poluării radioactive a factorilor de mediu și a populației. Rezultatele pe care le voi prezenta în continuare cuprind: proiectarea, realizarea sistemelor de reținere a impurităților din aer și gaze, inclusiv a aerosolilor radioactivi, precum și controlul periodic al camerelor curate pentru activități de cercetare industrială, în instalații de ventilație și climatizare și expertizarea camerelor curate pentru multiple aplicații.

Experiența unei activități profesionale dobândite în cei peste 40 de ani de muncă în dezvoltare

Linia tehnologică KSL pentru fabricarea filtrelor de aer cu saci

tehnologică și de proiectare, m-a ajutat să reușesc ca, pornind de la zero, să pun la punct și să dezvolt tehnologii pentru fabricarea sistemelor de reținere a aerosolilor radioactivi ce se pot produce în cazul accidentelor nucleare maxim previzibile, cum a fost cazul Cernobîl; de asemenea, realizarea de filtre pentru purificarea aerului din spații tehnologice (camere sterile/curate), care trebuie să aibă un grad de puritate foarte înalt, necesare în industria de mecanică fină, electronică și microelectronică, laboratoare de analize medicale, săli de operații și transplant, spații tehnologice cu camere curate în uzinele de purificare și concentrare a minereurilor de uraniu, fabrici de combustibil nuclear (din uraniu natural, ușor și puternic îmbogățit), sisteme cu camere de tratare a aerului din instalațiile de ventilație-condiționare din locuințe, birouri, spații tehnologice din fabrici de medicamente, purificarea aerului din spații pentru prelucrarea radioizotopilor și multe altele.

Primele activități de cercetare-dezvoltare și/sau asimilare de tehnologii pentru asemenea sisteme de purificare a aerului prin reținerea impurităților, inclusiv a aerosolilor radioactivi proveniți din instalațiile nucleare, le-am început în anul 1965, în perioada în care îmi efectuam lucrările experimentale în cadrul tezei mele de doctorat la Centrul de Studii și Cercetări Nucleare de la Saclay (15 km de Paris). La solicitarea profesorului Horia Hulubei, creatorul și directorul Institutului de Fizică Atomică, am obținut aprobarea de la Comisariatul pentru energie atomică al Franței să vizitez Centrul de Studii Nucleare de la Fontenay aux Rose, aflat în forturile fostei Linii Maginot de apărare a Parisului în cel de al Doilea Război Mondial, unde se efectuau activități de cercetare-dezvoltare pentru combustibil nuclear (Franța are un program de energetică nucleară cu centrale nucleare-electrice, cu o putere instalată de cca 75 000 Mwe).

Cu prilejul vizitării acestui centru nuclear, am fost interesat de rezultatele unui colectiv, care se ocupa de activități de cercetare-dezvoltare a filtrelor de aer, de înaltă eficiență tip HEPA, pentru sistemele de securitate ale reactorilor energetici de putere din centralele nucleare-electrice.

La întoarcerea mea în țară, l-am informat pe profesorul Hulubei despre activitatea colectivului de cercetare a filtrelor de aer tip HEPA. Profesorul mi-a răspuns în graiul său moldovenesc: „*Băiețș, să știi că deoarece avem resurse limitate de petrol, gaze și un cărbune cu foarte mică putere calorică, viitorul energetic al României este energia nucleară, până*

când se va obține pe cale controlată energia de fuziune-sinteză a materiei. Tu, care ești tânăr și plin de energie, ocupă-te de dezvoltarea și/sau asimilarea tehnologiilor de fabricare a sistemelor de reținere a aerosolilor radioactivi cu filtre de foarte înaltă eficiență de tip HEPA”.

Institutul de Fizică Atomică de la Măgurele

L-am ascultat și m-am pus pe treabă. Primele încercări le-am făcut la Institutul de Fizică Atomică și mi-am dat seama că, în afară de activitățile de dezvoltare și asimilare de tehnologii, va trebui să realizez și o societate care să producă toată gama posibilă de sisteme de filtrare de la prefiltre, filtre fine și ultrafine tip HEPA. Am avut ca informare bibliografică numai o carte publicată de către Departamentul aviației militare a SUA *Design for Clean Rooms*, în cadrul căruia începuseră studii pentru realizarea unor sisteme de purificare a aerului pentru camerele curate, unde se produceau componente de mecanică fină necesare pentru instalațiile radar, care, în anii 1952–1953 în timpul războiului cu Coreea de Nord, aveau un randament de maxim 30%, fiindcă piesele pentru aceste componente se executau în spații tehnologice cu aer plin de impurități.

Știam că un asemenea program trebuia să pornească de la o idee de bază, care trebuia să se

finalizeze prin valorificarea rezultatelor obținute. Am elaborat programul de dezvoltare tehnologică și de experimentări necesare și, din anul 1980 până în prezent, l-am finalizat prin crearea, de la „zero”, a unei fabrici care să producă filtre din toate cele trei clase de filtrare menționate mai înainte. Cum România se afla în spatele Cortinei de fier, am gândit și experimentat tehnologii pe cale meșteșugărească, inclusiv a mediilor filtrante pentru filtrele HEPA, într-un atelier de industrie mică, înființat în fostul CAP din comuna mea natală Tohani (județul Prahova), atelier înființat legal în baza unui decret care permitea crearea de secții de mică industrie în Cooperativele Agricole de Producție (CAP).

Am folosit pentru atelierul meu de producție, încercări și experimentări ale unor produse, o construcție metalică în care se creșteau nutrii.

Primele produse au fost prefiltrele plane și plan-plisate din categoria G și clasele de filtrare G3–G4, apoi filtre fine cu saci filtranți din categoria F și clasele de filtrare F5–F9.

Pentru filtrele HEPA, am produs o vată sintetică din granule de PVC și plăci separatoare pentru circulația aerului și depunerea impurităților din plăci rigide de PVC gofrate în zig-zag. Din veniturile acestei secții de mică industrie, am cumpărat o construcție pe parter și etaj și am înființat o societate comercială, denumită SC FILTO SRL (situată în centrul comunei mele natale, care astăzi se numește Gura Vadului, județul Prahova), al cărei nume l-am schimbat și am înregistrat-o în anul 2001 sub denumirea SC FILTRE AER CURAT SRL.

Inițial, mediile filtrante pentru filtrele HEPA le-am produs din granule de PVC extrudate, trecute printr-o matriță cu găuri micronice, devenite o vată proiectată pe tifon, iar plăcile separatoare pentru circulația aerului și depozitarea impurităților în blocul filtrant, le-am executat din plăci dure de PVC încălzite și gofrate în zig-zig.

Pentru realizarea mediilor filtrante din hârtia de microfibră de sticlă, am apelat la Institutul de Cercetări pentru Sticlă, iar în baza unui contract de cercetare finanțat de fostul CNST s-a produs această hârtie.

La testele efectuate pe filtrele HEPA executate cu această hârtie, aceasta a asigurat o eficiență de reținere de 99,99% pentru particulele de 0,12–0,50μ. Singura problemă care mai trebuia rezolvată era rezistența mai mare la tracțiune. Din păcate, după 1 ianuarie 1990, acest institut a fost desființat, dotările au fost distruse și nu am mai putut beneficia de

asistența tehnică necesară pentru îmbunătățirea calității și a performanțelor filtrelor preparate de noi.

Din 2005, beneficiind de fonduri nerambursabile din programul PHARE, apoi din 2007 din programele de finanțare ale IMM-urilor de către Uniunea Europeană, am construit o hală industrială și până în 2009 am dotat societatea cu trei linii tehnologice, complet automatizate, realizate în colaborare cu două firme specializate din Germania, pentru fabricarea tuturor categoriilor de filtre: prefiltre, filtre fine și filtre HEPA/ULPA, care ajung la o eficiență de reținere a impurităților din aer a particulelor de 0,12–0,50μ de până la 99,999995%.

În același timp, subsemnatul a proiectat și realizat un laborator fix și mobil, cu respectarea prevederilor din standardele internaționale în vigoare, pentru controlul final al tuturor categoriilor de filtre, precum și expertizarea camerelor curate cu clasele de puritate stabilite prin standardul ISO – 14644/2004.

Toate filtrele se produc astăzi după procedurile SMQ, certificate în conformitate cu ISO – 9001 pentru calitate și ISO – 14001 pentru mediu, precum și ale standardelor europene, americane și internaționale în vigoare (EN – 779/2004, respectiv ASHARE – 5276 pentru filtrele fine și prefiltre și ISO – 1822 (1–4)/2000 pentru filtrele HEPA/ULPA).

Liniile tehnologice de fabricație a filtrelor sunt: Z-Line (*plating machine*) pentru filtrele plan-plisate, KSL și Johansson pentru sacii filtranți (montajul acestora este realizat în rame), linia tehnologică minipleat pentru fabricarea filtrelor HEPA/ULPA și a *filtrelor rigid-bag*, precum și a unor filtre compacte F6 – F9.

Filtrele plane, plan-plisate și cu saci filtranți, se fac cu medii filtrante neșesute, care sunt necombustibile, fiind realizate din fibre sintetice de poliester și polipropilenă, precum și din microfibre de sticlă importate din Germania, iar pentru cele HEPA/ULPA mediile filtrante sunt obținute din hârtie de microfibră de sticlă importată de la Compania internațională americană Hollingsworth & Vose – filiala Anglia. Toate filtrele sus menționate pot fi folosite la temperaturi de până la 80°C cu medii filtrante neșesute și la temperaturi de până la 300°C cele cu mediu filtrant neșesut din fibra submicronică de sticlă.

Societatea mea fabrică și filtre cilindrice, filtre plisate cu medii filtrante neșesute, impregnate cu cărbune activ pentru reținerea substanțelor volatile cu

mirosuri, precum și filtre HEPA H13 – H14 după tehnologia clasică cu plăci separatoare din folie dură de aliaj Al-Mn de 40 microni grosime, gofrată în zig-zag pentru circulația aerului și depunerea impurităților rezistente la temperaturi de până la 300°C.

Acestea se utilizează și în sistemele de securitate a reactorilor energetici de putere din centralele nucleare-electrice pentru reținerea aerosolilor radioactivi, în vederea prevenirii poluării radioactive a factorilor de mediu și a populației, inclusiv a accidentelor nucleare.

Produsele fabricate se controlează în laboratorul propriu, dotat cu aparatură de ultimă generație (generator de particule, detector laser de aerosoli și numărător de particule) pe loturi, în afară de cele HEPA, care, din acest an, vor fi controlate individual cu ajutorul unei instalații cu scanner, care baleiază cele două suprafețe exterioare ale acestora, apoi se controlează în standul de încercări al acestei instalații care este montată la ieșirea filtrelor din linia tehnologică minipleat.

Un astfel de control final identifică orice defecțiune interioară din blocul filtrant HEPA/ULPA.

Acesta este un sistem nou de control final, extrem de eficient, care costă în total cca 150 000 euro, dar o jumătate din acest sistem a fost realizat de societate cu mijloace proprii, renunțându-se astfel la o parte din importuri.

Laboratorul societății de încercări filtre și expertizări camere curate a fost autorizat de o misiune de experți a AIEA – Viena, la cererea subsemnatului și a Institutului Național de Sticlă, în perioada în care am fost guvernator și vicepreședinte al Consiliului Guvernatorilor al acestei agenții (1992–1993).

Etanșarea blocurilor filtrante în rame se face cu rășini siliconice monocomponente, rezistente la temperaturi înalte, sau cu rășini poliuretane bicomponente cu ajutorul unor aplicatoare speciale acționate electric.

Produsele fabricate de SC FILTRE AER CURAT SRL se livrează clienților, de regulă, la sediul acestora, însoțite de certificat de calitate și garanții, iar pentru cele HEPA/ULPA se eliberează și tabelul cu rezultatele testelor finale individuale (debite, pierdere de presiune inițială și eficiență de reținere).

Datorită dotării societății cu linii tehnologice de ultimă generație – cu unele perfecționări proprii, cum ar fi, de exemplu, deschiderea variabilă a pliurilor (4–8 mm) la linia tehnologică minipleat, care

poate asigura suprafețe de filtrare și, în consecință, debite de aer filtrat mărite – produsele exportate sunt apreciate pe plan internațional (în prezent, purtăm negocieri cu firme mari de distribuție din Germania și Franța). Societatea noastră FILTRE AER CURAT asigură produse de înaltă calitate, la standarde internaționale, iar prețurile pot fi negociate.

Recent, societatea a primit din Uniunea Europeană aprobarea realizării unui proiect de consultanță, care cuprinde un studiu de piață în Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria și Bulgaria, prin care să se constate necesarul de sisteme de purificare a aerului în aceste țări și contactarea societăților de distribuție a produselor noastre. Proiectul este finanțat în totalitate cu fonduri nerambursabile acordate de către Uniunea Europeană IMM-urilor din România. Întrucât din lipsa de finanțare corespunzătoare, societatea a fost creată în etape, în prezent, avem în proiectare dublarea halei industriale în care sunt montate cele trei linii tehnologice de fabricare a filtrelor, în scopul concentrării activităților de fabricare a componentelor auxiliare ale acestora. În felul acesta, vom asigura un flux de fabricație continuu și concentrat, care va reduce costurile de producție.

Iată deci, că prin pregătirea profesională multidisciplinară care a dat posibilitatea realizării unei activități de cercetare-dezvoltare și valorificare bine gândite, prin curaj și încredere de sine și cu un management de calitate, s-a creat în România o *societate modernă, cu tehnologie nouă, la zi*, cu dotări de excepție, care asigură produse de interes național și internațional. Într-o perioadă de peste 20 de ani a fost pregătită o echipă care și-a însușit activitățile de producție pe faze de lucru și de control; pentru conducerea societății am selectat pentru viitor un manager general, care timp de peste 20 de ani, lucrând alături de subsemnatul, a asimilat toate procedurile și instrucțiunile de lucru pentru fabricarea și controlul filtrelor, iar în prezent este capabil să conducă în continuare această societate (el este înzestrat cu calități manageriale, pe care și le-a perfecționat pentru acest domeniu de activitate). În acest fel, va fi asigurată și pentru viitor, prin noul manager general, funcționarea în condiții optime a societății create de subsemnatul, se vor menține și amplifica relațiile de colaborare și livrare de filtre, atât pe piața internă, cât și pe piețele externe.

Peisaj cultural – patrimoniu în Europa și România

*Ioana Bogdan**

Treptat, Patrimoniul Cultural devine ceea ce este – valoare națională! Dacă o lungă noapte ne-a împiedicat să zărim adevărul despre valoarea creației omenеști, proprii coordonatelor pămъntului în care trăim, acum redescoperim, în plin proces de globalizare, că ne negăm pe noi înșine, dacă ne ignorăm particularitatea, identitatea.

Ne definim prin ceea ce ne-au lăsat moștenire cei care au trăit pe acest pămъnt de-a lungul mileniilor și prin modul în care continuăm să amplificăm în evoluția noastră această bogăție.

Asociația Rencontre Patrimoine Europe-Roumanie – RPER, creată la Paris la inițiativa romъnilor stabiliți în Franța, sub președinția doamnei Ștefana Bianu, având o filială în țară, este implicată în acțiuni menite să impulsioneze protecția și valorizarea patrimoniului cultural, folosind modele deja de succes în Franța.

Bucurându-ne de înaltul patronaj al Academiei Romъne, membrii RPER desfășoară în cadrul Universității de vară de la Bucium din 2011, an de an, un proiect menit să identifice, să inventarieze și să publice, cu ajutorul studenților, patrimoniul rural existent în zona minieră Bucium din Țara Moților. Inițiativa de a organiza specializarea studenților sub îndrumarea unor experți romъni, francezi și germani, prin cercetarea directă a patrimoniului construit în cadrul natural caracteristic, a elementelor de moștenire spirituală etc., este concretizarea nevoii imperioase de a se conserva arhitectura vernaculară, ca element al vieții cotidiene a locuitorilor. Tinerii arhitecți sau studenții la arhitectură, istoricii și sociologii participanți au înțeles originalitatea perenă a creației meșterului constructor în armonia proporțiilor, în detaliile ornamentale, dar, mai cu seamă, în adecvarea formelor la nevoile existenței.

Prezența tinerilor și a profesorilor lor, grija cu care s-au aplecat să înregistreze grafic, fotografic, casele, șurele, inventarul mobil propriu gospodăriilor, au stârnit (au reînviat) în locuitorii sărăciți și

marginalizați din Bucium mândria de a poseda acele lucruri, a căror importanță și valoare o ignoraseră în ultima vreme. Constatăm că locuitorii au devenit cooperanți, își povestesc experiențele de viață și aduc la lumină documente păstrate de la moși-strămoși. Această înflorire a sufletului amorțit al buciumanului este o garanție că RPER a avut o intuiție benefică și a pus în evidență faptul că locuitorii sateilor noastre ajung să nu dea importanță valorilor lor tradiționale, pentru că au fost lăsați să creadă că doar viața în blocuri de beton și mărfurile din mall-uri sunt de prețuit.

Universitatea de vară de la Bucium este un exemplu ce ar trebui multiplicat în toată țara, tocmai pentru că a fost un stimul pentru îndeplinirea obligațiilor legale (Legea 422/2001, art. 2, 3, art. 26, 19a și 21) de a identifica patrimonial, de a crea specialiști, de a antrena populația locală la conservarea și protejarea patrimoniului vernacular, a patrimoniului cultural propriu, în general. Meritul incontestabil al coordonatorului și al directorului acestei forme de acțiune a fost coagularea unor competențe care au consacrat timp și conștiință profesională, pentru a contribui la conservarea tezaurului rural încă neafectat de schimbări violente, ca în alte zone ale țării.

Parteneriatul cu Institutul Național al Patrimoniului a încurajat întocmirea dosarelor de clasare pentru șase troițe cu valoare istorică, așa încât au fost incluse pe Lista monumentelor.

Suma rezultatelor acestor meritorii acțiuni din primii trei ani a fost prezentată în cadrul expoziției multimedia „De la Bucium din Țara Moților“ desfășurată la Muzeul Național al Țăranului Român (18 aprilie–5 mai 2014) sub îngrijirea arhitectului Flaviu Barbacaru. Primele două zile au fost acordate atelierelor „Patrimoniu rural – patrimoniu european“, sub direcția dr. arhitect Mihai Opreanu cu discuții pe teme de mare actualitate: „Patrimoniul motor de dezvoltare teritorială“, „Modele de salvagardare a

patrimoniului rural“, „Patrimoniul rural românesc – o perspectivă antropologică“ și „Memorie și patrimoniu“ (programul se poate consulta pe <http://www.patrimoniu-rper.com>).

Preocuparea de bază a acestor dezbateri a fost să se evidențieze rezultatele obținute prin strădania specialiștilor și a organizațiilor profesionale în punerea în practică a prevederilor convențiilor europene asupra protecției patrimoniului cultural, în scopul dezvoltării durabile.

Chiar dacă România a ratificat prin Legea nr. 451 din 8 iulie 2002 Convenția europeană a peisajului, adoptată la Florența la 20 octombrie 2000 – prin care îi revenea obligația art. 5, a) *să recunoască juridic peisajele ca o componentă esențială a cadrului de viață pentru populație, expresie a diversității patrimoniului comun cultural și natural și fundament al identității acesteia* și d) *să integreze peisajul în politicile de amenajare a teritoriului, de urbanism și în cele culturale, de mediu, agricole, sociale și economice* – nu s-a purces la alcătuirea studiilor multidisciplinare și la crearea listei cu aceste peisaje culturale. Carența în administrarea bunurilor de patrimoniu cu valoare identitară produce, mai cu seamă, în zonele rurale dispariția trăsăturilor particularizante ale civilizației tradiționale. Acolo unde prosperitatea comunităților a apărut, se constată înlocuirea caselor tradiționale cu construcții importate din vestul Europei, sau monștri arhitecturali, meniți doar să scoată în evidență „opulența“ proprietarului „fălos“. Nu trebuie înțeleasă conservarea și utilizarea în continuare a structurilor tradiționale ca o rămânere la stadiul de „primitivism“, la negarea dreptului la modernizare a vieții comunităților rurale. Este nevoie ca aceste comunități să devină conștiente că, în mediul lor de viață și prin păstrarea ocupațiilor de bază, chiar modernizându-se, pot dezvolta, nu distruge, ceea ce au creat, pe baza unei experiențe seculare, predecesorii lor.

Dr. Christoph Machat, membru în Comitetul executiv al ICOMOS și unul din autorii *Cartei patrimoniului vernacular*, adoptată în 1999¹, ne-a purtat prin lume ca să apreciem peisajul vernacular specific diferitelor popoare sau grupuri etnice. Nimic monumental, dar totul expresiv și elocvent în afirmarea valorii unui mod de viață – creație colectivă anonimă – adecvat condițiilor de mediu. Prin comparație, putem consolida convingerea că avem o moștenire în mediul rural de o mare originalitate și autenticitate. Desigur, sunt de o importanță de netăgăduit Muzeul Satului și muzeele etnografice regio-

nale care păstrează atât arhitectura, cât și inventarul mobil țărănesc și se bucură de interesul românilor și străinilor. Totuși, ar fi o pierdere de neconceput să trecem nepăsători pe lângă satele noastre și să nu observăm cum se pierd acele elemente care ne fac să fim noi înșine.

În a doua parte a secolului XX, dar mai accelerat în ultimul sfert de secol, patrimoniul nostru imobil a suferit pierderi ireparabile. Din păcate, nici nu avem o situație completă a acestor distrugerii, deoarece nu am posedat niciodată un inventar satisfăcător pentru întreaga țară, nici măcar pentru palate, conace, multe dintre ele supraviețuind epocii de democrație populară ca sedii de CAP, spitale sau azile, dar distruse, parcă cu intenție, după 1990.

Patrimoniul urban este pradă afaceriștilor imobiliari și nu izbutesc măsurile conforme cu legea de a salva ariile protejate ale centrelor istorice. Sistematizarea comunistă a afectat parțial în Transilvania doar centrele istorice ale orașelor Deva și Alba Iulia, prin construirea blocurilor pe axele principale; în Moldova și Muntenia „modernizarea“ centrelor urbane a dus la pierderea unor valori deosebite la Târgoviște, Pitești, Iași, Piatra Neamț etc. Bucureștiul a pierdut, prin demolarea părții celei mai stabile geologic, unde cartiere întregi au fost înlocuite cu noul „centru“ din jurul „Casei Poporului“. Mănăstirea Văcărești, în plin proces de restaurare după ce s-a renunțat la folosirea ei ca închisoare, a căzut sub loviturile buldozerelor.

Plăgilor din vremea demolărilor ceașiste, se adaugă în ultimele decenii distrugerea unor cartiere emblematice, cu pretextul că sunt „focare de infecție“, după ce au fost lăsate în paragină și au fost jefuite de căutătorii de fier și interlopi².

Patrimoniul arheologic, cunoscut mai cu seamă, ca urmare a cercetărilor de la sfârșitul secolului XIX și până la mijlocul celui de la XX-lea, nu s-a bucurat de o strategie de identificare cu mijloacele de cercetare modernă, iar marile proiecte care afectează solul și subsolul nu mai au în buget cercetarea aerofotografică – un pas înapoi față de situația din perioada socialistă³, când astfel de zboruri erau obligatoriu făcute și totodată puse la dispoziția cercetătorilor.

În primii ani după revoluție, institutele de arheologie au fost solicitate să studieze variantele propuse, pentru ca să fie aleasă soluția cu mai puține situri arheologice cunoscute. Ulterior, și experiența tronsonului edificat de firma Bechtel o justifică, arheologii au fost chemați doar să facă cercetări

preventive și să „descarce de sarcină arheologică” terenul. Deși s-a pus problema să ne fie permis accesul la fotografiile aeriene, în cazul că ele există, nu s-au obținut, sub pretextul că nu le au. Ca urmare, s-au făcut sondaje arheologice numeroase în zone fără urme, cheltuindu-se fonduri necesare cercetării obiectivelor deosebit de importante intersectate de autostradă.

În ultimii ani, pe autostrada A1 s-au cercetat situri de mare valoare, printre care o așezare romană quasiurbană de mari proporții, absolut necunoscută la Șibot „In Obrej” (județul Alba); de îndată ce s-au terminat săpăturile, situl a fost excavat, certificatul de descărcare fiind emis după distrugerea lui. Prin lege, se evaluează rezultatele cercetărilor și se hotărăște ori salvarea sitului, mergându-se până la schimbarea proiectului, ori, după caz, se emite avizul de descărcare de sarcină arheologică, adică se redă terenul activităților economice. Din păcate, s-a instaurat în mentalitatea arheologilor, implicați în săpături „preventive”, ideea că fără banii investitorilor nu s-ar putea face aceste cercetări și, deci, trebuie acordată prioritate „investitorului” și abandonat situl, indiferent de valoarea lui.

De la revoluție, cercetarea arheologică⁴ a fost progresiv acaparată de arheologii din muzee și credem că acesta este unul din motivele pentru care sunt mulțumiți să îmbogățească inventarele cu patrimoniu mobil, distrugând fără discernământ contextul imobil în care acesta a existat. Mentalitatea curentă a acestor arheologi este că, prin publicarea rezultatelor săpăturilor (de obicei, doar rapoarte mai extinse), și-au făcut datoria față de sit și și-au îmbogățit și lista lucrărilor publicate. Această atitudine este contrară codului deontologic, legislației naționale și celei internaționale, care, ratificată de România, ar trebui aplicată. Toate prevederile susțin nevoia distrugerii a cât mai puțin din patrimoniul arheologic și păstrarea patrimoniului mobil, pe cât posibil, în muzeu de sit, adică în prezentarea sitului în complexitatea sa, căci atât contemporanii, cât și urmașii noștri au nevoie să cunoască, să se educe, să-și respecte patrimoniul.

Conceptul de peisaj cultural a devenit în preocupările UNESCO, din 1992, tot mai important și preconizează conservarea în întregime a patrimoniului natural și cultural și folosirea lui ca bază pentru dezvoltarea durabilă, ceea ce înseamnă implicarea comunităților locale în acest proces de evoluție în parametrii tradiționali. La noi, există o mare diferență între soarta componentei culturale a

peisajului și cea naturală și acest fapt se datorează activității Comisiei Monumentelor Naturii creată de Academia Română încă din 1930. Autoritatea Academiei Române a influențat, de-a lungul deceniilor, atitudinea guvernanților față de mediul natural. Astăzi, există în țară trei rezervații ale biosferei de valoare mondială și sute de zone protejate și rezervații naturale. Academiei Române îi este confirmat, prin legislația specifică mediului natural, dreptul de inițiativă și de avizare a tuturor documentațiilor și măsurilor juridice.

Din păcate, după ce Academia Română a fost lăsată să dispară prin moarte naturală, din pricina atitudinii intransigente față de dorințele de consacrare științifică a celei „mai mari chimiste”, Comisia Națională de Arheologie creată abia în anii '50 a rămas fără posibilitatea de a-și desfășura activitatea și, ca urmare, a devenit, pas cu pas, o anexă a Ministerului Culturii. În anul 2006, prin modificarea repetată a Ordonanței 43/2000, Comisia Națională de Arheologie nu a mai funcționat sub autoritatea Academiei.

Pe de altă parte, Comisia Națională a Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor Arheologice – recreată în 1990⁵ cu depline atribuții – a fost transformată succesiv, începând din 1994, într-un organism consultativ al aceluiași Minister al Culturii. Ministerul Culturii deține astfel controlul total asupra patrimoniului cultural, locul specialiștilor fiind tot mai redus în crearea legislației, strategiei și gestionării patrimoniului cultural. Ca instituție supusă schimbărilor politice, ministerul cedează mult prea adesea „imperativelor” economice sau politice, în detrimentul ocrotirii patrimoniului cultural ce-i revine ca autoritate a administrației publice centrale de specialitate, prin care statul garantează și asigură protejarea acestuia. Încă nu s-a creat o reală strategie pe termen lung pentru protejarea și valorificarea moștenirii imobile – arheologice și istorice.

Sarcina covârșitoare de a proteja întreg patrimoniul cultural este îngreunată de bugetele reduse ale Ministerului Culturii și imposibilitatea de a acoperi toate departamentele cu un număr suficient de specialiști-funcționari. Bugetul nu reușește să asigure fondurile necesare unui proces sistematic de repere și inventariere a întregului patrimoniu și, cu atât mai puțin, să efectueze lucrările de restaurare a monumentelor și siturilor care se degradează în absența acestor lucrări.

O anume carență este evidentă și în administrarea siturilor declarate de valoare mondială. Încă nu este alcătuit un proiect pe termen lung de adminis-

trare și valorificare a cetăților dacice – monumente UNESCO.

Specialiștii nu s-au organizat într-un mod eficient, pentru ca pozițiile lor să fie luate în considerare.

La 29 aprilie, în cadrul atelierului de la Muzeul Țăranului Român, Guy Salavuard, directorul Fundației „Patrimoine” din Franța, ne-a prezentat experiența acestei instituții private, dar decretată de utilitate publică, cu atribuții în protejarea patrimoniului, mai ales al celui neclasat: rural, case, poduri, mori, biserici, patrimoniu industrial, orice tip de patrimoniu de „proximitate”. Este vorba de salvarea celui *«trésor des humbles», pour reprendre la très belle expression de Maeterlinck, (qui) plonge ses racines au plus profond de notre histoire»*⁶. Parlamentul francez a adoptat legea de creare a acestei fundații, care își propune să transmită către generațiile viitoare moștenirea bogată de la strămoși, permițând comunităților să nu își piardă rădăcinile și să își creeze repere solide. Prin restaurarea și valorizarea patrimoniului modest se creează un potențial de dezvoltare a turismului într-un peisaj de mare valoare identitară și mult apreciat pentru pitoresc. În procesul de restaurare se folosește un număr apreciabil de lucrători și, în mare parte, aceștia practică tehnici adecvate, revitalizând meșteșuguri tradiționale. Arhitectul-șef al Monumentelor Istorice din Franța, domnul Ștefan Mănciulescu, a prezentat câteva exemple de restaurare de monumente și procesul de realizare a materialului necesar acestor restaurări, prin folosirea tehnicilor antice și medievale de către firme specializate. Timpul s-a vădit prea scurt pentru a cuprinde integralitatea experiențelor ce meritau a fi împărtășite. S-au prezentat rezultatele acțiunilor desfășurate în țară și am putut constata performanțele în stimularea interesului localnicilor pentru monument, pentru restaurarea și punerea lui în valoare. La Tibănești⁷ se restaurează conacul Carp, folosindu-se meșteșugurile tradiționale, pe care și le însușesc participanții la proiect, sub îndrumarea arhitectului Șerban Sturdza.

Experiența RPER la Bucium, în Țara Moșilor, dovedește valoarea de necontestat a patrimoniului moșilor. Cercetarea sistematică a acestui mod de viață, propriu unui teritoriu muntos, în care s-a trăit din mineritul aurifer, agricultură, mai cu seamă creșterea vitelor și prelucrarea cu mare artă și iubire a lemnului, ne pune la îndemână un material care trebuie inclus în dosarul de declarare a Țării Moșilor peisaj cultural în evoluție, de valoare excepțională

pentru noi și, totodată, prin originalitatea, unicitatea și autenticitatea sa, de valoare mondială.

Încă din anul 2003, am alcătuit un proiect pentru a declara Țara Moșilor peisaj cultural în primejdie UNESCO; din păcate, doar Ministerul Culturii, în numele statului, poate avea inițiativa înscrierii pe listele patrimoniului mondial, astfel că proiectul apreciat de ICOMOS a rămas literă moartă. Pentru a obține fondurile necesare studiilor care premerg înscrierea pe lista tentativă UNESCO, existase un proiect care se putea lansa în cadrul PC6; din păcate, nicio instituție nu și-a asumat coordonarea, astfel încât și astăzi se mai susține faptul că rezultatele senzaționale obținute de arheologii minieri la Roșia Montană nu se puteau face fără așa-zisa sponsorizare de către Roșia Montană Gold Corporation – RMGC. Trebuie subliniat că la Roșia Montană nu s-a sponsorizat din bunăvoință cercetarea în masivul Cărnic și apoi în Cătălina-Monulești, firma avea această obligație prin lege.

Programul de cercetare „Alburnus Maior”, inițiat de Ministerul Culturii și Cultelor în 2001 și finanțat de RMGC, a avut mărturisit din start ca obiectiv eliberarea de sarcină arheologică a tot ceea ce se afla în zonele în care se voia dezvoltarea proiectului minier de către Gabriel Resources. Conform legislației românești, nu ar fi fost permisă cercetarea preventivă în Roșia Montană, declarată ea însăși, ca și minele romane⁸, zone de interes național excepțional. Cum întreg Cadrilateralul Aurului, fostul domeniu imperial al aurului (*metallum* – eventual *ULPIANUM*, căci a fost organizat dintru început de Traian) este concesionat și sunt în curs de avizare proiecte similare celui de la Roșia Montană, ar fi trebuit să se fi inițiat cercetări preventive și la Brad, Fizeș, Săcărâmb, Băița, Hărtăgani, Măgura-Caraci⁹, Baia de Criș, Ruda-Brad, Musariu, Stănița, Bucium-Corabia și Baia de Arieș, unde sunt semnalate exploatări antice și medievale. Chiar dacă se presează avizarea exploatărilor din perimetrele concesiunilor de la Bucium, Zlatna, Brad, Certej-Săcărâmb, Băița, Bolcana și Voia, despre existența patrimoniului minier, arheologic și istoric din aceste perimetre, nu se spune niciun cuvânt. Experții din cele două comisii consultative ale Ministerului Culturii nu sesizează nicio prevedere legală care să oblige firmele să solicite cercetări preventive!

Transformarea întregii regiuni într-o zonă monoindustrială cu exploatarea în suprafață, pe bază de cianuri a zăcămintelor aurifere, va avea ca rezultat sărăcirea totală a populației, care, după perioada

de circa două decenii, va avea un mediu distrus, poluat și fără niciun alt mijloc de existență. Ocupațiile tradiționale vor fi afectate și comunitățile se vor dispersa. Nu putem sta pasivi la dezvoltarea unui minerit pe scară neomenească, pentru profituri enorme ale unor firme, prin distrugerea unui spațiu cultural și spiritual reprezentativ pentru identitatea noastră. Nimeni nu se opune mineritului, dar acesta trebuie să se desfășoare pe termen lung, cu păstrarea zăcămintelor și pentru generațiile viitoare, fără distrugerea iremediabilă a peisajului cultural.

Concluzia cea mai încurajatoare a dezbatărilor desfășurate în Sala „Irina Nicolau” sub impactul emoțional al imaginilor cu patrimoniul vernacular de la Bucium, este implicarea specialiștilor din cele mai diverse domenii în cadrul unor asociații, sau în cadrul instituțiilor din care provin, cu tot devotamentul pentru salvarea patrimoniului identitar. Lipsese acea recunoaștere a activității acestor specialiști de către Ministerul Culturii, pentru ca eforturile lor să fie încurajate și mai larg răspândite.

Fundația „Patrimoine” din Franța a fost creată la inițiativa parlamentară și a primit din start o susținere din partea președintelui republicii și a Ministerului Culturii¹⁰. Această instituție a devenit un partener al statului pentru conservarea patrimoniului național, asigurând intervenții acolo unde statul nu mai reușește. Din experiența lor, se poate încerca pentru țara noastră crearea unei forme care să flancheze Ministerul Culturii și să susțină, să completeze, ba chiar să stimuleze acțiunile acestuia, în folosul conservării patrimoniului cultural național.

Academia Română, prin implicarea sa dintru începuturi în cunoașterea și protejarea moștenirii culturale, ar putea să fie fermentul unei astfel de comisii, care să fie la fel de eficientă ca și cea a Monumentelor Naturii.

Note

¹ Prin care se are în vedere: 3. *Governments and responsible authorities must recognise the right of all communities to maintain*

their living traditions, to protect these through all available legislative, administrative and financial means and to hand them down to future generations.

² V. Zappino, *The Sustainability of Urban Heritage Preservation – The Case of Edinburgh*, UK. Ne dă elementele necesare pentru a constata ce înseamnă maturitatea forurilor care dispun asupra dezvoltării urbane a orașelor istorice și profiturile culturale și mai cu seamă economice care se obțin prin punerea lor în valoare prin restaurare și reutilizare.

³ Aceste zboruri cu înregistrare fotografică a teritoriului pe care se executau proiecte erau făcute de IGFCOT, care deținea și aerofototeca națională. Pe baza unei aprobări obținută de Institutul de Arheologie se puteau studia toate înregistrările efectuate pentru zona cerută. Acoperirile fotografice făcute până la crearea acestui institut se găseau la Direcția Topografică Militară și se putea obține consultarea lor și a hărților la scară mare, atunci considerate secrete. Din păcate, nu s-au folosit sistematic de către toți cercetătorii aceste oportunități.

⁴ Din 2001, institutele de cercetare ale Academiei și universitățile primesc fonduri de săpătură din fondul centralizat la Ministerul Culturii și considerat de această instituție ca fiind cu precădere pentru cei din subordinea directă.

⁵ Decretul 90 din 5 februarie 1990, art. 1, instituția autonomă „coordonează toate activitățile de evidență, protejare, conservare, restaurare și punere în valoare a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice din unitățile teritorial-administrative, având regimul proprietății de stat, obștești sau particulare. Hotărârile comisiei în domeniul sau de activitate sunt obligatorii.” Prin art. 2 se înființa „Direcția monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice, instituție bugetară cu personalitate juridică, organ operativ al Comisiei naționale”.

⁶ <http://www.fondation-patrimoine.org/fr/national-0/la-fondation-du-patrimoine-5/notre-raison-d-etre-86> *le rapport du Sénateur Jean-Paul HUGOT en 1996 – est à l'origine de la Fondation du patrimoine. Le rapport HUGOT a, en effet, conclu à l'absolue nécessité pour notre pays de se doter d'une structure chargée d'impulser une politique active de mobilisation du secteur privé – à l'échelle des citoyens comme des entreprises – en faveur du patrimoine.*

⁷ Se pot vedea realizările obținute: <http://asomariatib.wordpress.com/>

⁸ Legea nr. 5 din 6 martie 2000, Anexa 3, valori de patrimoniu cultural de interes național, monumente istorice de valoare excepțională și Legea minelor 85/2003, art. 11.

⁹ Aici s-au descoperit două ciocane preromane, care permit ipoteza exploatarei anterioare – Wollmann Volker, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia Romană (Der Erzbergbau die Salzgewinnung und die Steinbrüche in Römischen Dakien)*, in the Napocensis XIII Museum Library, Veröffentlichungen aus dem Deutschen Bergbau-Museum Bochum nr. 63, Cluj-Napoca, 1996.

¹⁰ Legea 96-590 din 2 iulie 1996.

TROPAEVM, Complexul comemorativ de la Adamclisi și orașul roman

Constantin Petolescu*

Pe teritoriul comunei Adamclisi (județul Constanța) se află, după cum se știe, urmele a trei monumente, care se leagă de războaiele purtate de Imperiul roman la sfârșitul secolului I – începutul secolului al II-lea contra dacilor. Cel mai cunoscut este trofeul (*tropaeum*) ridicat de împăratul Traian; la 80 metri nord de acesta se află un tumul, iar la 250 metri est de trofeu, un altar funerar¹ (fig. 1).

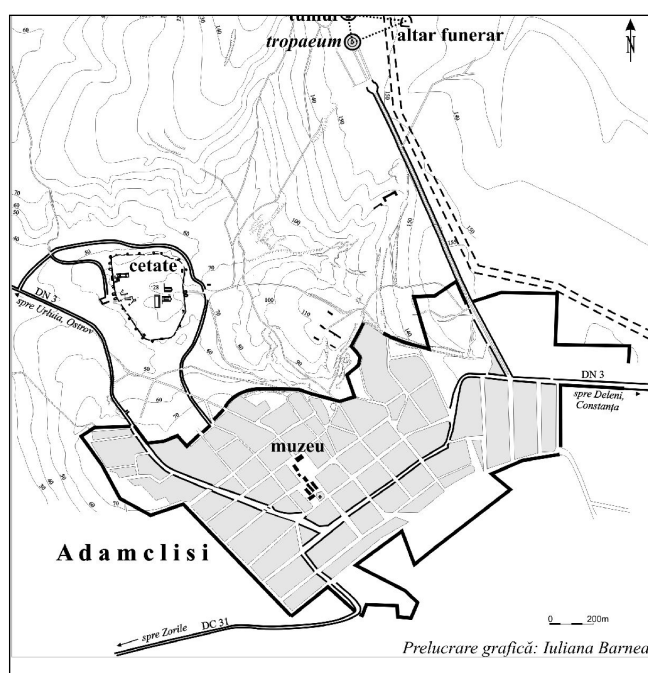

Fig. 1. Adamclisi (județul Constanța)
Cetatea Tropaeum și complexul comemorativ

În primăvara anului 101, armata romană, condusă de însuși împăratul Traian, a trecut Dunărea. Pătrunzând pe teritoriul Daciei, armata romană este preocupată de siguranța spațiului ocupat; se construiesc caste, drumuri și poduri, așa cum reiese din scenele *Columnei* (X–XXIII) și ne informează gromaticul („inginer topometru“) Balbus. Întâlnirea romană s-a petrecut fără incidente. Decebal a evitat pe moment contactul armat, hotărât să-i aștepte pe romani într-un loc prielnic.

Bătălia s-a dat la Tapae (vezi *Columna*, scena XXIV) – probabil la Poarta de Fier a Transilvaniei²; un rezumat după *Istoria Romană* a lui Cassius Dio, realizat de călugărul bizantin Xiphilinus (spre sfârșitul secolului al XI-lea), redă această încleștare. „Dar, Traian dădu lupta cu ei, își văzu răniți pe mulți dintre ai săi și ucise mulți dușmani. Deoarece îi lipseau bandajele, se zice că nu și-a cruțat nici propriile vestimente, ci le-a tăiat fâșii. Apoi a poruncit să se ridice un altar soldaților căzuți în luptă și să le aducă în fiecare an jertfă pentru morți“³. Lupta a fost crâncenă; scena de pe *Columnă* arată pe însuși Jupiter, favorabil romanilor, aruncând fulgerele sale contra dacilor! Traian este salutat de soldați cu titlul de *imperator* (a doua salutație imperială).

În fața copleșitoarei forțe romane de invazie, Decebal se hotărăște să se retragă spre cuibul de vulturi din munți și să reziste în cetățile cu ziduri de piatră. Câteva așezări și cetăți cad în mâinile romanilor (scenele XXV, XXVI, XXIX).

Între timp, evenimentele au luat o întorsătură neașteptată. Încă înainte de bătălia de la Tapae, sosisse o solie barbară, prezentată astfel de istoricul Cassius Dio (68, 8, 1): „Când Traian a pornit împotriva dacilor și se apropia de Tapae, locul unde barbarii își aveau tabăra, i se aduse o ciupercă mare, pe care era scris cu litere latine, că atât ceilalți aliați, cât și burii, sfătuiesc pe Traian să se întoarcă și să facă pace“, ceea ce fusese perceput chiar și de împărat doar ca un „insolent ultimatum“⁴. Astfel, se face că avertismentul barbar nu fusese luat în seamă. Totuși, se observă cum mai multe scene de pe *Columnă* (XXXI–XLIV) arată lupte în altă parte, probabil în răsărit. Se vede că, în iarna anilor 101–102, Decebal a încercat să schimbe soarta războiului, organizând o diversiune: invazia dacilor aliați cu sarmații roxolani și probabil burii germanici asupra Moesiei Inferioare⁵. Trecerea Dunării înghețate, așa cum apare pe *Columnă*, nu a fost

*Prof. dr., Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, București

lipsită de primejdii: pare-se că gheața se rupe sub greutatea cailor și călăreților, care luptă cu valurile și sloiurile (scena XXXI). Dar pedestrii, probabil mai ușori, reușesc să treacă fluviul cu bine; vedem cum doi *tarabostes* (unul purtând un *draco*) și cavaleria roxolană, în armuri de solzi, se apropie de zidurile unei fortificații romane, pe care o asediază (scena XXXII). Altă scenă arată pe daci, sub ziduri, aruncând săgeți asupra apărătorilor; câțiva încearcă să spargă zidul cu un berbec. Cum sublinia istoricul Radu Vulpe, ilustrul exeget al *Columnnei*, scena este simbolică, reproducând, de fapt, atacul asupra castrelor de la Dunăre.

Invazia a luat prin surprindere garnizoanele romane; *Columnna* arată cum invadatorii se umplu de prăzi. Probabil, dacii și aliații lor au profitat de faptul că apărarea Moesiei Inferioare fusese subțiată, trupele ei fiind solicitate în războiul din Dacia.

Totuși, atacul nu a avut amploarea și importanța pe care i-a acordat-o un mare istoric al nostru: de a nimici forțele romane rămase în castele de la Dunăre și, executând o operațiune de învăluire, demnă de marii strategii ai Antichității, să pună în primejdie liniile de comunicații ale lui Traian⁶. În ceea ce ne privește, ne vom mulțumi cu relatarea evenimentelor, atât cât ne permite urmărirea sceneilor de pe *Columnă*. Vedem astfel cum Traian însuși se îmbarcă pe o corabie⁷, plutind pe Dunăre în jos (scenele XXXIII–XXXV). Probabil că Traian nu a dislocat forțe însemnate pe noul teatru de război, pentru a nu primejdi situația de pe frontul principal; ca dovadă, la luptele care se dau, participă numai auxiliari. După ce înfrâng pe călăreții roxolani (poate într-o luptă separată?), trupele romane (se disting auxiliarii germani înarmați cu măciucă și având bustul nud) atacă pe daci. Lupta este cumplită și durează până la căderea nopții (sugerat de *Nox*, noaptea personificată, care-și desfășoară vâlul asupra câmpului de luptă: scena XXXVII). Mai în dreapta, lângă un copac (simbolizând, desigur, o pădure), se văd câțiva daci asistând pare-se la bătălie, printre care recunoaștem, după cușma sa, un *tarabostes*: poate comandantul armatei de invazie a dacilor. Atacați de pretutindeni, dacii sunt învinși; în partea de jos a unei scene (XXXVIII), se zărește un *tarabostes* dac, înfigându-și pumnalul în piept, pentru a nu cădea viu în mâinile învingătorilor.

Radu Vulpe socotea că bătălia s-a dat pe locul unde împăratul Traian va întemeia „Orașul Victoriei”; pentru a se distinge de altele omonime din

ținuturile balcanice, a fost denumit *Nicopolis-ad-Istrum*⁸. Același istoric identifica locul bătăliei relate de alte două scene (XL–XLI) cu platoul de la Adamclisi⁹, unde avea să fie înălțat, câțiva ani mai târziu, impunătorul *tropaeum*.

Exegeza modernă asupra *Columnnei* a fost mai apoi confirmată de o inscripție greacă de la Epidaurus (din Argolida), amintind despre „*victoria împăratului Traianus Germanicus în Moesia*” (Inferior)¹⁰.

După victorie, Traian este salutat pentru a treia oară *imperator* (general victorios). La această biruință se referă o monedă de aur (*aureus*), având pe avers capul împăratului cu legenda *Imp(erator) Caes(ar) Nerva Traian(us) Aug(ustus) Germ(anicus)*; pe revers, un personaj apaș cu piciorul pe genunchiul unui om căzut pe spate, iar deasupra capului acestuia se vede un trofeu¹¹. Între demnitățile împăratului, este înscris cel de-al patrulea consulat (cu care a fost investit la 1 ianuarie 101); faptul că împăratul nu poartă încă titlul *Dacicus*, primit abia către sfârșitul anului 102, arată că alegoria de pe reversul monedei simbolizează nu victoria finală asupra lui Decebal, ci, mai degrabă, biruința din iarna anilor 101/102 contra coaliției barbare abătute asupra Moesiei Inferioare. În această privință, apariția trofeului în câmpul monedei ni se pare semnificativ.

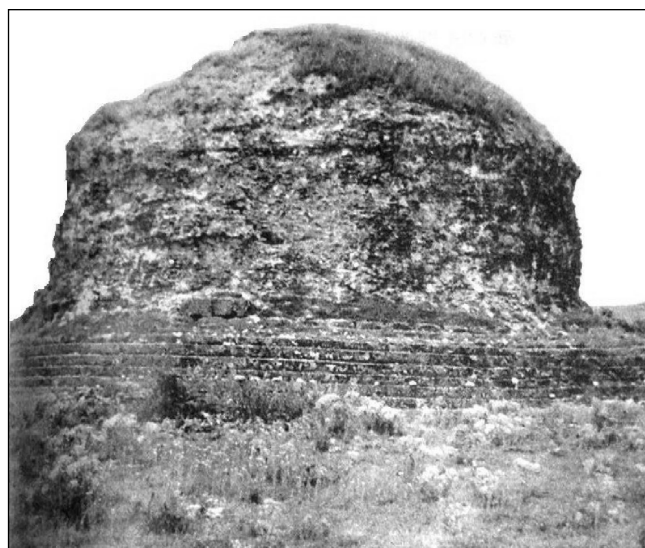

Fig. 2. Ruina Monumentului triumfal
(înainte de restaurare)

Complexul de monumente de la Adamclisi¹²

Cel mai cunoscut dintre vestigiile de la Adamclisi este *Monumentul triumfal*; înainte de intervenția („restaurare”, în realitate inoportună) din 1977 (figurile 4–5), ruina monumentului se prezenta

ca un miez („tambur“) de formă cilindrică (înalt de 12 m, diametrul = 30 m), alcătuit din bolovani, legați cu mortar (fig. 2).

Cercetările au arătat că acest tambur ascundea un nucleu: un fel de „turn“ (mai degrabă pilon) rectangular, înalt de 12,42 m, construit din blocuri regulate de piatră (îmbrăcat de tamburul de mortar)¹³. Împrejurul acestui „turn“, s-a construit un postament circular de piatră, cu diametrul depășind 40 m, având marginea terminată în trepte; pe acest postament se sprijinea tamburul de mortar (vizibil înainte de „restaurare“), pe care erau fixate (la o oarecare înălțime, pentru a fi vizibile) cele 54 de metope (s-au păstrat până la noi 48). Turnul central menționat continua în sus în formă cilindrică, până la înălțimea de aproape 16 m, pentru a permite construirea acoperișului în formă de trunchi de con. Marginea acoperișului era sprijinită de un parapet crenelat; pe merloanele acestuia, s-au sculptat diferite reprezentări de prizonieri barbari. În partea superioară, deasupra acoperișului, turnul lua aspect hexagonal în plan, cu două etaje înălțate cu încă 10,64 m; deasupra, era așezat trofeul (fig. 3), având cam aceeași înălțime. S-a calculat că, în total, monumentul era înalt de circa 37 m (după M. Sâmpetru) sau chiar 39 m (după A. Furtwängler).

Fig. 3. Trofeul care împodobe Monumentul triumfal

Pe una din fețele bazei hexagonale (după unii epigrafiști, pe două fețe opuse) s-a ridicat inscripția inaugurală, datând din anul 109¹⁴:

*Ma[rs] Ultor !
Im[p(erator) Caes]ar divi
Nerva[e f(ilius)] N[e]rva
[Tra]ianus [Aug(ustus) Germ(anicus)]
5 [Dac]i[c]us p[ont(ific)] ma[x(imus)]
[trib(unicia) potes]t(ate) XIII
[imp(erator) VI co(n)s(ul)] V p(ater) p(atriciae),
[devicto exerc]itu [Dacorum]
[et sociorum eor]um
10 [- - - - -] e
[- - - - -]*

Traducerea: „Marte, Răzbunătorule! Împăratul Caesar Nerva Traianus Augustus, fiul divului (cel trecut între zei) Nerva, învingător al germanilor și dacilor, mare pontif, în anul celei de-a treisprezecea puteri tribuniciene, salutat de șase ori cu titlul de imperator (general victorios), având cinci consulate, părinte al patriei, fiind înfrântă armata dacilor și aliaților lor, [a ridicat acest tropaeum, prin legatul său - - - - -]“.

Rândurile 9–10 ale inscripției au putut fi reconstituite prin analogie cu alt fragment inscripție, descoperit în „Cetate“ (orașul roman din apropiere) – unde a fost utilizat ca material de construcție în epoca târzie (în turnul sudic al porții de est)¹⁵:

*[- - - - - po]nt. [max., trib.]
[po - - - imp - - -] co[s - - - .p. p.]
[devicto exerc]itu D[acorum]
[et Sarmata]rum...*

Paul Nicorescu, Emilia Doruțiu-Boilă și Nicolae Gostar au considerat că trofeul avea inițial două inscripții identice, dispuse simetric pe două fețe opuse ale etajului superior al bazei trofeului. Ulterior, Emilia Doruțiu-Boilă și-a modificat părerea¹⁶, înclinând a crede că acest nou fragment provine de la o inscripție fixată pe turnul rectangular (nucleul), care susținea baza cu trofeul; de aici, concluzia că turnul central ar fi fost inițial vizibil, fiind îmbrăcat în tamburul de mortar abia pe timpul lui Constantin cel Mare – când s-ar fi așezat și piesele sculpturale (metopele) și s-ar fi gravat inscripția (cu numele lui Traian, primul dedicant) de pe baza hexagonală a trofeului. După cum se vede, o ipoteză se sprijină pe altă ipoteză, tot atât de îndoielnică. Mai normal ni se pare a admite că această a doua inscripție, descoperită în cetate, a fost așezată pe alt monument, poate chiar la poarta cetății întemeiate de Traian.

Așadar, acest monument, situat pe un platou ce domină dealurile din sudul Dobrogei, avea scopul să comemoreze luptele grele pe care romanii le-au dus în aceste părți împotriva dacilor și aliaților lor. Dar, după cum se știe, metopele nu reprezintă scene de

Fig. 4. Monumentul triumfal după restaurarea din 1977

luptă continuă, nu urmează deci o anume narațiune; în felul acesta, este imposibil a reconstitui ordinea în care sculpturile erau ordonate de jur împrejurul monumentului.

Studiul acestui monument a suscitat numeroase și interminabile discuții, cu privire la data construirii și semnificația sa istorică. Grigore Tocilescu – care a efectuat săpături de mare amploare, dezvelind monumentul (1882–1884, 1890) și făcând cercetări în cetatea învecinată, numită în mod semnificativ *Tropaeum* – considera că monumentul triumfal comemorează luptele împăratului Traian pe teritoriul Dobrogei; aceeași părere au împărtășit-o Otto Benndorf, George Niemann, Franz Studniczka, Eugen Petersen, Salomon Reinach, Teohari Antonescu, Vasile Pârvan, Roberto Paribeni, Paul Nicorescu, Radu Vulpe și Florea Bobu Florescu. Cu totul singulară a rămas opinia lui Adolf Furtwängler, care lega acest monument de victoria lui M. Licinius Crassus contra bastarnilor și dacilor în anul 29 a.Chr. După alți învățați, precum C. Cichorius și S.

Ferri, trofeul a fost construit de Traian; dar, stângăcia realizării metopelor și sculpturilor ar indica o artă decadentă: de aceea, acești învățați erau de părere că monumentul a fost refăcut și completat cu sculpturile decorative în secolul al IV-lea, sub Constantin cel Mare sau Valens. În realitate, această apreciere drastică era făcută prin comparație cu *Columna* ridicată la Roma (Cichorius era, de altfel, un ilustru exeget al acesteia), iar nu cu sculptura provincială; se uita astfel, și se uită încă și astăzi de cei care încearcă să aducă noi argumente în favoarea tezei lui Cichorius, că *Trofeul* reprezintă un monument tipic de artă provincial.

Până în prezent, teza tradițională, apărând unitatea de construcție și de concepție a monumentului, nu a putut fi contestată cu argumente demne de luat în seamă nici de Cichorius, nici de adepții mai noi, dornici de a aduce o contribuție „originală” la studierea acestui important monument.

Altarul se află la circa 250 metri est de trofeu. A fost cercetat de Grigore Tocilescu în anii 1895–1896 și de M. Sâmpetru în perioada 1968–1977¹⁷.

Înainte de a se face săpături, la suprafața terenului se ridica o movilă, cu un diametru de circa 20 m și înaltă de 2,50 m. Cercetările au arătat că movila ascundea resturile unei construcții de formă pătrată, cu latura (la baza treptelor) de aproape 16 m (fațadele cu inscripție: 12,42 m). Monumentul a fost distrus, probabil, încă din Antichitate; au mai rămas din el doar baza și câteva trepte de pe laturile de nord și est.

Altarul a fost construit din blocuri mari de piatră legate cu mortar (*opus quadratum*); grosimea fundației era de 3,54 m; spațiul patruleter interior era umplut cu pământ și bolovani de carieră. Săpăturile au scos la lumină o mare cantitate de fragmente de țigle, care au căzut probabil de la acoperișul edificiului; înseamnă că monumentul nu putea fi o simplă construcție dreptunghiulară, plin în interior, nici că fațadele monumentului (pe care erau gravate inscripțiile) ar fi depășit înălțimea de 10 metri. După forma sa, acest monument pare a fi, mai degrabă, un „*Herw/on, Heroum*” „mormântul-templu” al unor eroi (v. *infra*).

Pe latura de est s-au descoperit mai multe fragmente dintr-o inscripție monumentală căzută de pe fațada „altarului”, dedicată de un împărat necunoscut; se păstrează doar două litere din titulatura imperială [*I*]mp(erator), iar pe alt bloc [*tri*]b(unicia) pot(estate). Pe alte patru blocuri alăturate, se mai păstrează o parte din dedicație, întregită astfel:

[in honorem et] memoriam fortis[simorum virorum] / [qui pugnantes] pro rep(ublica) morte occubu[erunt]. În fruntea listei acestor prea viteji bărbați, care s-au jertfit pentru patrie, era trecut numele unui general roman, din păcate pierdut, apoi urma indicația originii și a rangului său: [- - - domo] Pomp(eis) domicil(io) Neapol(is) Italiae, pra[- - -]¹⁸. Pe alte blocuri se păstrează, înscrise pe coloane, numele unor soldați, urmate de indicația originii din cohortele pretoriene, din legiuni și din trupele auxiliare.

După Conrad Cichorius, personajul necunoscut din capul listei eroilor, poate fi identificat cu Cornelius Fuscus¹⁹, *praefectus praetorio* al împăratului Domitian²⁰, căzut în Dacia în războiul din anul 87; urmarea indicării originii personajului de aceea a domiciliului, se explică prin faptul că orașul Pompei fusese distrus de erupția Vezuviului din anul 79²¹.

Pentru identificarea aceluia *prae[fectus]*, s-a propus chiar comandantul unei trupe auxiliare, cum ar fi cel al unei *cohors II Batavorum*, care apare în lista eroilor înscriși pe un bloc provenit de la pereții altarului; pe bună dreptate, observa însă Radu Vulpe: „nu poate fi un simplu prefect auxiliar, căci ar fi fost pomenit la locul rezervat unității sale, în interiorul listei“; prin urmare, continua acest învățat: „nu

rămâne decât întregirea *praefectus castrorum*, fiind vorba în acest caz de un ofițer superior, militar de carieră, recrutat dintre cei mai distinși primipili ai armatei“²². Atât doar că, și în acest caz, el ar fi trebuit să fie trecut în fruntea legiunii sale. Prin urmare, personajul nu poate fi decât un general, comandantul tuturor trupelor înscrise pe „altar“ – ceea ce pledează încă o dată pentru numele lui Cornelius Fuscus, *praefectus praetorio* al împăratului Domitianus.

La 80 metri nord de trofeu, se afla un *tumul*²³. Primele cercetări sistematice au fost efectuate de Grigore Tocilescu, în perioada 1895–1896; date noi, privind, îndeosebi, stratigrafia tumulului, au adus săpăturile efectuate în anii 1971–1972, 1975 și 1977 de M. Sâmpetru. Mai multe gropi (una în formă de pâlnie, în centrul movilei, efectuată probabil încă în Antichitatea târzie), constatate în 1895 în cursul cercetărilor, au distrus interiorul mormântului, îngreunând observațiile arheologilor.

Cu prilejul săpăturilor, au fost identificate în interiorul movilei patru ziduri inelare concentrice de piatră, cel exterior având diametrul de circa 36 m. Spațiul din cuprinsul inelului central era plin cu piatră brută de diferite dimensiuni și cu pământ; săpându-se mai jos (în 1895), s-a dat de o groapă circulară cu diametrul de 1,20 m și adâncă de 1,30 m. Aceasta era străpunsă de altă groapă, de formă dreptunghiulară (1,00×0,50 m), adâncă de un metru și pătrunzând în pământul viu de la baza movilei; pe fundul acestei gropi, s-au descoperit câteva oase mari, ce păreau a fi de bovine.

În mantaua secundară a tumulului (în afara inelului de piatră nr. 3 și îndeosebi a celui marginal), s-au constatat resturile unor materiale de construcție, despre care se crede că au fost aduse de la altar. Între acestea, se află câteva fragmente de piese arhitectonice, considerate a fi piese rebutate²⁴. Dar, două dintre acestea ne rețin, în mod deosebit, atenția: după forma lor, ele provin de la o balustradă crenelată, amintind de balustrada cu merloane a trofeului. Aceasta sugerează ideea că tumulul actual ascundea, de fapt, ruina unui mausoleu²⁵; cele două piese arhitectonice (descoperite în mantaua tumulului, dincolo de cercul exterior) au alunecat după ruina mausoleului.

Îndeosebi cercetările recente au permis concluzia că groapa circulară (din inelul central), în apropierea căreia s-au descoperit unele resturi de incinerare, reprezintă mormântul propriu-zis, peste care probabil s-a ridicat mausoleul; acest mormânt a fost distrus de groapa dreptunghiulară efectuată de

Fig. 5. Partea superioară a Trofeului (reconstituire 1977)

profanatori. Ulterior (secolele V–VI), tumulul a fost străpuns de două morminte barbare de înhumare.

Învățații care s-au ocupat de aceste monumente au adus o serie de argumente de ordin arheologic, care sugerează ridicarea acestora într-o anumită succesiune. Astfel, Otto Benndorf²⁶ arată că piatra care a servit la construcția „altarului” și a trofeului provine din aceeași carieră (de la Deleni); dar, în timp ce la construcția „altarului” s-a folosit calcarul cochilifer (*muschelkalk*) din stratul superior, la trofeu s-a folosit roca din stratul următor, mai frumoasă, semănând cu marmura. Cum observa însă cu dreptate J. Colin, anterioritatea cronologică incontestabilă a „altarului” față de trofeu, nu poate fi numărată în ani²⁷. M. Sâmpetru arată însă că piatra folosită la „altar” este calcar numulitic²⁸. Același cercetător mai observa că piatra de construcție a „altarului” este diferită de aceea de la trofeu, dar la fel cu cea de la mausoleu (tumul); totodată, există o serie de deosebiri în tehnica de construcție (de exemplu, liantul) și sub raport decorativ-stilistic între altar și mausoleu (tumul) pe de o parte, și trofeu pe de alta²⁹ (autorul citat credea că întreg complexul comemorativ datează din timpul lui Traian: „altarul” și tumulul ar fi fost ridicate după 102, iar trofeul în 109³⁰).

S-a discutat mult cu privire la raportul cronologic dintre cele trei monumente. M. Sâmpetru

observa că prelungirea axului E–V al „altarului” (a cărui față privea spre est) trece chiar prin centrul mausoleului (tumulului); de asemenea, distanța dintre „altar” și centrul trofeului este egală cu distanța dintre „altar” și centrul tumulului (mausoleului) – ceea ce îi sugera autorului citat ideea interesantă a unui „triunghi comemorativ” (linia unind centrele trofeului și tumulului, măsurând 127,50 m, formează baza unui triunghi isoscel).

M. Sâmpetru găsea în această observație încă un argument privind unitatea de concepție a acestui complex comemorativ și, implicit, contemporaneitatea lui³¹.

S-a observat însă că „altarul” privește spre răsărit, ceea ce se opune ideii de concepție, unic în realizarea acestui complex monumental³². De asemenea, faptul că numai „altarul” și mausoleul sunt situate pe un ax (E–V), arată că trofeul – care iese în afara acestuia – a fost adăugat ulterior. De altfel, majoritatea cercetătorilor acestor monumente (inclusiv M. Sâmpetru, autorul ultimei contribuții importante), consideră că „altarul” și mausoleul (tumulul de azi) datează mai devreme decât trofeul; noi ne-am raliat părerii că ele datează din timpul lui Domitian³³. Traian avea să adauge trofeul, realizând aici un adevărat complex comemorativ; dispus la baza „triunghiului comemorativ”, trofeul era apropiat, probabil, și ca realizare arhitectonică de

Fig. 6 Cetatea Tropaeum. Vedere aeriană

mausoleu (vezi, în acest sens, forma circulară și diametrele apropiate; balustrada crenelată poate să fi fost adăugată chiar în timpul lui Traian). Prin aceasta, se exclude și ideea aberantă că, inițial, nucleul trofeului era vizibil, iar tamburul de mortar și metopele ar fi fost adăugate ulterior.

Acceptând identificarea generalului comandant din inscripția „altarului” cu Cornelius Fuscus, ne întrebăm în ce împrejurări s-a ridicat „altarul” tocmai în acest loc? După Cichorius, prefectul pretoriului și soldații săi ar fi căzut într-o bătălie desfășurată în această regiune a Moesiei Inferioare; această părere a fost reluată, cu observații suplimentare, de Emil Condurachi³⁴. Argumentele aduse par însă a veni în contradicție cu izvoarele, îndeosebi cu Iuvenal, care afirmă că Fuscus a căzut în Dacia.

După părerea noastră, impasul este determinat de faptul că istoricii care s-au ocupat de aceste monumente consideră că generalul anonim din fruntea listei eroilor de pe „altar” era cel îngropat în mausoleul (tumulul) situat la nord de *tropaeum*³⁵. În realitate, mormântul, fie și simbolic (poate doar un cenotaf), al acelui general (Fuscus) era chiar așezat pe „altar”. Înseamnă că mausoleul de pe locul actualului tumul a avut altă destinație; după mărimea sa (circa 36 m diametrul cercului marginal și peste 10 m diametrul cercului interior), rezultă că mausoleul adăpostea resturile pământești ale unei colectivități³⁶. Lucrurile se pot limpezi, dacă presupunem că este vorba de soldații lui Oppius Sabinus, căzuți poate în aceste părți în cursul atacului dacic din iarna anilor 85–86. După alungarea invadatorilor, romanii vor fi adunat de pe câmpul de la Adamclisi ceea ce mai rămăsese din trupurile sfărțecate de fiare și păsările de pradă și le-au dat un mormânt³⁷. La venirea păcii, pe locul respectiv s-a ridicat probabil un mausoleu³⁸. De asemenea, pentru a cinsti memoria lui Fuscus și a soldaților săi căzuți dincolo de Dunăre, Domitian a ridicat în apropiere „altarul” (cenotaf?)³⁹.

Cum se explică prezența trofeului lui Traian în acest loc? Cum s-a văzut, există destule temeiuri a crede că Traian a avut de înfruntat în iarna anilor 101–102 o invazie abătută asupra Moesiei Inferioare din partea dacilor și sarmaților. Probabil că dacii și aliații lor vor fi ales ca loc de invazie aceleași regiuni, ca pe vremea lui Domitian. Pentru a comemora victoria contra invadatorilor și a sublinia că injuria adusă în două rânduri (în 85–86 și 101–102) poporului roman a fost răzbutată, împăratul Traian

a dispus ridicarea marelui *tropaeum*, pe care s-a gravat invocația către *Mars Ultor*.

Prin urmare, conceperea arhitectonică și inaugurarea trofeului a încheiat constituirea „triumghiului comemorativ” de la Adamclisi. Grigore Tocilescu era de părere că trofeul a fost consacrat la 1 august 109 (anul asigurat prin numărul de ordine al puterii tribunicene; data de 1 august a fost aleasă prin comparație cu aceea a inaugurării templului lui Mars Ultor din *Forum Augusti*, în anul 2 a.Chr.⁴⁰).

Paralel cu opera constructivă a impresionantului *tropaeum*, s-a dezvoltat o așezare civilă⁴¹, denumită *Tropaeum*⁴², după monumentul triumfal din apropiere; acesta va accede nu peste mult timp la statutul urban. Până de curând, data constituirii municipiului roman de la Adamclisi era incertă. Cea mai sigură era o inscripție, în care este vorba de un *dec(urio) m(unicipii)*, *deceptus a Castabocos* (!) *Ilvir(atu) suo*⁴³ („consilier municipal, ucis de costoboci, în timpul duumviratului său” – pe când era primar la *Tropaeum*), ceea ce înseamnă că pe la anul 170, când a avut loc invazia costobocilor, *Tropaeum* era deja *municipium*. De asemenea, de curând, s-a pus în valoare o inscripție mai veche, descoperită chiar de Grigore Tocilescu, din care rezultă că orașul era o creație a împăratului Traian: [*municipium*] *Traianum Tropaeum*⁴⁴. Cu aceasta se dovedește corectă părerea lui Eugen Bormann⁴⁵, după care, inscripția dedicată în anul 116 împăratului Traian (probabil o bază de statuie), de către *Traianenses Tropaeenses*, s-ar referi la cetățenii municipiului, iar apelativul chiar la întemeietorul său.

Prin urmare, se poate accepta că *Tropaeum* primise titlul de *municipium* cel mai târziu în 114, când Traian se afla la Antiochia, înainte de a porni operațiunile contra parților; dacă nu chiar în 113, când a fost inaugurată *Columna*, iar împăratul încă se afla la Roma.

Dar, este mai probabil că *Tropaeum* a primit titlul de *municipium* încă din anul 109, odată cu consacrarea *tropaeum*-ului.

O paralelă ar fi fundarea Coloniei Ulpia Traiana Dacica Sarmizegetusa, așa cum ne informează o bine-cunoscută inscripție, datând din anii 109–110⁴⁶. Cu acest prilej, s-a constituit *ordo decurionum* al municipiului *Ulpium Traianum Tropaeum* (*Tropaeensium*), cu magistrații săi, meniți a aduce la îndeplinire ceremoniile anuale legate de comemorarea *fortissimorum virorum*, căzuți pentru patrie în 86–87 și 101–102⁴⁷.

În decursul secolului al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea, *Tropaeum* a cunoscut o viață prosperă. Dar, în decursul „războiului scitic”⁴⁸, orașul a suferit distrugeri; cetatea a fost refăcută abia de împărații Constantin (cel Mare) și Licinius, în anii 315–317⁴⁹.

Viața orașului va mai continua aproape trei secole. Hierocles, autor din secolul al VI-lea, îl menționează într-un *Ghid de călătorie* (*Synecdemus*, 637), printre cele 15 orașe din provincia *Scythia*, iar *Notitia Episcopatum* (De Boor) îl atestă ca sediu episcopal. Către sfârșitul secolului al VI-lea, *Tropaeum* a fost cucerit de avari (Theophylactus Simocattes, *Istorie*, I, 8, 10).

De acum, Trofeul, cel mai semnificativ dintre monumente, cade definitiv în ruină și uitare. La venirea turcilor în aceste locuri, ei rămân adânc impresionați, denumindu-l *Adamklisi* („Biserica Omului”).

Monumentul va fi redescoperit abia în secolul al XIX-lea. Prima informație o deținem dintr-o scrisoare din 1837 a unui ofițer prusac, viitorul feldmareșal Helmuth von Moltke, aflat cu o misiune militară în serviciul Imperiului otoman⁵⁰. După Războiul de Independență și Tratatul de la Berlin, când Dobrogea a intrat în hotarele României, la numai câțiva ani, au început săpăturile conduse de Grigore Tocilescu, între anii 1882–1894, urmate de monumentală publicație⁵¹. Cu mici întreruperi, săpăturile au continuat până în zilele noastre.

Note

¹ Despre aceste monumente, vezi îndeosebi: Grigore G. Tocilescu, Otto Benndorf, George Niemann, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, Viena, 1895; M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani*, II. *Monumentele romane*, București, 1984 (cu întreaga bibliografie anterioară).

² Tot la Tapae avusese loc bătălia din anul 88, soldată cu victoria armatei romane conduse de Tettius Iulianus.

³ Ridicarea altarului ar fi, între altele, o dovadă că regiunea în care s-a dat bătălia era considerată anexată de romani, încă din anul 101. După Radu Vulpe (*Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, *Studii Clasice*, 6, 1964, pp. 211–223; studiu preluat în *Studia Thracologica*, București, 1976, pp. 199–233; recent, în versiune românească, în vol. *Studii privind protoistoria Daciei*, București, 2013, pp. 180–208), relatarea din paragraful LXVIII, 8, 2, din *Istoria romană* a lui Cassius Dio (de fapt, rezumatul lui Xiphilinus) s-ar referi la luptele de la Adamklisi, în Dobrogea, unde se va ridica bine-cunoscutul altar.

⁴ R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968 (mai departe, abreviat: *DID*), p. 85.

⁵ Se reeditau, astfel, nenumăratele atacuri ale geților și sarmaților despre care vorbea poetul Ovidiu, cele din iarna anilor

68–69 din partea roxolanilor, ori atacul dacilor lui Diurpaneus din iarna anilor 85–86.

⁶ R. Vulpe, *DID*, II, p. 86.

⁷ Îmbarcarea a avut loc la Viminacium, nu la Drobeta, cum cred unii istorici; vezi astfel R. Vulpe, *Columna lui Traian – Trajan's Column*, București, 2002 (citată mai departe *Columna*²), pp. 46 și 135 (explicația scenei XXXIII). Tot de la Viminacium fusese trimisă în exil, în Italia, sora regelui Decebal; vezi articolul nostru din *Academica*, XXIII (278), 2013, 12, p. 69.

⁸ Această identificare se bazează pe mărturiile a două izvoare: Ammianus Marcellinus, XXXI 5,16 („orașul Nicopolis, care a fost întemeiat de Traian, în amintirea victoriei sale împotriva dacilor”) și Iordanes, *Getica* 101 („această cetate a zidit-o Traian după înfrângerea sarmacilor și a numit-o Victoriae Civitas, Cetatea Victoriei”).

⁹ R. Vulpe, *Columna*², pp. 50–53.

¹⁰ Année épigraphique (Paris), 1991, nr. 1450. Comentariul acestei inscripții: C.C. Petolescu, *La victoire de Trajan en Mésie Inférieure*, *Thraco-Dacica*, 16, 1995, pp. 223–226.

¹¹ Carmen Maria Petolescu, *Primul război dacic al lui Traian reflectat în emisiunile monetare*, *Thraco-Dacica*, 10, 1989, pp. 225–228.

¹² Vezi bibliografia citată la nota 1; adaug: Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum Traiani*, două ediții, București, 1959 și 1961 (versiunea germană: *Das Siegesdenkmal von Adamklissi*, București – Bonn, 1965); Vasile Barbu, *Monumentul de la Adamklissi*, București, 1965; Adrian Rădulescu, *Tropaeum Traiani. Monumentul și cetatea* (Cuvânt-înainte de Ion Barnea), Ed. Sport-Turism, București, 1988. Vezi, de asemenea, Maria Alexandrescu Vianu, *Tropaeum Traiani. L'ensemble commémoratif d'Adamklisi*, *Il Mar Nero*, 2, 1995–1996, pp. 145–188.

¹³ Păreră că turnul central ar fi fost inițial vizibil (susținută mai întâi de W. Jänecke în 1919, apoi de S. Ferri în 1933 și de alții de după ei; vezi nota precedentă) este combătută cu argumente convingătoare de M. Sâmpetru (vezi articolele: *Trofeul lui Traian de la Adamklisi pe monedele orașului Tomis*, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 30, 1979, 3, pp. 367–375; *În legătură cu Trofeul lui Traian*, în aceeași revistă, 38, 1987, 2, pp. 126–141).

¹⁴ *Corpus Inscriptionum Latinarum* (mai departe, abreviat: CIL), III, nr. 12467. În toate lecturile de până acum, primul rând al acestei inscripții monumentale, **MAI** – – – **J VLTOR**, era înțeles ca o dedicație: *Ma[r]ti Ultor(i)* – ceea ce, pentru contemporanii romani, ar fi apărut, cel puțin, ca un grav dezacord gramatical!

¹⁵ Emilia Doruțiu-Boilă, *Studii Clasice*, 7, 1965, pp. 209–214; N. Gostar, *Latomus*, 28, 1969, 1, pp. 120–125; D. Ciurea, N. Gostar, *Arheologia Moldovei*, 6, 1969, pp. 114–121.

¹⁶ *Studii Clasice*, 25, 1987, pp. 45–60.

¹⁷ Despre acest monument, M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani*, II, pp. 32–33 (cu indicarea surselor bibliografice), pp. 145–160.

¹⁸ CIL, III, 14214.

¹⁹ De origine senatorială, Cornelius Fuscus a părăsit de tânăr ordinul din care făcea parte, îmbrățișând cariera ecvestră, ale cărei prime trepte le-a parcurs probabil încă pe timpul domniei lui Nero. Adevărata lui carieră a fost determinată de susținerea lui Galba, apoi a partidei flaviene în cursul Războiului civil din 68–69. Sub Domitian, ajunge în înaltul post de *praefectus praetorio*. – *Prosopographia Imperii Romani*, Berlin, 1936, C 1365; H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratorienne équestres sous le Haut-Empire Romain*, I, 1960, pp. 77–80, nr. 34; M. Absil, *Les préfets du prétoire d'Auguste à Commode (2 avant J.-C. – 192 ap. J.-C.)*, Paris, 1997, pp. 154–155.

²⁰ C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrukscha, eine Erklärungsversuch*, 1904, p. 37 și următoarele. Teza lui Cichorius a fost respinsă de o serie de învățați (A.V. Domaszewski, R. Syme, R. Vulpe), dar acceptată de alții (E. Ritterling, W. Wagner, J. Colin, Emilia Doruțiu-Boilă, I. Berciu, Em. Condurachi, N. Gostar); rezumatul discuțiilor: M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 27 și următoarele.

²¹ Contestată până în ziua de astăzi, ipoteza a câștigat un nou temei, prin identificarea la Pompei a unei vile a gintei *Cornelia* (Matteo Della Corte, *Casa ed abitanti di Pompei*², Roma, 1954; vezi J. Colin, *Latomus*, 15, 1956, 1, pp. 57–82).

²² R. Vulpe, *DID*, II, p. 90.

²³ M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani*, II, pp. 161–187, cu bibliografia anterioară și expunerea rezultatelor cercetărilor mai vechi și proprii de la tumul.

²⁴ *Ibidem*, p. 178 și fig. 127, 130 (1–2), 131 (1–2).

²⁵ A.G. Poulter, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, III. 13. *Internationaler Limeskongress Aalen 1983*, Stuttgart, 1986, pp. 524–525, a intuit întrucâtva această problemă, când a propus o reconstituire a mausoleului într-o manieră asemănătoare trofeului.

²⁶ O. Benndorf, *Neues über Adamklissi*, în *Oest. Jahreshefte*, 6, 1903, pp. 254–255.

²⁷ *Latomus*, 15, 1956, 1, p. 68.

²⁸ M. Sâmpetru, *op. cit.*, pp. 176–177.

²⁹ *Ibidem*, pp. 184–185.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 19.

³² Emilia Doruțiu-Boilă, *Dacia* (N.S.), 5, 1961, p. 361, observă astfel, pe bună dreptate, că altarul privește spre răsărit, deci este opus trofeului, care se află la 250 metri spre vest.

³³ C.C. Petolescu, *Decebal, regele Dacilor*, București, 1991, p. 33; *idem*, *Dacia. Un mileniu de istorie*, București, 2010, pp. 109, 133–134.

³⁴ Em. Condurachi, *loc. cit.*, pp. 138–139: „*De altfel, cine studiază direcția atacurilor dacilor în tot cursul acestui secol, poate constata că ea s-a schimbat permanent, de la Dunărea de mijloc spre Dunărea de Jos*“.

³⁵ C. Cichorius, *op. cit.*, pp. 37–38; R. Vulpe, *DID*, II, p. 100.

³⁶ Pentru o propunere de reconstituire grafică a mausoleului, vezi A.G. Poulter, *loc. cit.*, pp. 524–525.

³⁷ Întocmai ca soldații lui Germanicus, care, în anul 15 p.Ch. adună resturile pământești ale soldaților romani căzuți în dezastrul lui Varus (Tacitus, *Annales*, I, 61–62).

³⁸ Pentru situația arheologică (cu descoperirea unor resturi de incinerare), vezi M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 175 (vezi, de asemenea, *ibidem*, p. 34 cu nota 44).

³⁹ Chiar dacă Fuscus nu odihnea, într-adevăr aici, cum scria Martial (*hic situs est Fuscus*; dar, câți cunoșteau adevărul, sau îndrăzneau să cârtească?), aceasta era lespedea (*lapis*) care nu trebuia să se mai teamă de amenințarea dacilor! Cum remarcă Em. Condurachi (*loc. cit.*, p. 140), legăturile strânse ale lui Cornelius

Fuscus cu casa Flaviilor, la a cărei ascensiune contribuisese, îl obligau pe Domitian la un asemenea act de pietate.

⁴⁰ Gr. Tocilescu și colaboratorii, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 127.

⁴¹ Micul fragment de inscripție, menționat sub nota 14, poate proveni chiar de la poarta cetății întemeiate de împăratul Traian.

⁴² Atenție: toate sursele antice (narative și epigrafice; vezi recent: Em. Popescu, *Dacia*, N.S., 57, 2013, pp. 127–144) atestă forma *Tropaeum*; forma *Tropaeum Traiani*, utilizată până acum de totalitatea istoricilor, este ireală, fiind o creație a lui E. Bormann și Gr. Tocilescu.

⁴³ Em. Popescu, *Studii Clasice*, 6, 1964, pp. 192–199.

⁴⁴ Inscripția a fost publicată de Em. Popescu, *loc. cit.*, pp. 191–192; vezi de curând, *idem*, *Dacia*, N.S., 57, 2013, pp. 131–133.

⁴⁵ *Apud* Otto Benndorf, în *Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen* (Wien), 10, 1896, pp. 184–185, nr. 5. Ideea a fost reluată de Brigitte Galsterer-Kroll, în *Epigraphische Studien* (Bonn), 9, 1972, pp. 77, 92, 98, 123, nr. 137.

⁴⁶ CIL, III, 1443 (= IDR, III/2, 1); vezi H. Wolff, *Acta Musei Napocensis*, 13, 1976, pp. 99–118 (= *Année épigraphique*, 1976, 570); I. Piso, *Acta Musei Napocensis*, 39–40 (I), 2003, p. 88 (nota 86): *Divinis auspiciis Imperatoris Caesaris divi Nervae filii Nervae Traiani Augusti Germanici Dacici condita Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica per D(ecimum) Terentium Scaurianum, leg(atu)s eius pro pr(aetore)*.

⁴⁷ Din rezumatul *Istoriei romane a lui Cassius Dio*, întocmit de Xiphilinus, aflăm că, după bătălia de la Tapae, extrem de sângeroasă, împăratul Traian „*a poruncit să se ridice un altar soldaților căzuți în luptă și să le aducă în fiecare an jertfă pentru morți*“ (vezi *supra*). Istoricul Radu Vulpe considera că acest pasaj s-ar referi în realitate la altarul din complexul comemorativ de la Adamclisi (*DID*, II, p. 90). Chiar dacă această identificare a fost considerată inacceptabilă, rămâne valabilă părerea marelui istoric, după care cetatea civilă de alături a fost ridicată „*în cadrul aceluiași scop comemorativ*“. Nefiind vorba despre un obiectiv militar și de o trupă în garnizoană, rolul îndeplinirii acestor ceremonii revenea consiliului orășenesc (*ordo decurionum*) și magistraților municipali.

⁴⁸ *Bellum Scythicum* (238–270) a fost declanșat de o amplă coaliție de populații barbare, organizată de goți, care coborâseră la începutul secolului al III-lea în spațiul de la nordul Mării Negre („Scythia“). Invaziile au afectat grav provinciile balcanice (inclusiv Dacia), Grecia și provinciile din Asia Minor.

⁴⁹ CIL, III, 13734; Em. Popescu, *Inscripțiile Grecești și Latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București, 1976, pp. 183–185, nr. 170.

⁵⁰ H. von Moltke, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin, 1841, p. 165 (cartea se găsește la Biblioteca Academiei Române); textul, tradus din limba germană, este redat de Gr. Tocilescu, *Fouilles*, pp. 7–8.

⁵¹ Vezi *supra*, nota 1.

Ernesto De Martino și cultura românească

*Onofrio Cerbone**

În multe ocazii a fost subliniată slaba cunoaștere a lui Ernesto De Martino (1908–1965) în afara granițelor Italiei¹; trebuie, însă, subliniat faptul că în Italia, doar în ultimii treizeci de ani, opera sa a început să fie studiată și cercetată în mod sistematic. Surprinde lipsa, aproape totală, de cunoaștere a scrierilor sale în România (doar recent, o teză de doctorat din 2010, de la Universitatea din Cluj-Napoca reconstruiește itinerariul cultural al antropologului și studiosului de istorie a religiilor italian). Paradoxal, în multe privințe, De Martino este debitor a două dintre cele mai prestigioase momente din cultura română, mai ales cea până la 1948. Dincolo de prietenia cu C. Brăiloiu și de îndatorirea științifică față de acesta, De Martino a avut o semnificativă confruntare epistemologică cu fenomenologia religiilor lui Eliade, dar, mai ales, cu tradiția școlii sociologice din București a lui Gusti pe linia de cercetare folclorică, antropologică și culturală a lui Brăiloiu-Stahl, care s-a concretizat cu o perioadă de studii și de întâlniri, în 1955, cu specialiști români de la Institutul de Folclor din București.

Relația dintre De Martino și Eliade începe, în mod ideal, de la o lectură comună: *Zagreus* de Vittorio Macchioro. Vittorio Macchioro era administratorul Muzeelor Regale și al Săpăturilor Arheologice din Pompei; avea mari interese arheologice și era un studios atent al orfismului.

În anul 1920 a publicat o carte, *Zagreus*, în care picturile din Vila Misterelor (Pompei) reprezintă începutul unui studiu despre religiozitatea misterelor orfice. Mircea Eliade citise, deja, cartea la vârsta de 18 ani, rămânând fermecat, iar din acel moment, s-a declarat discipolul său; a studiat toate operele sale despre orfism, legând cu acesta o lungă prietenie pe baza intereselor comune și a respectivelor călătorii în India.

De Martino a cunoscut pe Macchioro în 1930 și, puțin după, se căsătorește cu fiica sa. Mai târziu, Macchioro a încercat să pună în legătură pe Eliade cu De Martino care, cu siguranță, cunoștea deja ediția franceză a operei *Yoga*.

În *Zagreus* erau elemente, care, cu certitudine, nu erau străine ideilor autorilor noștri, rămânând, în mod separat, amândoi seduși: în primul rând, limitele științelor naturale, mai bine spus ale pozitivismului, pentru înțelegerea fenomenelor religioase; folosirea sau, cel puțin, luarea în considerare a categoriilor provenite de la psihologie, în înțelegerea fenomenului religios și, mai ales, a practicilor mitico-rituale sau magico-religioase (mai clar și mai conștient la De Martino), ca strategii apte a evita dezintegrarea persoanei și care preced nașterea religiei însăși.

Cei doi au avut o relație cordială și de stimă reciprocă – trebuie amintit că De Martino a îngrijit prefața la *Tratatul de Istoria Religiilor* a lui Eliade și l-a publicat în Italia la Biblioteca Bleu, în 1954, cu

toate presiunile făcute de diplomația română pentru a împiedica publicarea (cum s-a descoperit recent) – dar au păreri opuse asupra problemei mitului și sacrului. Într-o recenzie a cărții lui De Martino *Mondo Magico* (*Lumea Magică*) într-un articol cu titlul *Scienza, idealismo e fenomeni paranormali* (*Știința, idealismul și fenomenele paranormale*) Eliade afirmă:

„Sensul istoric al obiectivității fenomenelor paranormale este în mod scilicet tratat de De Martino în al doilea capitol al cărții sale, *Drama istorică a lumii magice*. Autorul este un idealist aparținând școlii lui Benedetto Croce. De fapt, ca bun idealist, De Martino nu are îndoieli în privința faptului că «lumea» este o creație a activității spirituale a omului... Consecințele interpretării idealiste a lui De Martino se pot prevedea cu destulă ușurință. Realitatea, chiar și cea cosmică, este totdeauna istorică, adică condiționată de nivelul condiției umane... El se menține în perspectiva cea mai pură a idealismului storicist: lumea nu este niciodată dată, ea este

Zagreus

continuu făcută de omul însuși, în virtutea voinței sale creatoare, și în ultimă instanță de «istoria» sa.“²

De Martino, însă, în prefața sa la *Tratatul de Istorie a Religiiilor* al lui Eliade, după ce a demonstrat entuziasm pentru originalitatea operei care semnează o cotitură decisivă în materie de studii asupra religiei, datorată mai ales „...insatisfacției pentru simplul filologism al istoriografiei pozitivistice...” susține: „«Tratatul de istoria religiilor» de Mircea Eliade aparține fără îndoială acestei

linii de noi tipologii atât de sensibile la temele culturale ale iraționalismului contemporan: și de aceea i-ar conveni mai mult titlul de tipologie (sau fenomenologie), decât acela de istorie. După Eliade, istoricul religiilor se ocupă de fapte, care, oricât ar fi de inserate în fluxul devenirii, manifestă un comportament care transcende în mare măsură comportamentul istoric al ființei umane. La baza diverselor religii acționează totdeauna aceleași «arhetipuri», adică aceleași imagini și aceleași simboluri fundamentale, în care se exprimă condiția umană ca atare, dincolo de toate epocile și de toate civilizațiile. În acest mod, după Eliade, pretextul religios de a evada din istorie și de a o rezolva în repetarea rituală a arhetipurilor, are într-un anumit fel o valoare ontologică efectivă: este, fără îndoială, adevărat că omul implicat în experiența sacrului crede că repetă modele mitice, dar istoricul nu poate repeta o astfel de experiență apelându-se la teoria arhetipurilor, dimpotrivă are datoria de a ne povesti cum și de ce s-au născut în istoria umană anumite arhetipuri, imagini sau simboluri, care încet, încet s-au depozitat în așa-zisul subconștient.

Totuși, indiferent cât storicismul cel mai consecvent poate ridica aceste și alte obiecții tezei lui Eliade, este sigur că întâlnirea și dialogul cu lucrări din domeniul fenomenologic în câmpul vieții religioase poate folosi la precizarea polemicii antinaturaliste“.³

În *La fine del mondo. Contributo all'analisi delle apocalissi culturali* (*Sfârșitul lumii. Contribuție la analiza apocalipselor culturale*), operă care adună o serie de însemnări și comentarii în vederea unei cărți care nu a fost scrisă niciodată din cauza morții sale premature, găsim cel mai voluminos număr de comentarii la adresa lui Mircea Eliade privind două teme cheie: istoria și problema mitico-rituală. Este vorba despre note și comentarii la două opere ale studiosului român: *Immagini e Simboli* (*Imagini și Simboluri*) și *Miti, Sogni e Misteri* (*Mituri, Vise și Mistere*).

De Martino pătrunde în teritoriul în care românul era stăpân, asimilează procedee de expunere, le digeră, le elaborează și, în sfârșit, le face proprii, pentru a le pune în serviciul concepției sale și a le face explicite. Este ca și cum te-ai găsi în fața unui Eliade răsturnat, în sensul că istoria și procedurile mitico-rituale nu mai sunt în serviciul sacrului și al eternei reîntoarceri, dar, mai curând, în serviciul storicismului și al contingentului exprimat în criza pre-

zenței. Așa făcând, aruncă, prin intermediul fenomenologiei religioase a lui Eliade, o punte între experiența sa etnografică care îi sugerează convingerea de precaritate a ființei și storicismul absolut, înțeles ca loc unde riscul de a nu fi se recompune.

Ca de exemplu în *Angoscia teritoriale e rischio culturale nel mito Achilpa delle origini* (Angoasa teritorială și răscumpărarea culturală la mitul Achilpa originilor), studiu inserat în appendicele celei de-a doua ediții a lucrării *Mondo magico*: „... Mircea Eliade a înțeles foarte bine această funcție de răscumpărare a mitului de întemeiere față de caracterul istoric «insuportabil» al unei anumite traversări sau al unei anumite ocupări a teritoriului... Când se ocupă un nou teritoriu, cu alte cuvinte, când se începe exploatarea sa, se realizează ritualuri care repetă simbolic actul creației: zona necultivată este mai întâi cosmicizată, și apoi locuită... A se stabili într-un teritoriu nou, necunoscut și necultivat, echivalează cu un act de creație”.⁴

Sau, în comentariul la mariajul între cer și pământ, De Martino scrie: „Un exemplu clasic al destoricării mitico-rituale îl avem în ritualul pentru procrearea unui copil: actul generării, un fapt istoric foarte concret, este reabsorbit în amplexul primului cuplu cosmic: «Eu sunt cerul, tu ești pământul», spune soțul. Cu alte cuvinte, cuplul pământean nu înfruntă actul amplexului acceptându-l în storicitatea sa, dar ca o repetare a unicului primordial amplex cosmic realizat de cuplul primordial Cer-Pământ. Cu această amăgitoare fraudă de protecție, actul istoric devine totuși posibil: amplexul are loc ca și cum ar fi o repetare a amplexului cosmic primordial, și în acest sistem de protecție se desfășoară de fapt raportul dintre soț și soție, generarea fiilor, și acel complex de sentimente și de datorii, de decizii și de responsabilitate care nu aparține originii, dar aparține chiar acelui cuplu, *Hic și Nunc*, determinat...”⁵

Sau, când spune: „Echivocul lui M. Eliade stă în identificarea conceptului de istorie cu acela de «a fi în situație». Acum situația, aici și în acest moment al existenței individuale, este o abstracție, și într-un anumit sens, omul istoric nu este niciodată în situație, dar mereu și oricum pe punct de a o transcende spre valoare... Dacă cu adevărat termenii de istorie și de situație punctuală a individului s-ar identifica, istoria ar fi sinonimul de obtuzitate și de mediocritate, pentru că nimic nu este mai obtuz și mediocru decât mica lume situațională din care ne lăsăm să

trăim sau să murim. Mircea Eliade are dreptate când subliniază că omul caută să evadeze totdeauna de la situația în care se găsește, dar punctul este că astfel de evaziune nu se realizează de «lumea» valorilor umane, dar de servitorii situației, în virtutea operelor calificate.”

Abilitatea lui De Martino stă, nu atât în a lua de la Eliade conceptul de fugă din istorie și de a-i da o altă folosire, cât în aceea de a preciza și a clarifica conceptul său de „destoricizare” în opoziție cu primul.

Pentru De Martino fuga este totdeauna o ficțiune mitico-rituală, care ajută „să se stea în istorie” ca și cum nu s-ar sta și, deci, are un caracter tehnic și temporal. Mai simplu. Fuga însăși nu constituie un instrument euristic, un obiect de studiu care, evident, nu poate să fie utilizat la nivel metodologic, cum însă face Eliade, care, fără ezitare construiește tratatul său pe seama structurii temei de fugă. Eliade, cum se știe, are o concepție diadică – mai bine dualistă – despre a deveni istoric, în sensul că nu percepe alternativă între un timp care rănește (liniar) și un timp care încurajează (ciclic); dualism pe care De Martino îl respinge, introducând noțiunea de timp etic, mai exact timpul prezenței.

În ceea ce privește devenirea istorică, ideile lui De Martino sunt clare: „Se dau trei imagini fundamentale despre devenirea istorică: eterna reîntoarcere a identicului, unilinearitatea dezvoltării de la arché la un escaton și fragmentarea întâmplării în relativismul culturilor și al epocilor. Eterna reîntoarcere a identicului a fost urmașul tardiv speculativ al destoricizării mitico-rituale a religiilor străine tradiției iudaico-creștine: la reabsorbirea periodică a proliferării istorice, a devenirii în exemplaritatea unui mit de fundație în illud tempus a originilor, corespunde, în gândirea speculativă, teoria distrugerilor și regenerărilor periodice ale lumii.

Unilinearitatea dezvoltării de la un arché la un escaton a fost inaugurată în tradiția religioasă iudaico-creștină, replasmându-se în particular în Creștinism, într-un eveniment central decisiv, motiv pentru care între fundarea divină a lumii și procesul ireversibil de reîntoarcere la Dumnezeu se insera un moment privilegiat al timpului, încarnarea, împărțind cursul de la arché la escaton în două faze, înainte și după promisiune. Această imagine a istoriei se baza pe credința în Hristos și, în afara acelei credințe, nu avea niciun sens: cu dispariția acestei credințe în evenimentul central au fost tentate două căi: aceea a unei unilinearități în întregime mundană

a istoriei (progresul științei în epoca pozitivistă; progresul ideii în speculație idealistică; răsturnarea acestui progres în dialectica marxistă) și aceea a fragmentării relativiste, când biologizantă ca la Spengler, când varietat înrudită cu diverse existențialisme negative, când – sub acoperirea unui nou scientism – remodelându-se în contemplarea multiplicității fără conexiune a culturilor umane.”⁶

În anul 1958, Ernesto De Martino publică lucrarea sa, probabil, cea mai complexă, *Morte e pianto rituale. Dal lamento funebre antico al pianto di Maria* (*Moarte și plâns ritual. De la bocetul funebru antic la plânsul Mariei*), din punct de vedere al limbajului și al liniei teoretice. În centrul problemei este criza de doliu, înțeleasă ca risc de a nu putea transcende momentul critic al situației de doliu, ca moment extrem al crizei de prezență, răscumpărat de bocetul funebru care provine, ca practică rezolutivă, din epoci precreștine și pe care creștinismul progresiv a erodat-o, substituind viziunea sa asupra morții. Dar, apare ceva în plus: convingerea că pericolul de a nu fi, criza de prezență, apare mereu în primejdie, și deci nu mai aparține unor epoci primitive depășite de civilizația modernă, iluministă sau industrială, dar este ceva inerent la a sta în lume pentru fiecare dintre noi.

Derivația analitică-existențială a conceptului de criză a prezenței, ca bun idealist și storicist, cum ar spune Eliade, De Martino susține că ar avea origine nu de la Heidegger, dar de la Hegel.

Ernesto De Martino scrie: „...precedentul mai pertinent al conceptului de criză a prezenței nu se regăsește în moderna psihopatologie, dar la Hegel, care despre acest punct, în parte a spus și în parte a întrevăzut esențialul. La ceea ce noi numim «prezență» corespunde în parte la Hegel, «sentimentul de sine»”.

Capitolul patru este dedicat unui ritual funebru românesc (*Înmormântarea lui Lazăr Boia*), amplu și detaliat descris și documentat cu versuri de bocete și portative muzicale.

În anul 1955, De Martino se oprește pentru o lună în România și cu sprijinul directorului Institutului de Folclor din București, Mihai Pop, vizitează satul Clopotiva în județul Hunedoara, unde asistă la unele bocete funebre și, tot după cum amintește însuși De Martino, cu ajutorul studioșilor români consultă și studiază materialul arhivei Institutului de Folclor din București; cu materialele culese din fișiere, înregistrări și fotografii, pe care le include în

volum, scrie capitolul relativ la înmormântarea cioabanului Lazăr Boia, care s-a desfășurat în satul Cireșor în județul Hunedoara la 29, 30, 31 decembrie 1950.

În anul 1952, De Martino l-a cunoscut la Roma pe Constantin Brăiloiu care prezintă o antologie folclorică mondială *Colecția universală a UNESCO* în cadrul *Conferințelor Centrului Național de Studii și Muzică Populară* organizate de Academia Națională a Linceelor și vestita Academie Națională din S. Luca. În cadrul aceluiași inițiativă, De Martino ține o conferință despre *Il pianto funerario lucano e i riti funebri italiani e stranieri* (*Bocetul funerar lucan și ritualurile funerare italiene și străine*).

Primul volum de folclor muzical al lui Brăiloiu va fi tradus în italiană în 1978, sub îngrijirea și cu premisa lui Carpitella. Cu certitudine, a fost însuși Carpitella cel care a mediat între cei doi, iar cel care a vorbit despre ampla activitate a școlii lui Gusti și a elevilor săi, foarte probabil, a fost Brăiloiu. Cu siguranță, au avut colocvii și cu caracter științific, după cum scrie De Martino: „Pentru a înțelege progresul enorm făcut în tehnica culegerii bocetelor funerare realizat de studiosul român e de ajuns să analizezi criteriile metodologice cu care a fost condusă excelenta sa monografie despre bocetele din regiunea Oașului.”⁷

Toată această experiență românească a lui De Martino, episod aparent izolat în activitatea sa, este încă de studiat. Cu aceea ocazie, De Martino intră în contact cu un mod de a face cercetare ale cărui rigori îl surprinde. Cunoaște ceea ce este una din operele cele mai fascinante în sectorul etnografic pentru implantul metodologic și amploarea multidisciplinară produsă în Europa între cele două războaie pe care el le studiază în ceea ce privește bocetul funebru, adică: *Nerej: un village d'un region archaïque* a lui H.H. Stahl, editată în 1939, nu numai, dar și monografia despre Drăguș și studiul despre bocet.

Colaborarea științifică dintre Stahl, Brăiloiu și Pop a fost foarte strânsă și s-a cimentat în timpul expediției făcute la Drăguș și în timpul realizării monografiei despre Nerej. În aceste opere, De Martino găsisse răspunsuri concrete la una din problemele pe care el deja le evidențiasse în prima sa operă, *Naturalismo e storicismo in etnologia*.

„... cultura europeană actualmente este divizată în compartimente etanșe, și îi lipsește acea minimă unitate de gândire pentru care un limbaj universal este substanțial comprensibil pentru toți. Credințele se multiplică, populațiile se divid, ignoranțele reci-

*proce se multiplică ca număr și extensie, Europa se acoperă de o rețea de bariere feudale, în ale căror limite trăiesc regimuri culturale autarhice.*⁸

Sunt aceștia anii în care De Martino, fiind completată lunga pregătire teoretică, simte nevoia unei experiențe directe pe teren, mai ales în privința verificării conceptului de criză a prezenței și de fugă din istorie. Chiar în această perioadă, De Martino intră în contact cu un moment de înaltă calificare a culturii românești, unic în Europa între cele două războaie, și cu urmașii acelei bogate perioade de studii și de cercetare; din cauza cunoscutei conjuncturi politice, însă, din acea cultură nu mai rămăsese aproape nimic, iar urmașii fuseseră constrânși să se convertească la sociologia statistică sau la generica profesie de folclorist.

Școala lui Dimitrie Gusti de la jumătatea anilor '20 conducea o adevărată luptă culturală și de cercetare interdisciplinară făcută pe teren, pentru descrierea și înțelegerea satului românesc în totalitatea sa socială și culturală. Suntem de părere că întâlnirea cu specialiștii români, urmașii discreți și izolați ai acelei fascinante tradiții, a lăsat urme asupra lui Ernesto De Martino, dar a relevat și o convergență de idei, ținând cont că studioși ca Brăiloiu și Stahl, deja în anii '30, au adresat unele critici lui Mircea Eliade apropiate de cele ale lui De Martino, în mod particular, în ceea ce privește ideea de istorie, de sacru și de mit.⁹

La critica adusă lui Eliade, De Martino pleca în substanță de la filosofie, mai precis din punctul de vedere al istoricismului absolut al lui Croce.

Brăiloiu și Stahl plecau de la studiul pe teren, erau etnografi riguroși și meticuloși, ca tot spiritul ce caracteriza școala lui Gusti. Pentru ei, era importantă surprinderea realității așa cum se prezenta și a-i reconstrui geneza în rețeaua încurcată a istoriei. De fapt, ei preferau să se considere arheologi sociali, să găsească în prezent urme a ceea ce, cu multă probabilitate, cândva fusese vital.

De Martino era etnograf solitar și fără o adevărată tradiție în spate, dar era și filosof și cum bine intuise și Eliade voia să încorporeze etnografia în sistemul crocian. Rămâne profund impresionat de rigoarea și de sistematicitatea cu care materialul fusese cules și ne-a lăsat o perfectă descriere a

înmormântării lui Lazăr Boia, asupra căreia, însă, nu se pronunță. Spune că este greu să se stabilească dacă bocetul ascultat poate fi raportat la o adevărată criză de doliu sau este vorba de un ritual, care subliniază apartenența la o comunitate.

Ținând cont de condițiile particulare în care se găsea România și disciplinele umanistice în perioada de permanență a sa (o lună), e dificil să se creadă că discuțiile științifice ce au avut loc au fost libere și autentice.

Note

¹ Clara Gallini e Marcello Massenzio (a cura di), *Ernesto De Martino nella cultura europea*, Liguori Editori, Napoli, 1997.

² *Critique*, 1948, n. 23, pp. 315, in Ernesto De Martino, *Il Mondo Magico*, Bollati Boringhieri, Torino, 1973, pag. 305–312.

³ M. Eliade, *Trattato di Storia delle religioni*, prefazione di Ernesto De Martino, Boringhieri, Torino, 1954, p. IX.

⁴ *Mondo Magico*, *op.cit.*, pp. 261–277.

⁵ E. De Martino, *La Fine del Mondo. Contributo all'analisi delle apocalissi culturali*, Einaudi, Torino, 1977, p. 251.

⁶ *La fine del Mondo*, *op. cit.*, p. 351.

⁷ E. De Martino, *Morte e Pianto rituale. Dal lamento funebre antico al pianto di Maria*, Bollati Boringhieri, Torino, 1975, p. 66.

⁸ E. De Martino, *Naturalismo e Storicismo nell'etnologia*, Argo, Lecce, 1997, p. 56.

⁹ H.H. Stahl, *Eseuri critice despre cultura populară românească*, Ed. Minerva, București, 1983, seconda parte.

Principele-filosof Dimitrie Cantemir, primul academician român

*Petre Dan-Străulești**

La 11 iulie 2014, se împlinesc 300 de ani de când principele-filosof Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei (martie–18/28 aprilie 1693; 23 noiembrie/4 decembrie 1710–11/22 iulie 1711), este ales membru al unui înalt for științific străin, *Societät der Wissenschaften*¹ (Berlin, 11 iulie 1700), creat la inițiativa reginei Sofia² a Prusiei, de către filosoful și matematicianul german G.W. Leibniz (1646–1716) și, în același timp, primul ei președinte. Instituția științifică berlineză mai era cunoscută și sub titulatura *Societas Scientiarum Brandenburgica* (*Societatea Brandenburgică a Științelor*³). Constantin Diaconovici-Loga o numește, în *Enciclopedia Română* (3 vol., Sibiu, 1898–1904), *Societas Regia Berolinensis*. Sub Frederic II (cel Mare) (1740–1786), Academia din Berlin este reorganizată de Monperius după model francez, pentru ca, în 1812, să cunoască o nouă organizare în urma căreia activitatea ei se va desfășura în patru secțiuni: fizică, matematică, filosofie și istorie.

În panteonul cultural-științific românesc, Dimitrie Cantemir este singura personalitate care întrunește recunoașterea unanimă a valorii operei sale științifice, a activității de pionierat desfășurate în aproape toate domeniile de cercetare, a contribuției de excepție ce a adus-o progresului cunoașterii umane.

Mărturie în acest sens stau caracterizările făcute operei și personalității sale de către distinși savanți europeni ai epocii.

„Acest domnitor (Dimitrie Cantemir – P.D.-S.) este un om foarte învățat și capabil de a da sfaturi“, nota „Jurnalul de Campanie“ al armatei ruse aflate pe Prut, în zilele premergătoare bătăliei cu turcii de la Valea Strâmbă, lângă Stănilești (19–21 iulie 1711).

În *Istoria literaturii române vechi*⁴, Ștefan Ciobanu îl citează pe eruditul rus Dimitrie Bantîș-Kamenski (1788–1850), strănepotul domnului mol-

dovean, personalitate marcantă a literaturii ruse, care într-un volum apărut în 1836 îl aprecia pe „*Principele Dimitrie Cantemir cel mai învățat om de pe timpurile lui Petru cel Mare*“. „*Filosofia și matematicile erau podoaba principală a minții lui*“, conchide scriitorul rus.

La rândul său, Byron (1788–1824), celebrul poet romantic englez, se inspire, în elaborarea poemului *Don Juan*, din scrierile lui Cantemir⁵. Tot Ștefan Ciobanu menționează că, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, grație traducerii de către Nicholas Tindal a *Istoriei creșterii și descreșterii Imperiului Otoman* din latină în engleză, savantul Cantemir va fi cunoscut și apreciat în mediile intelectuale britanice⁶.

Printre cei care au cunoscut opera domnului filosof se numără și scriitorul și gânditorul francez Voltaire (1694–1778), care spunea că „*unea talentele grecilor antici, știința literelor și aceea a armelor*“⁷.

* Cercetător științific, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru“

O altă referire la capacitățile intelectuale deosebite ale lui Cantemir o face, în 1727, la patru ani de la moartea sa, Mihail Schendo Vanderbech într-o anexă a primului volum al periodicului Academiei Germane din Nürnberg (*Academia Caesareae Leopoldino-Carolina*). Animat de o venerație deosebită față de geniul lui Cantemir, într-o scrisoare adresată lui Samuel Köleséri, secretar al Consiliului gubernial din Transilvania și medic al orașului și distric- tului Sibiu, Mihail Schendo arăta că: „*Lucrările erudi- te... ale preavestitului principe Dimitrie Cantemir, intitulate Incrementa atque Decrementa Othomani- cae Imperii, nu îți sunt necunoscute, zic ale princi- pelui prea învățat care ne-a fost răpit nu de mult de un destin crud, pe care totuși știința lui l-a sustras de la moarte («fatis eximit») și vrea să supraviețu- iască cenușii sale.*

Cu atât mai luminos începe să strălucească aleasa natură a virtuții cantemiriene care, cu toate obstaco- lele turcești întâmpinate, într-o regiune profund neomenoasă, a făcut să biruiască o prețuire atât de scumpă a numelui și a erudiției lui în așa măsură, încât credem că niciodată nu vom putea preamări îndestul sufletul unui atât de mare principe, vrednic să fie cinstit după moarte“⁸.

Teofilact, rector al Academiei din Moscova, dedica o *Odă spre lauda serenității lui principe Dimitrie Cantemir*, numită *Sistemul despre religia și starea Imperiului turcesc* (1719). În același an, cel de-al doilea rector al instituției academice moscovite, profesorul de filosofie Gedeon Wiszniowski, scrie, tot în latină, altă odă, cu titlul *Prestrălucitului și preînaltului Dimitrie Cantemir, principe al Sfântu- lui Imperiu Ruses, domn ereditar al Țării Moldo- vei*, odă în care învățatul român este asemuit cu marile personalități ale lumii, fiind numit „*principe al geniilor și geniu al principilor*“, iar opera sa scrisă este apreciată, în termenii poetului latin Horațiu, un monument „*mai trainic decât arama*“⁹.

Fostul ofițer din armata țaristă dislocată la Stă- nilești, pe Prut, Moreau de Brassey, de origine fran- cez, face un elogiu personalității lui Cantemir, în care afirmă că „*acest domnitor era un om de mică statură, cu trupul slefuit în chip delicat, bărbat fru- mos, grav, și cu înfățișare așa de plăcută, cum n-am văzut niciodată în viața mea. Era om politicoș, afa- bil, cu conversație blândă, politicoasă, curgătoare, vorbind latinește în chip ales, ceea ce era foarte plă- cut pentru cei care vorbesc această limbă și care aveau bucuria de a se întreține cu acest prin- cipe*“¹⁰.

Diploma de membru pe care i-a oferit-o înaltul for științific din Berlin lui Cantemir conține caracte- rizarea cea mai completă a nobilelor sale însușiri intelectuale. „*Pe vremea când Marte stăpânea mai cu putere decât Palas, o astfel de întâlnire se arată a fi mai mult o dorință decât o speranță. Dar iată că faptul și-a găsit împlinirea acum cu prealuminatul și preînălțatul Dimitrie Cantemir, principe al Impe- riului ruses, domn ereditar al Moldovei, dând o pildă pre cât de demnă de laudă, pre atât de rară, și-a închinat numele ilustru cercetărilor științifice. Iar prin adeziunea sa, Societatea noastră a dobân- dit o nouă strălucire și o podoabă neîntrecută. Ne închinăm cu smerenie în fața bunăvoinței ce ne-o acordă principele nouă și lucrărilor noastre*“¹¹. Academia îi înmânează concomitent cu diploma și inelul de doctor.

La toate aceste elogii se adaugă o placă de mar- mură fixată pe fațada clădirii care adăpostește „*Bibliothèque Sainte-Geneviève din Paris, pe vastul fronton unde sunt gravate numele marilor spirite ce au privit spre zenitul omenirii și au împins-o înainte: Martin Opitz (1597–1639), poetul silezian a cărui existență rămâne legată de România și de la latini- tatea ei (a funcționat un timp ca profesor la gimna- ziu din Alba Iulia; poemul său Zlatna sau despre liniștea sufletească este inspirat din viața și munca românilor transilvăneni – P.D.-S.), stă alături de Tommaso Campanella, în același ancadrament cu Kepler, Lope de Vega, Shakespeare și Galileo Gali- lei. Nu departe dăm peste princeps Demetrius Can- temir*“ (C.D. Zeletin)¹².

Vasta bibliografie românească consacrată savan- tului Cantemir, a cărui deviză a fost „*lui Dumnezeu și firii urmează*“, epuizează elogiile, metaforele și figurile de stil ale lexicului românesc referitoare la acesta.

Pentru Nicolae Iorga, scrierile lui Cantemir se constituie într-o „*operă largă, variată, plină de o dorință indusă de a ști mai mult, a unui om care a iubit știința mai mult decât domnia pe care de două ori soarta i-a dat-o pentru a i-o răpi brusc și crud, a unui suflet care poate fi mândru de atâtea cunoș- tințe și de atâta muncă, dar care nu o dată se sme- rește, în greutatea urmăririi adevărului, a unui puternic al lumii, prețuit și cerut în multe părți, dar care a rămas și în locuri atât de depărtate un om al țării sale*“¹³. Viața sa „*nu se poate povesti ca o sim- plă biografie de scriitor. E prea bogată, prea ames- tecată cu împrejurări politice de o însemnătate isto- rică mai largă*“¹⁴. În viziunea lui Iorga „*Cantemir*

apare natural, uneori genial, din când în când poetic; prin tradiția ce-și asimilase, transpune atunci firea adevărată a moșneagului moldovean¹⁵, precizând că „în felul de lucru, în expunere, în orânduire, în teorie, Cantemir este, desigur, un spirit științific¹⁶, conchizând că este „marele poliglot, arheolog, istoric, geograf, filosof...“¹⁷.

Dimitrie Cantemir este, în viziunea lui Ștefan Pascu, un „umanist întârziat și prevestitor luminist, cu privire la una din cele mai ascutite și profunde minți din vremea sa, cum a fost considerat și caracterizat marele învățat român. În gândirea acestuia nu-și găsește loc întâmplarea și hazardul; locul acestora e luat de rațiunea întâmplărilor, fenomenele care-și au cauzalitatea lor obiectivă și necesară (...).

Prin gândurile și ideile sale, prin faptele și înfăptuirile sale, Dimitrie Cantemir, continuă Ștefan Pascu, se ridică cu mult deasupra contemporanilor săi, prefigurând epoca luminilor, a Școlii Ardelene pe care a influențat-o nemijlocit (...). Personalitate remarcabilă și strălucită a culturii românești, om de știință de mărime europeană, Dimitrie Cantemir și-a sporit mereu prestigiul științific și politic pe măsura deslușirii cât mai veridice a gândirii sale moderne, a concepțiilor sale înaintate, a iubirii sale calde față de patrie și de popor, față de toate popoarele dornice de libertate¹⁸.

În *Istoria românilor*, C.C. Giurescu afirmă despre savantul D. Cantemir că, „a fost o personalitate foarte complexă, dintre cele mai puternice pe care le-a dat neamul nostru; minte cuprinzătoare, curiozitate nesfârșită, talent multiplu“, el putând „fi socotit nu numai ca primul nostru istoric, în accepțiunea modernă a termenului, dar și ca unul dintre cei dintâi enciclopediști europeni“¹⁹.

„Umaniștii apuseni mărturiseau – ne amintește Virgil Cândea – că-și datorează știința faptului că s-au suit pe umerii unor uriași, clasicii antici, Cantemir este un asemenea uriaș al culturii românești (...). El a dat întregului mesaj al cărturarilor mai vechi o expresie nouă, prin metodele de cercetare, prin spirit critic și printr-o documentare convenabilă vremurilor noi! El a netezit drumurile celor mai multe științe sociale și umane românești. El a stabilit cel dintâi locul creației noastre intelectuale în cultura mondială și a primit cele dintâi omagii înalte adresate în Occident și în Orient culturii românești (...). Cantemir ne apare ca un cărturar prolific, polyvalent, un Leonardo da Vinci român“, opera lui fiind „o dimensiune permanentă a geniului creator românesc“²⁰.

P.P. Panaitescu, unul din istoricii români care și-a făcut din studiul vieții și operei lui Dimitrie Cantemir rațiunea dominantă a propriei activități științifice, scrie în volumul său *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, că domnul și gânditorul moldovean „a fost un om al Renașterii (...) unul dintre acești oameni creatori de cultură completă. Istoric, geograf, filosof, orientalist, cunoscător al problemelor de teologie, inovator în muzică, amator de artă, avea pretenții de specialist în fizică și matematică. În filosofie are fără îndoială idei noi, în geografie, concepții vaste despre materia de studiu și este, în același timp, primul cartograf al Moldovei; în orientalistică studiile sale asupra vieții musulmane rămân un izvor pentru cercetările de azi (...) Istoric al românilor și al turcilor, Cantemir a lăsat urme adânci în cultura istorică a posterității (...) Opera lui Cantemir se integrează în cultura noastră, cu rădăcini în trecut, cu prelungiri în viitor“²¹.

Cercetător avizat al operei cantemiriene, Petru Vaida, apreciază că el „amintește de oamenii Renașterii nu numai prin multilateralitatea preocupărilor, prin îmbinarea creației științifice cu cea artistică, dar și prin unitatea dintre creatorul de cultură și omul de acțiune. Gândirea și opera sa, în care s-a văzut pe bună dreptate întruchiparea prin excelență a sintezei între Orient și Occident, realizată în acel moment în cultura românească, străbat distanța de la scolastică și medievalism întârziat la umanism și la știința europeană modernă“²².

Exeget al operei filosofice a prințului Cantemir, editor în premieră în peisajul filosofiei și logicii din țara noastră a *Micului compediu de logică cantemirian* (1995), prima scriere a domeniului elaborată de un gânditor român, Alexandru Surdu sintetizează profilul spiritual enciclopedist al savantului român de la începutul veacului al XVIII-lea. Cantemir, „După ce și-a însușit, asemenea marilor cărturari ai vremii, limbile cele mai importante, clasice pe atunci: slavona, greaca și latina, iar apoi turca, araba și persana, istoria și geografia, muzica și matematica, poezia și proza, pe toate le-a învățat și exersat, dar mai presus de toate, afirmă Alexandru Surdu, l-a interesat filosofia în care erau specializați profesorii greci care predau cele șapte cursuri: logica, retorica, fizica, despre cer, despre naștere și pieire, despre suflet și metafizică. Dar, în mod special, l-a interesat logica (...) artileria grea a filosofiei (...) era interesat de istorie, pe care voia s-o întemeieze pe axiome incontestabile, prin care să

Istoria Imperiului Otoman, ediția germană,
Hamburg, 1745

demonstreze originea nobilă, continuitatea și vechimea «romano-moldo-vlahilor» pe teritoriul de atunci și dintotdeauna al daco-romanilor»²³.

„Cantemir are talent, evident în «muzica» frazei, în ideea de a percepe concret figurile simbolice ale constelațiilor“, este caracterizarea lui G. Călinescu. „Cronicarii au farmec linguistic și dar de povestire, Cantemir e scriitor, creator, aducând idei și combinații. Figura lui, umbrită până azi, e a unui om superior. Voevod luminat, ambițios și blazat, om de lume și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar, mânduitor de oameni și mizantrop, iubitor de Moldova lui după care tânjește și aventurier, cântăreț în tambură țarigrădean, academician berlinez, prinț rus, cronicar român“, fiind un „cunoscător al tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea“. Pentru distinsul critic literar, „Dimitrie Cantemir este Lorenzo de Medici al nostru“²⁴.

Analizând scrisul lui Cantemir din perspectiva lingvistului, Emil Petrovici observă că învățatul filosof „a fost nu numai primul nostru istoric, primul nostru geograf, primul nostru etnograf și, în oarecare măsură, primul nostru lingvist și dialectolog, ci, el a fost și primul cărturar român care a încercat să creeze pentru limba noastră literară un stil științific, o terminologie științifică, filosofică și politică. El s-a străduit să ridice limba noastră literară la nivelul celorlalte limbi literare existente

atunci în Europa, capabilă să exprime noțiunile cele mai abstracte filosofice și științifice“²⁵.

În viziunea lui Alexandru Piru, Cantemir nu este numai „creator de idei și de ficțiune“, ci și „filosof și poet, romancier înzestrat cu imaginație plastică și patos liric. Personalitatea multilaterală a lui Dimitrie Cantemir, de voevod luminat, om de lume și ascet de bibliotecă, aventurier ambițios și blazat, academician berlinez, și senator al lui Petru cel Mare, matematician, arhitect, arheolog, istoric, etnograf, teolog, muzicant, pictor, poet, filosof și romancier, e capabil să justifice singur o epocă literară (...)“²⁶.

„D. Cantemir reprezintă – demonstrează D. Murărașu – la începutul veacului al XVIII-lea, o sinteză de cultură și de idei în sensul tranziției. El nu numai însumează toate străduințele înaintașilor, dar, apărut în această vreme, parcă pune o piatră de hotar între trecut și epoca nenorocită care sta să înceapă“ (...) „Cantemir este cel mai învățat și mai mare istoric din trecutul nostru (...) n-a putut fi, din pricina împrejurărilor, decât o strălucită conștiință individuală. Opera lui D. Cantemir ar fi trebuit să fie în veacul al XVIII-lea cărarea de lumină pentru sufletul românesc, dar în fața ei s-a ridicat deasa pâclă fanariotă, oprind din mersul lor idei care ar fi putut să ne aducă renașterea cu un secol mai curând“²⁷.

Dumitru Micu, în a sa *Istorie a literaturii române*, spune despre Cantemir că a fost: „Principe umanist, om de stat și gânditor, ostaș și scriitor, cărturar poliglot, știutor a zece limbi (europene și orientale), autor de numeroase și variate opere (filosofice, istorice, literare etc.), compunător de cântece turcești însușite de lăutari, cântăreț din tambură și inventator al unui nou instrument muzical, natură contradictorie, atrasă deopotrivă de viața trepidantă și de liniștea bibliotecii, de aventură și de meditație“²⁸.

Pentru Ion Rotaru, Dimitrie Cantemir este „conștiința cea mai cuprinzătoare și mai adâncă din toată cultura și literatura noastră de până la jumătatea veacului al XVIII-lea. A fost comparat cu Lorenzo de Medici, cu Leibniz și cu Voltaire. Spre el, spre opera lui, converg ca într-un summum toate liniile de forță ale spiritualității românești: acțiunea politică și militară, ca efort colectiv în vederea scuturării jugului otoman secular și pentru câștigarea autonomiei statale depline; istoria, ca argument în favoarea dreptului de a exista și de a se afirma al poporului nostru între celelalte popoare ale lumii; știința, ca semn și treaptă superioară a luminării

minții, la începutul unui secol care avea să cultive rațiunea mai presus de orice; literatura, ca manifestare plenară a limbii naționale, în cel puțin o capodoperă, dăinuind peste veacuri și uimind încă prin nebănuitele-i frumuseți de artă a cuvântului: Istoria ieroglifică (...). Opera lui simbolizează, în mare, patru secole și mai bine de manifestare a culturii românești, deschizând totodată largi orizonturi perioadei următoare, aceea a secolului luminilor și a mișcării cunoscută sub numele de Școala ardeleană²⁹.

O amplă prezentare a personalității și operei științifice a geniului cantemirist o găsim în *Mică enciclopedie de cultură și civilizație românească*: „În domeniul istoriei naționale, Cantemir este întâiul savant cu un vast orizont de istorie universală, reușind pentru prima oară să integreze istoria românilor în istoria universală și primul care afirmă misiunea istorică a poporului nostru în cadrul istoriei universale, merite ce-i conferă atributul de primul istoric român în accepțiunea modernă (...) Pentru prima dată în istoria culturii românești, D. Cantemir elaborează un sistem filosofic original, care și-a găsit expresia în „Imaginea de nedescris a științei sacre“, primul tratat de logică compus de un român, creând astfel o etică, o ontologie și o gno-seologie prin care gândirea laică se afirmă cu vigoare în detrimentul celei tradițional-religioase. El devansează cu secole unele teorii privind structura materiei. (...) În domeniul vieții politice internaționale, D. Cantemir întrevăzuse printre cei dintâi gânditori europeni necesitatea obiectivă a independenței popoarelor Europei de Sud-Est și transformarea această convingere, fundamentată științific, într-o armă de luptă pentru drepturile țărilor române³⁰.

Cunoștințele sale științifice care acopereau cvasitotalitatea disciplinelor epocii, dublate de sfaturi și recomandări de fin diplomat, cât și renumele de temerar tălmaci (după unii biografi stăpâna unsprezece limbi, după alții mai multe), i-au netezit ascensiunea spre demnități din vecinătatea capetelor încoronate ale acelor vremi. Astfel, țarul Petru cel Mare, printr-un ucaz din 20 februarie 1721, anunță numirea „cneazului Dimitrie Cantemir ca sfetnic intim și membru al Senatului“, instituție supremă în aparatul de Stat al Rusiei țariste cu atribuții în problemele politice majore. Un alt titlu conferit de țar lui Cantemir, cel de consilier secret (*tainii sovetnik*), era numai onorific. Și împăratul german Leopold de Habsburg îi conferă titlul de principe al Imperiului roman³¹.

Intrarea savantului moldovean, Dimitrie Cantemir, în iulie 1714, în areopagul oamenilor de știință germani, *Societät der Wissenschaften*, a reprezentat, metaforic vorbind, pentru cultura și știința românească aflate în faza de început, de pionerat a afirmării și dezvoltării lor, o autentică revoluție copernicană.

Pentru a înțelege însemnătatea epocală a evenimentului produs în vara lui 1714 trebuie precizat că „înaintea lui D. Cantemir niciun învățat din Sud-Estul Europei nu s-a bucurat de cinstea de a fi membru al Academiei Berlineze“. A trebuit să treacă, după această dată, un veac și jumătate până la crearea, în 1866, a Academiei Române, timp în care niciunui alt om de cultură român nu i s-a acordat asemenea titlu care să-l consacre în viața științifică a țării și 178 de ani până când alt român, conaționalul său, Victor Babeș, să pășească în incinta altui for cultural-științific străin de același prestigiu (16 iulie 1892), Academia de Medicină din Paris³².

Din vasta bibliografie consacrată personalității lui Dimitrie Cantemir se detașează cercetarea realizată de Emil Pop în toamna lui 1967, când, fiind membru al delegației Academiei Române deplasate la Berlin pentru încheierea unui acord de colaborare între cele două instituții științifice, face ample și minuțioase investigații în arhiva vestitei academii, investigații materializate în studiul *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*.

Istoria posedă informații amănunțite despre relațiile cordiale stabilite între G.W. Leibniz, președintele instituției științifice germane, și țarul Petru cel Mare al Rusiei. Simpatia dintre cele două personalități, una științifică și cealaltă politică, dar interesată de „mersul“ științelor, era reciprocă. Filosoful german l-a consiliat, dacă pot folosi un termen din zilele noastre, pe țar pentru crearea Academiei rusești care se va întâmpla (v. nota 1) în cele din urmă. La rândul său, țarul, inițiatorul unui vast proiect de modernizare culturală a Rusiei, urmărea cu aviditate progresele cunoașterii științifice mondiale. Rezultatul acestor bune raporturi între cele două personalități este accederea în Academia berlineză a numeroși oameni de cultură și știință (Heinrich Huyssen, Toma Consett, Mihail Schendo Vanderbech, Gottlieb Siegfried Bayer și, desigur, Dimitrie Cantemir) din suita țarului.

Profitând de starea de sănătate precară a președintelui Academiei din Berlin, G.W. Leibniz, împăratul Frederic I intervine în activitatea societății de

științe, numind abuziv un așa-zis *protector* cu titlul de *praeses honorarius* în persoana baronului Marquard Ludwig Printzen din anturajul său și care nu era academician. În asemenea context una dintre personalitățile cele mai proeminente ale Academiei, Daniel Ernst Jablonski, teolog și episcop reformat, care din 1733 până la moartea sa (1741) va fi cel de-al doilea președinte al Academiei, va avea un rol însemnat în alegerea savantului român ca membru al Academiei.

Primul document descoperit de Emil Pop în arhivă și care conține informații certe, exacte, este partea finală din procesul-verbal al ședinței „clasei” literară-orientalistă din 31 mai 1714, prezidată de D.E. Jablonski, „clasă” care aprecia în mod deosebit cunoștințele de orientalist ale lui Cantemir.

În acest document se precizează că „*hospodarul exilat al Valahiei ar dori să fie primit în Societate și se oferă să pună la îndemână știri orientale pe care le posedă*”. „Clasa” „hotărăște să se accepte (de către Academia din Berlin – P.D.-S.) oferta”³³. Documentul consfințește astfel acordul unanim al „clasei” literară-orientalistă de primire a lui Cantemir în Academie. Pasajul următor, pe care îl voi da tot din studiul lui Emil Pop, evidențiază limpede că și Academia avea nevoie de serviciile lui Cantemir, servicii care însemnau „*să (i se – P.D.-S.) comunice (Academiei – P.D.-S.) o informație demnă de încredere cu privire la adevărata situație și [cu privire] la granițele principatelor Valahia și Moldova, în privința cărora geografii sunt atât de deosebiți*”³⁴ [în păreri]. Marginal pe document, ne informează Emil Pop, se află însemnarea „*Hospodarul din Valahia preconizat ca membru*”, însemnare deosebit de importantă în efortul de a prezenta corect intrarea lui Cantemir în Academie. Rezultă, din aceste pasaje ale documentului, că nu se poate afirma în mod cert dacă primirea în Academia de la Berlin a lui Cantemir s-a făcut ca urmare a cererii proprii, sau dacă instituția științifică berlineză a fost cea care a lansat propunerea domnului moldav, care avea de-acum o faimă de învățat european, de a-l avea printre nemuritorii săi.

Cel mai important document identificat de Emil Pop este procesul-verbal al ședinței Consiliului Academiei din 11 iulie 1714 la care au participat și consilierii Duhram, Schott și D. Jablonski, sub președinția lui Johann Jacob Chuno, vicepreședinte al Academiei germane. La capitolul *Receptiones* a ordinii de zi a respectivei ședințe se face precizarea că, în „*privința titlului solicitat* (de prințul Cantemir de a fi primit în Academie – P.D.-S.) *nu există nici o rezervă, totuși ar trebui aflată părerea d-lui Protec-*

tor în această chestiune”³⁵. Diploma de membru al Academiei a fost concepută și redactată prin contribuția decisivă a savanților Jablonski, Chuno și Schott, reuniți în ședința din 1 august 1714 a Consiliului, și semnată de Iohannes Carol Schott, consilier regal, diplomă care este „*într-adevăr o podoabă de elogie*” (v. nota 11).

Absolut toți cercetătorii care și-au ales subiect al activității lor științifice viața și opera savantului domn Dimitrie Cantemir sunt de acord să pună în ordine cronologică lucrările acestuia: *Descrierea Moldovei – Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (lucrarea a fost elaborată în limba latină și în 1716 era gata pentru tipar; peste decenii, în 1769–1770, va apărea, la Hamburg, în traducerea germană a lui I.L. Redslob sub titlul *Beschreibung der Moldau*) și *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor (Hronicon a toată Țara Românească) care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardélul) din descălecatul ei de la Traian Împăratul Râmului. Așijderé pentru numerele, carele au avut odată, și carele are acmù. Și pentru Românii carii de atunci într-ânsa așăzându-să, într-acéiași și până acmu neconținut lăcuesc*³⁶, în dependență de primirea sa în Academia de la Berlin.

În *Hronicul vechimii...* Cantemir, referindu-se la *Descrierea Moldovei*, spune că aceasta i-a fost cerută de instituția științifică berlineză³⁷. Dar publicația germană „*Neuer Bücher-Saal der gelehrten Welt*” tipărește, în 1714, o scrisoare a lui Cantemir către un academician german, fără să-i dea numele, „*Înainte și nu după ce a fost ales membru al Academiei*”. În această misivă, redactată în latină, limba oficială a epocii, Cantemir nu face „*nicio referință la Descriptio Moldaviae*”³⁸, lucrare care a fost concepută cu mult înainte de 1714–1716, și anume în anii de domnie ai lui Cantemir. *Descriptio Moldaviae* este alcătuită din trei părți. Prima parte a lucrării este de natură geografică. Autorul prezintă împărțirea administrativă a Moldovei, hotarele ei, bogăția solului, munții, apele etc. În poartea a doua, consacrată vieții politice, sunt înfățișate instituțiile politice ale statului, succesiunea în scaun a domnilor, descrierea actelor lor politice. Cantemir menționează, în această secțiune, legile ce guvernează societatea moldoveană, dregătoriile din divanul țării ș.a. Ultima parte, a treia, este consacrată religiei, organizării Bisericii etc.

La *Descrierea...*, autorul atașază o hartă a principatului Moldovei, desenată de el, hartă care, în ciuda unor inadvertențe de conținut, de înțeles, firești, pentru acele timpuri, prezintă și astăzi interes

Foaie de titlu a ediției în limba română a
Descrierii Moldovei, Iași, 1825

științific, documentar. P.P. Panaitescu afirmă că harta lui Cantemir e făcută „pe temeiul altor hărți geografice mai vechi”, și nu ca urmare a unei activități proprii a autorului, „să ridice pe teren harta, să facă măsurători și călătorii”³⁹.

Pentru Sextil Pușcariu „Descrierea Moldovei va rămânea pururea unul din cele mai prețioase izvoare pentru cunoașterea vieții politice și sociale a moldovenilor”⁴⁰ de la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui următor.

Cea de-a doua lucrare, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, a fost începută, după cum se destăinuie autorul, ca urmare a intervențiilor asupra sa a unor „priiateni streini, și mai deadins de la însoțirea noastră carea iaste Academia științelor din Berlin”. Comunitatea oamenilor de știință germani avea informații vagi, de multe ori contradictorii despre țările române și, ca atare, era interesată de a intra în posesia unor informații credibile, oferite de un savant cu autoritate recunoscută în mediile politice și cultural-științifice ale vremii. Academia germană îl roagă pe Cantemir să ofere informații despre „începătura, neamul și vechimea moldovenilor; precât adevărul poștește... Așijderea de lucrurile carile în vremile stăpânitorilor; din descălicatul Moldovei cel vechiu până la vremile noastre, s-ar fi întâmplat”⁴¹. Redactat în latină, opusul este terminat de Cantemir în 1717 și, după mai multe revizuiuri este gata de a fi încredințat, în 1721, tiparului. *Hroni-*

cul... cuprinde istoria românilor „începând de la descălecatul Dachii cu romanii, adecă de la Traian, marele împărat, și de la anul Domnului și Mântuitorului nostru I-s H-s 107... și până la înturnarea lui Dragoș Vodă în Țara Moldovei și lui Radu Vodă Negru în Țara Muntenească, carea s-au tâmplat pre la anul 1274”⁴². Cantemir folosește la redactarea *Hronicului*... un aparat biografic impresionant, anume 154 de istorici străini⁴³.

Pentru frumusețea limbii românești pe care o folosește istoricul basarabean Ștefan Ciobanu în prezentarea *Hronicului*... lui Cantemir, pentru sentimentul de adâncă înțelegere și apreciere a operei istorice a savantului moldovean, pentru dragostea față de pământul și oamenii Moldovei de care este străbătut *Hronicul*..., pentru respectul pe care îl are față de judecățile de valoare atât de vii și actuale ale lui Cantemir, judecăți care își păstrează intactă valoarea științifică, în ciuda faptului că au trecut trei secole de la scrierea lor, în final reiau un pasaj din lucrarea sa de căpetenie, *Istoria literaturii române vechi*.

„În Hronicul său – scrie Ștefan Ciobanu – Dimitrie Cantemir este pătruns de un adânc sentiment etic. El caută să scrie „cu curată inimă”, cu „credință”, să nu recurgă la falsuri. Falsurile făcute de alții cu privire la istoria românilor ridică în el sentimentul de revoltă. Aceste denaturări a[le] adevărului istoric sunt „slope pe apă scrise”. Minciunile nu vor putea ascunde adevărul, după cum „nu vor putea soarele cu tină să lipească, ceriul cu palma să căptușească”. Falsificările adevărului prind „cum se prinde sula în sac și măciuca în pungă”.

Românii trebuie să trăiască în cinste și vrednicie. „Îl sfătuiesc (pe român) ca nu în trudele și sîngele moșilor; strămoșilor săi să se mîndrească” (...).

Cu tot aparatul imens de documentare și cu toată puterea logicii lui Cantemir, *Hronicul* nu este o operă rigidă, seacă, de savant; din paginile acestei scrieri, țâșnește sufletul viu al autorului, scânteiază ironia lui fină, causticitatea spiritului lui (...). Întreaga scriere a lui Dimitrie Cantemir, concluzionează Ștefan Ciobanu, este străbătută de o iubire adâncă față de poporul românesc, vrednic, viteaz, dar nedreptățit de destinele istoriei. „Neînvinsul neam romano-moldo-vlah” n-a plecat capul niciodată în fața dușmanilor. „Aceste a noastre două țări – îl citează istoricul basarabean Ștefan Ciobanu pe Cantemir – cu agiutoriu lui Dumnedzău, măcar că supuse și ascultătoare sunt monarhiei turcești, însă nici stăpî-

nirea, nici slobodzenia gios ș-au lăsat, ci după multe sîngeroase și românești războaie cu tătarii, cu caza-cii, cu ungurii, cu lésii și mai apoi și cu turcii și cu cei de o fire cu dinșii, tătarii, niciodată piciorul din hotarele sale afară nu ș-au scos, ce înfipti și nesmulți au rămas. Beséricile, légea, giudecățile, obicéile nesmentite și nebetjite și le-au păzit!“.

Întreaga lucrare a lui Dimitrie Cantemir este o apologie a poporului românesc, de origine curat romană, nobilă, care, prin jertfele lui mari și prin virtuțile lui, a adus mari servicii și Europei“»⁴⁴.

Note

¹ Dicționarele și enciclopediile consemnează, în ordine cronologică, constituirea academiilor naționale: 1582, *Accademia della Crusca* (Florența); 1635, Academia franceză, întemeiată de omul politic și cardinal Richelieu (1585–1642); 1662, *Royal Society of London*; 1700, *Societät der Wissenschaften* (Berlin); 1713, *Real Academia Española* (Madrid); 1725 noiembrie, *Accademia de Științe din Sankt Petersburg*; 1741, *Svenska Akademien* (Stockholm); 1772, *Académie Royale de Belgique*; 1780, *American Academy of Arts and Sciences* (Boston); 1847, *Accademia Imperiale* (Viena); 1866, 1 aprilie, *Accademia Română*. Creată în anii de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza, sub titulatura Societatea Literară Română, noua instituție este convocată la 1 august 1867 de domnitorul Carol I prin Decret în prima sa sesiune, iar prin Statutele publicate va căpăta o nouă denumire: Societatea Academică Română. La 29 martie 1879, domnitorul Carol I, prin semnarea Înaltului Decret nr. 749 sancționează Legea de transformare a Societății Academice Române în Academia Română, cel mai înalt for de cultură, artă și știință din România (I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Ed. „Cartea Românească”, București, 1931; *Dicționarul Enciclopedic*, vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 1993; Dan Berindei, Păun Ion Otiman, Dorina N. Rusu, *Accademia Română și Casa Regală a României. Două destine paralele. 1866–1947/1948*, Ed. Academiei Române, București, 2013).

² Regina Sofia-Carlota era soția regelui Frederic II, rege al Prusiei, sub titulatura de Frederic I din anul 1701 (1657–1713). Această titulară i s-a recunoscut prin Tratatul coroanei (Kromtrahtat, 16 noiembrie 1700), de către Împăratul Leopold de Habsburg (1658–1705). Încoronarea a avut loc la 18 ianuarie 1701, la Königsberg; din 1946 se numește Kaliningrad, port la Marea Baltică al U.R.S.S./Federației Ruse (Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, Ed. Politică, București, 1988, p. 637). Dan Bădărău, în studiul *La 250 de ani de la moartea lui Gottfried Wilhelm Leibniz*, afirmă că regina era „eleva preferată a lui Leibniz” (Dan Bădărău, *Scrieri alese*, Ed. Academiei, București, 1979, p. 135).

³ T. Trușter, *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în „Forum”, nr. 10/1971, p. 76; Emil Pop, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în „Studii”, tom 22, nr. 5, 1969, pp. 825–847.

⁴ Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Eminescu, București, 1989, p. 359.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 360.

⁷ *Ibidem*.

⁸ E. Pop, *Op. cit.*, p. 837.

⁹ D.-H. Mazilu, *Dimitrie Cantemir*, în *Dicționarul general al Literaturii Române*, vol. C-D, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2004.

¹⁰ Al. Piru, *Literatura română veche*, Ediția a II-a, Ed. pentru literatură, București, 1962, p. 345, îl citează pe Moreau de Brasseys cu *Mémoires politiques* (Amsterdam, 1716).

¹¹ D. Bădărău, *Op. cit.*, pp. 208–209.

¹² M. Gavril, *Luceafărul din Apuseni: Poezii și Cumpăna Dorului. Zlatna după Martin Opitiu*, Ed. „Țara Noastră”, București, 2003, p. 96.

¹³ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1901.

¹⁴ *Ibidem*, p. 273.

¹⁵ *Ibidem*, p. 285.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 408.

¹⁸ Șt. Pascu, *Dimitrie Cantemir*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, XVI, Ed. Academiei, București, 1973, p. 21.

¹⁹ C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, Ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, Ed. All Educațional, București, 2003, p. 558.

²⁰ V. Căndea, *Locul lui Dimitrie Cantemir în cultura românească*, în *300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir*, Ed. Academiei, București, 1974, pp. 74–75, 61.

²¹ P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Ed. Academiei, București, 1959, pp. 256–258.

²² P. Vaida, *Dimitrie Cantemir*, în *Istoria filosofiei românești*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1972, p. 58.

²³ Al. Surdu, *Prefață la Integrala manuscriselor Cantemir*, vol. XIV, *Incompendium Universae Logices Institutionis*, Ed. Revers, f.a., p. 6.

²⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Alexandru Piru, Ed. Minerva, București, 1985, p. 47.

²⁵ E. Petrovici, *Limba lui D. Cantemir*, în „Limba română”, nr. 6/1953.

²⁶ Al. Piru, *Istoria literaturii române*, Ed. „Grai și Suflet – Cultura Națională”, București, 1994, p. 23.

²⁷ D. Murărașu, *Istoria literaturii române*, Ediția a III-a, Ed. „Cartea Românească”, București, 1941, pp. 106, 114.

²⁸ D. Micu, *Istoria literaturii române*, Ed. Saeculum, București, 2000, pp. 37–38.

²⁹ I. Rotaru, *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, Ed. Dacoromână, București, 2006, pp. 132, 155.

³⁰ P. Dan, *Mică enciclopedie de cultură și civilizație românească*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ed. Litera Internațional, București-Chișinău, 2003, pp. 101–102.

³¹ C. Măciucă, *Dimitrie Cantemir*, Ed. Albatros, București, 1972; I.D. Lăudat, *Dimitrie Cantemir*, Ed. Junimea, Iași, 1978; Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române, Epoca veche*, Ed. Eminescu, București, 1987.

³² E. Pop, *Op. cit.*, p. 826.

³³ *Ibidem*, p. 828.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 829.

³⁶ I. Rotaru, *Op. cit.*, pp. 147, 154.

³⁷ D. Bădărău, *Op. cit.*, p. 214.

³⁸ E. Pop, *Op. cit.*, p. 825.

³⁹ P.P. Panaitescu, *Op. cit.*, p. 168.

⁴⁰ S. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 146.

⁴¹ Șt. Ciobanu, *Op. cit.*, p. 381.

⁴² *Ibidem*, pp. 381–382.

⁴³ Elvira Sorohan, *Dimitrie Cantemir*, în „Ateneu”, an III, nr. 7(24), iulie 1966, p. 7.

⁴⁴ Șt. Ciobanu, *Op. cit.*, p. 385.

Iunie

3 iunie: În cadrul ciclului „Colocvii matematice“, prof. univ. Liviu Ornea a susținut, în Sala de consiliu, **Conferința** cu tema „**O teoremă de scufundare în geometria complexă**“.

5 iunie: În Aula Academiei Române s-a desfășurat **Dezbaterea națională** cu tema „**Ziua Mondială a Mediului – schimbări climatice și securitatea alimentară**“, eveniment organizat de Secția de științe agricole și silvice. Dezbaterea a fost deschisă și moderată de acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, care a rostit un Cuvânt de deschidere. Au urmat comunicările prezentate de:

- Attila Korodi, ministrul Mediului și Schimbărilor Climatice;
- acad. Dan Bălțeanu – *Terra în viitor – program global de cercetare a mediului și societății*;
- dr. Ion Sandu, director general la Agenția Națională de Meteorologie – *Impactul fenomenelor meteorologice extreme asupra mediului*;
- prof. Mircea Duțu, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Andrei Rădulescu“ – *Dreptul la mediu sănătos și echilibrat ecologic în paradigma drepturilor umane fundamentale*;
- acad. Nicolae Săulescu – *Ameliorarea plantelor și adaptarea la mediu. Studiu de caz: ameliorarea grâului*;
- prof. Alexandru Bogdan și prof. Nicolae M. Manolescu, membri corespondenți ai Academiei Române – *Concepte eco-inovative pentru dezvoltarea zootehniei din România secolului al XXI-lea, pe baze eco-bio-geo-economice integrate, necesare ecosanogenezei globalizate*;
- acad. Victor Giurgiu, dr. Ovidiu Badea – *Pădurile și schimbările de mediu în România*;
- dr. Cătălin Simota – *Presiuni ale schimbărilor globale de mediu asupra solului*.

6 iunie: În Aula Academiei Române s-a desfășurat **Sesiunea anuală de comunicări științifice a Diviziei de Istoria Științei a Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST)**. După Cuvântul de deschidere rostit de acad. Gleb Drăgan, a urmat momentul festiv de înmânare a certificatelor de absolvire a *Cursului de inițiere în istoria*

și filosofia științei, moderat de acad. Dan Berindei. În continuare, Valentin Marin a prezentat Darea de seamă privind activitatea Diviziei de Istoria Științei a CRIFST în perioada mai 2010–iunie 2014, după care a fost ales noul birou al Diviziei de Istoria Științei, din care fac parte: acad. Gleb Drăgan – președinte; prof. Eufrosina Oltăcan – vicepreședinte; prof. Șerban Dragomirescu – secretar.

Prima parte a sesiunii anuale de comunicări a fost dedicată împlinirii a 100 de ani de la nașterea academicianului Ștefan Pascu (1914–1998) și evocării academicianului Nicolae Vasilescu-Karpen (1870–1964).

10 iunie: În Aula Academiei Române a avut loc **Dezbaterea națională „Ziua Mondială a Mărilor și Oceanelor”**. După alocuțiunea de deschidere rostită de acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, au susținut comunicări:

- Bogdan Lucian Aurescu, secretar de stat MAE – *Importanța internațională a Zilei Mărilor și Oceanelor. Contribuția României la dezvoltarea dreptului mării*;
- prof. Marian T. Gomoiu, membru corespondent al Academiei Române – *Academia Română și problematica cercetărilor marine – trecut, prezent și viitor*;
- prof. Dan Dungaciu, directorul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, președintele Fundației Universitare a Mării Negre – *Marea Neagră – mare regională de importanță geopolitică deosebită*;
- prof. Simion Nicolaev, directorul Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare Marină „Grigore Antipa” – *Domeniul marin, sursă de hrană și sănătate*;
- prof. Cornel Dinu, Universitatea București – *Domeniul marin, sursă de energie și resurse minerale*;
- prof. Vergil Chițac, comandantul (rectorul) Academiei Navale „Mircea cel Bătrân” – *Dezvoltarea durabilă în transportul naval – principii, direcții de acțiune, soluții și bune practici*;
- prof. Nicolae Panin, membru corespondent al Academiei Române – *Veghe permanentă în spațiul marin românesc – cunoaștere, monitorizare, valorificare, ocrotire. Sistemul de securitate pentru Marea Neagră de Vest*.

12 iunie: La trecerea a 150 de ani de la înființarea Senatului României, în Aula Academiei Române

s-a desfășurat **Simpozionul** cu tema „**150 de ani – istorie și tradiție în Senatul României. Bicameralismul parlamentar în România. Tradiție și perspective**“. Evenimentul a fost organizat de Academia Română și Senatul României. Simpozionul a fost deschis de acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române. Au susținut comunicări:

- Călin Popescu Tăriceanu, președintele Senatului României – *Senatul României – 150 de ani de la înființare*;

- acad. Dan Berindei, președinte de onoare al Secției de științe istorice și arheologie – *Senatul în istoria modernă a României*;

- prof. Mircea Duțu, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu“ al Academiei Române – *Senatul României – for de exprimare al elitei românești*.

Au mai avut intervenții: prof. Petre Roman și avocat Victor Ciorbea, foști prim-miniștri ai Guvernului României.

În partea a doua a simpozionului, a avut loc **Dezbateră** cu tema „**Bicameralismul parlamentar în România. Tradiție și perspective**“. Au avut intervenții: prof. dr. Ion Muraru, prof. dr. Simina Tănăsescu, prof. dr. Cristian Ionescu, prof. dr. Ioan Alexandru.

16 iunie: Aula Academiei Române a găzduit **Sesiunea solemnă dedicată comemorării lui Mihai Eminescu „125 de ani după Eminescu“**, organizată de Academia Română, în colaborare cu Fundația Națională pentru Știință și Artă. Acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, a rostit un Cuvânt de deschidere, după care au avut alocuțiuni:

- PF Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române;

- prof. univ. Mircea Dumitru, rectorul Universității București;

- acad. Dan Berindei, președinte de onoare al Secției de științe istorice și arheologie;

- acad. Ioan-Aurel Pop, rectorul Universității „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca;

- prof. Vasile Ișan, rectorul Universității „Al. I. Cuza“ din Iași;

- Mihai Cimpoi, membru de onoare al Academiei Române;

- prof. Gabriel Marilen Pirtea, rectorul Universității de Vest din Timișoara;

- acad. Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură a Academiei Române, președintele Fundației Naționale pentru Știință și Artă.

17 iunie: La Parlamentul României s-a desfășurat **Sesiunea solemnă** dedicată **împlinirii a 150 de ani de la înființarea Senatului României**. A participat acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române. Redăm din alocuțiunea Domniei Sale: „*Rolul Senatului era definit clar, cu atribuții specifice. Senatul a contribuit la controlul instituțional, la luarea unor decizii potrivite. Sechelele dictaturii, printre care și desființarea Senatului, mai ușor de manevrat de partidul unic, nu se sting imediat, nici prin trecerea timpului, dacă nu se fac schimbările necesare. Pentru a ajunge la o democrație modernă, trebuie să păstrăm bicameralismul și să redăm Senatului atribuțiile sale. Alegerea senatorilor ar trebui să fie diferită, atribuțiile la fel. Sesiunea solemnă de azi se dorește a fi un omagiu pentru ceea ce a fost și o speranță pentru viitor. În numele Academiei Române, adresez tuturor un călduros «La mulți ani!»*“.

17 iunie: Ziua Mondială pentru Combaterea Deșertificării și Aridizării a fost marcată de **Dezbateră națională** cu tema „**Agricultura și securitatea alimentară**“, organizată de Secția de științe agricole și silvice a Academiei Române. După alocuțiunea de deschidere rostită de acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, au prezentat comunicări:

- dr. Ion Sandu, director general, și Elena Mateescu, director executiv, ai Agenției Naționale de Meteorologie – *Seceta în România – provocări și oportunități de prevenire și combatere a efectelor în agricultură*;

- prof. Mircea Duțu, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu“ – *Douăzeci de ani de la adoptarea Convenției privind lupta împotriva deșertificării. Repere și perspective ale cadrului juridic internațional*;

- Vasile Pintilie, director general, Administrația Apele Române – *Valorificarea zonelor aride din regiuni expuse permanent la deficit de apă – sudul Moldovei și partea de sud-est a României*;

- prof. Gheorghe Sin, membru corespondent al Academiei Române, președintele Academiei de Științe Agricole și Silvice – *Măsuri de prevenire și reducere a efectelor fenomenului de secetă generat de schimbări climaterice*;

- prof. Doru Pamfil, membru corespondent al Academiei Române – *Tendențe actuale în biotehnologia plantelor rezistente la secetă*;

- acad. Dan Bălțeanu, dr. Monica Dumitrescu, dr. Mihaela Sima – *Evaluarea interdisciplinară a modificărilor mediului și opțiunile de adaptare a agriculturii*;

- dr. Daniela Rădulescu, director, Institutul Național de Hidrologie și Gospodărire a Apelor – *Adaptarea managementului apelor la condițiile de deșertificare și aridizare*;

- prof. Alexandru Bogdan și prof. Nicolae M. Manolescu, membri corespondenți ai Academiei Române – *Argumente științifice zootehnice și medico-veterinare pentru prevenirea și combaterea integrată a deșertificării și secetei în agroecosisteme complexe, pe baze eco-bio-geo-economice necesare realizării securității alimentare în context globalizat*.

18 iunie: În Aula Academiei Române a avut loc **Conferința de deschidere a Proiectului „Cultura română și modele culturale europene. Cercetare, sincronizare, durabilitate”**, Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, Axa prioritară nr. 1, „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, domeniul major de intervenție 1.5. După cuvântul de întâmpinare rostit de acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, au susținut comunicări:

- acad. Eugen Simion, președintele Consiliului științific al Proiectului – *Un îndemn la performanță și responsabilitate*;

- conf. univ. dr. Adrian Terin, absolvent al Școlii postdoctorale „Valorificarea identităților culturale în procesele globale” – *Despre reușita unui proiect decisiv în istoria culturii românești*;

- prof. univ. Valeriu Ioan-Franc, managerul Proiectului – *Prezentarea Proiectului „Cultura română și modele culturale europene. Cercetare, sincronizare, durabilitate”*.

20 iunie: În Amfiteatrul „Ion Heliade-Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române a avut loc **Seminarul și masa rotundă** cu tema „**Soluții și modelare avansată a funcționării captatoarelor solare**”, organizate de Comisia de energie regenerabilă a Secției de științe tehnice, moderate de prof. Viorel Bădescu, membru corespondent al Academiei Române. Au susținut comunicări:

- prof. Mugur C. Bălan – *Behaviour and performances of solar thermal collectors in Romania, in transitory regime*;

- prof. Ion Visa – *Integrarea sistemelor de energie regenerabile în clădiri – constrângeri și soluții*;

- dr. Cristiana Croitoru – *Fațade solare ventilate pentru implementarea în clădirile cu consum redus de energie*;

- prof. Florin Iordache – *Aspecte energetice privind utilizarea energiei solare în clădiri*;

- prof. Adrian Ciocanea – *Experimental research on the behaviour of high efficiency solar air heat collectors in transient regimes*;

- dr. Iuliana Soriga – *Mathematical model for the transient analysis of evacuated tube solar collectors*;

- eng. Qahtan Adnan Abed – *Modelling the performance of a hybrid solar collector for water and air heating*;

- dr. Sanda Budea – *Îmbunătățirea performanțelor energetice ale colectoarelor solare prin controlul debitului de fluid vehiculat*;

- prof. Dan Stoian – *Utilizarea captatoarelor solare pentru îmbunătățirea performanțelor clădirilor cu eficiență energetică ridicată (case pasive, case de aproape zero energie)*;

- prof. Dan Stoian – *Utilizarea panourilor solare pentru prepararea ACM la o clădire de învățământ*.

20 iunie: La Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului a avut loc **Masa rotundă** cu tema „**80 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și URSS. Retrospectivă istorică**”.

23–26 iunie: La Institutul de Geografie al Academiei Române s-a desfășurat **Simpozionul internațional** cu tema „**Land USE-LAND cover changes and land degradation (LUCC&LD)**”, organizat de Institutul de Geografie al Academiei Române, Agenția Spațială Română și Universitatea de Științe Agronomice și Veterinare.

25 iunie: În Sala de consiliu a Academiei Române a avut loc **sesiunea științifică** organizată de Comisia de istorie economică și istoria gândirii economice a Secției de științe economice, juridice și sociologie. După Cuvântul de deschidere rostit de acad. Iulian Văcărel, au prezentat comunicări:

- dr. Th. Brateș – *Criza sistemului economic antedecembrist. Cauze și efecte*;

- prof. Maria Mureșan – *Agricultura românească între deziderate și posibilități. Anul 1990*;

- conf. univ. Oana-Mihaela Chindriș Opreșcu – *Comerțul exterior românesc la confluența a două sisteme*;

- prof. Mihail Opreșcu – *Economia României în ultimii ani ai regimului comunist. Dificultăți interne și presiuni externe*;

- prof. Emilian M. Dobrescu – *Tranziția de la plan la piață în economia românească*.

26 iunie: Împlinirea a 300 de ani de la moartea lui Constantin Brâncoveanu a fost marcată printr-o **sesiune de comunicări** organizată de Secția de științe istorice și arheologie și Secția de arte, arhitectură și audiovizual. Sesiunea a fost deschisă de acad. Dinu C. Giurescu, vicepreședinte al Academiei Române, care a subliniat importanța istorică și culturală a domniei lui Constantin Brâncoveanu. În acest context, distinsul istoric a ținut să sublinieze necesitatea și utilitatea unor asemenea manifestări, cu atât mai mult cu cât în manualele de istorie pentru licee, istoria este prezentată trunchiat și, de pildă, în manualul de clasa a XII-a nu se scrie nimic despre Constantin Brâncoveanu. În continuare, au prezentat comunicări:

- acad. Dan Berindei, președinte de onoare al Secției de științe istorice și arheologie – *Vizionarul, înțeleptul și realistul Constantin Brâncoveanu*;

- acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual – *Un veac valah între martiri și trădări*;

- acad. Marius Porumb – *Arta brâncovenească în Transilvania*;

- prof. univ. Vasile Vasile – *Procesul de românire a cântărilor de strană, de la Filothei sin Agăi Jipei la Anton Pann*.

27 iunie: La sediul Fundației Naționale pentru Știință și Artă a avut loc **Dezbaterea** cu tema „**Patografia lui Eminescu – adevăr și legendă**”. Evenimentul a fost organizat de Secția de filologie și literatură a Academiei Române, Fundația Națională pentru Știință și Artă, în colaborare cu Academia de Științe Medicale. Despre maladia de care s-a spus că a suferit Mihai Eminescu, au vorbit: acad. Eugen Simion; acad. Maya Simionescu; acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române; prof. univ. Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române; prof. univ. Octavian Buda; prof. univ. Nicolae Marcu; conf. univ. Bogdan O. Popescu; prof. Gheorghe Baci (Chișinău); Mihai Cimpoi și Valeriu Matei, membri de onoare ai Academiei Române.

Iulie

4 iulie: La Casa Academiei, prin Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirișescu”, s-a organizat **cel de al III-lea Seminar științific anual al Centrului de Economie Montană – CEMONT**. La seminar au participat: acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, prof. univ. dr. Luminița Chivu, director general, și prof. univ. dr. Constantin Ciutacu, director general adjunct, ai Institutului Național de Cercetări Economice. Moderate de prof. univ. dr. h. c., Radu Rey, directorul CEMONT, lucrările seminarului au cuprins prezentarea a 24 de lucrări științifice, consacrate problematicei economico-sociale, specifice zonelor montane din domenii, ca hidrologia, agricultura și zootehnia, silvicultura, turismul, etnografia, probleme de sociologie, demografie și statistică, concepte strategice de dezvoltare montană sustenabilă, aspecte culturale, studii de caz în zone montane.

Cu ocazia seminarului, a fost lansat și primul număr din „Revista de Montanologie – Muntele”, cu 21 de lucrări științifice. Titlul revistei este o noutate pe plan național și internațional, denumind o știință în devenire, inițiată în România, consacrată abordării holistice a elementelor specifice ce caracterizează economia, mediul și modul de viață de tip montan.

La încheierea lucrărilor seminarului, a fost difuzat de Institutul Național de Cercetări Economice, pliantul oficial pentru promovarea proiectului POSCCE, privind crearea infrastructurii de cercetare a Centrului de Economie Montană, aflat în curs de implementare.

16 iulie: Acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, a participat la festivitatea dedicată împlinirii a 150 de ani de la înființarea Universității din București. Cu acest prilej, Domnia Sa a rostit o alocuțiune, din care redăm:

„Se împlinesc 150 de ani de la înființarea Universității din București, în baza Decretului Domnesc promulgat de domnitorul Alexandru I. Cuza. Răspunzând unei nevoi interne a tânărului stat român, trei facultăți existente (Litere și Filosofie, Drept, Științe) se uneau într-o Universitate, care avea ca

*menire fundamentală emanciparea tineretului prin studii superioare în țară, formarea elitelor Țării, fără a limita accesul acestora la starea lor materială sau la eventuale stipendii (condiționându-se de studiile la universități din străinătate (...)) O Universitate este caracterizată, în primul rând, de slujitorii ei, de profesorii ei (...) Aproape 200 dintre profesorii Universității din București au fost și sunt membri ai Academiei Române (...) În Universitatea din București au studiat aproape 300 de viitori membri ai Academiei Române, dintre cei 11 111 membri din țară din toate timpurile (inclusiv membri post-mortem). În sfârșit, 21 de membri ai Academiei au fost distinși cu titlul de **doctor honoris causa** al Universității din București (...) Universitatea din București are însă și un prezent prestigios, demn de această mare istorie. Voi menționa doar legătura puternică a Universității cu cele două proiecte de cercetare prioritare ale României în Strategiile europene Europa 2020 și Orizont 2020: Strategia europeană a Dunării și Infrastructura la Lumina Extremă (ELI) de la Măgurele, ultima fiind o facilitate europeană cu trei piloni în statele din zona central-estică a UE: în România, Republica Cehă și Ucraina.*

În final, vă transmit cele mai înalte aprecieri și cele mai bune urări din partea mea și a colegilor mei din Academia Română pentru calitatea înaltă a activității didactice și științifice pe care o desfășurați, recunoscută în țară și peste hotare. Să aveți și să cultivați același patriotism luminat în integrarea României în Uniunea Europeană!

La mulți ani! Vivat Academia, vivat Alma Mater!

(Întreaga alocuțiune rostită de acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, la sesiunea

dedicată împlinirii a 150 de ani de la înființarea Universității din București va putea fi citită în numărul viitor al revistei noastre.)

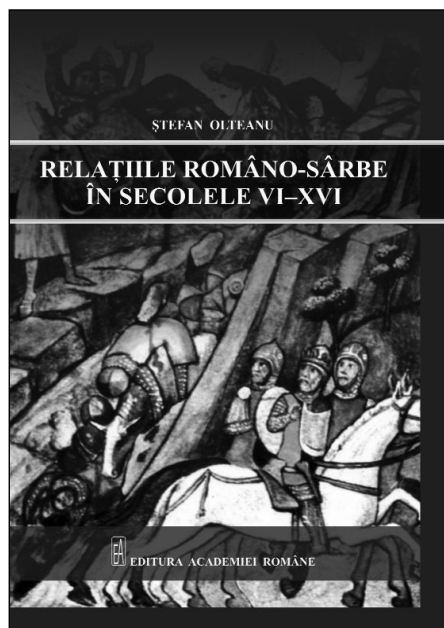
18 iulie: În Aula Academiei Române a avut loc **Sesiunea științifică omagială „Prof. dr. Dan Setlacec“ (1921–2009)**, organizată de Secția de științe medicale a Academiei Române, în colaborare cu Institutul Clinic Fundeni și Academia de Științe Medicale din România.

După Cuvântul de deschidere rostit de acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, prof. univ. dr. Leonida Gherasim, membru de onoare al Academiei Române, a evocat personalitatea marelui chirurg, creator de școală. Lucrările au continuat pe secțiunile:

- Transplantul hepatic cu ficat între și cu fragment de ficat;
 - Aplicații ale chirurgiei robotice în chirurgia generală;
 - Proctocolectomia totală restaurativă în tratamentul polipozei rectocolonice și rectocolitei ulcerohemoragice;
 - Splenectomia subtotală minim invazivă;
 - Timectomia în tratamentul miasteniei gravis – de la abordul deschis la abordul minim invaziv;
 - Exenterațiile pelvine în tratamentul cancerelor pelvine;
 - Cercetarea translațională în Centrul de Chirurgie Generală și Transplant Hepatic „Dan Setlacec“.
- Revista „Viața medicală românească“ a dedicat un întreg număr vieții și activității profesorului Dan Setlacec.

Casa Academiei

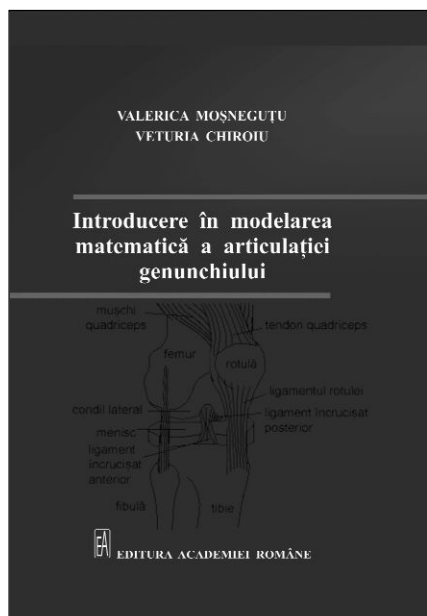

RELAȚIILE ROMÂNNO-SÂRBE ÎN SECOLELE VI-XVI

Ștefan OLTEANU

Lucrarea cuprinde o serie de documente scrise, dar mai cu seamă rezultatele recente ale cercetării arheologice efectuate în special în vremea din urmă asupra unor probleme centrale ale perioadei medievale cuprinse între mijlocul secolului al VI-lea (după Hr.) și secolul al XVI-lea: relațiile dintre populația localnică nord-dunăreană și populațiile slave recent sosite.

Este vorba despre două identități diferite din punctul de vedere etnic, unul aparținând romanității orientale, celălalt marii familii slave, dar legați prin aceeași credință creștină ortodoxă, cât și prin orizontul cultural comun anterior – al culturii și civilizației romane – orizont care a constituit substratul ambelor popoare.

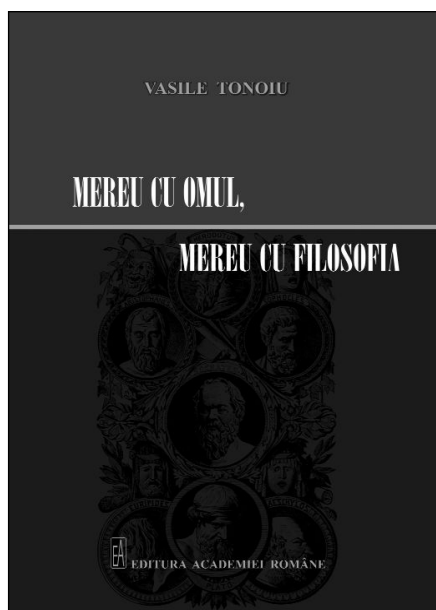
INTRODUCERE ÎN MODELAREA MATEMATICĂ A ARTICULAȚIEI GENUNCHIULUI

Valerica MOȘNEGUȚU, Veturia CHIROIU

Cartea prezintă cele mai importante rezultate ale autoarelor privind articulația genunchiului, efectuate la Institutului de Mecanica Solidelor al Academiei Române.

Termenul modelare matematică se referă la caracterizarea articulației genunchiului, începând cu funcționalitatea și terminând cu interacțiunea dintre geometria suprafețelor articulare și ligamente, și proprietăți. Modelarea matematică investighează mecanismul de funcționare a genunchiului, modul în care interacțiunea afectează cinematica genunchiului, cât și rezistența la suprasolicitare, rupere, oboseală și vibrații.

Lucrarea se adresează unui număr mare de cititori, matematicieni (în special cei cu preocupări de matematică aplicată), mecanicieni, ingineri de diferite specialități, fizicieni, chimiști, biologi, precum și studenților.

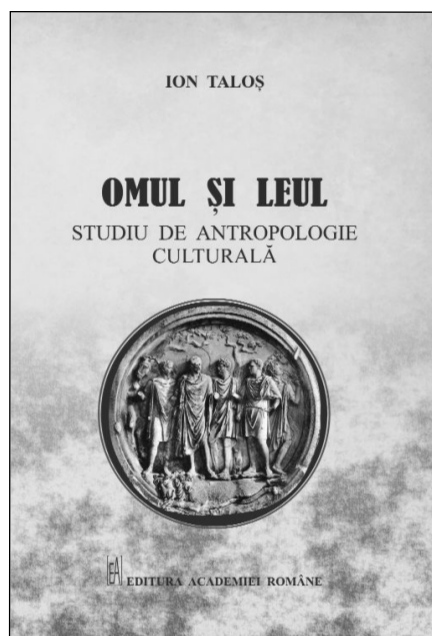
MEREU CU OMUL, MEREU CU FILOSOFIA

Vasile TONOIU

Lucrarea aduce în prim-planul atenției teme de antropologie și filosofie – de antropologie filosofică și de filosofie a omului – care, prin natura lor, sunt mereu deschise și mereu de readus în actualitate, din perspective și cu mijloace care, oricât de consistente, nu le pot epuiza.

Autorul pune în scenă o dezbatere vie între două personaje, etnolog și filosof, de fapt între cele două discipline pe care le reprezintă, plecând de la autori importanți, precum R. Girard, M. Foucault, M. Heidegger, M. Henry.

Limbajul lucrării asumă în mod fericit rigoarea construcției conceptuale și expresivitatea, naturalitatea dezbaterii.

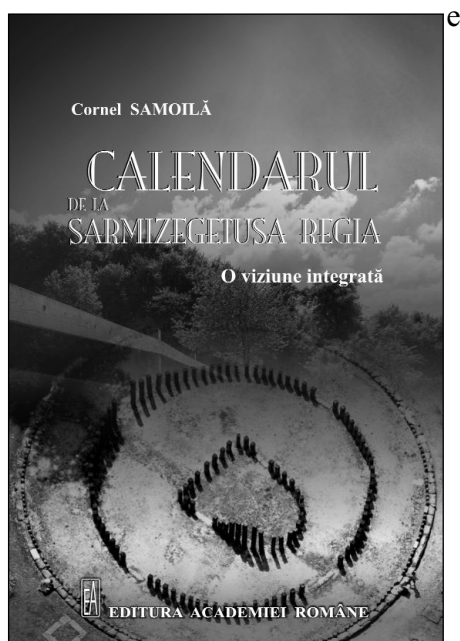

OMUL ȘI LEUL STUDIU DE ANTROPOLOGIE CULTURALĂ

Ion TALOȘ

Lucrarea analizează ceea ce s-ar putea denumi „cultura leului” la popoarele vechi, începând din mileniul al III-lea î. Hr. până în Evul Mediu, având în vedere următoarele zone geografice și culturale: Mesopotamia, Egipt, Grecia, Dacia, Peninsula Italică, Galoromania și Peninsula Iberică, precum și nordul Africii. Este cercetată cultura materială și artistică a popoarelor vechi, leul în creștinism, leul în zoologia antică și medievală, precum și leul în literatura scrisă (de la eposul celor 12 tăblițe de lut, la Homer, la literatura latină din Antichitate și la cea medievală europeană).

Ultima parte a studiului este dedicată colindei românești cunoscute sub titlul „Colinda Leului” sau „Colinda Junelui Bun”.

CALENDARUL DE LA SARMIZEGETUSA REGIA O viziune integrată

Cornel SAMOILĂ

Lucrarea continuă eforturile de descifrare a modului de funcționare calendaristică a monumetelor existente la Grădiștea Muncelului pentru care, în 1980, s-a publicat prima contribuție la Editura Academiei. Această lucrare modelează funcționarea unui calendar lunar și a unui alt calendar civil cu ani de 365,25 zile. Prin această dezvoltare, majoritatea monumentelor circulare și dreptunghiulare de pe platoul istoric sunt integrate într-un model de măsurare a timpului. Ceea ce este de remarcă se referă la demonstrarea existenței unor metode de corecție (alinierea cu timpul astronomic) care folosesc monumente cu structură numerică certă și de sincronizare (aducerea calendarelor la același punct de start pentru a asigura poziționarea sărbătorilor în aceeași perioadă a anului astronomic). Aceste corecții și sincronizări, ca și existența unor vădite similitudini cu filosofia de construcție a altor calendare ale aceleiași perioade istorice (susținute de documente scrise), face ca modelul integrat lansat să câștige foarte mult în credibilitate și să fie un puternic îndemn pentru autorități să înceapă protejarea acestor monumente unice în istoria Europei.

PROFILURI TERITORIALE ALE CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA

Coordonator:

Ioan MĂRGINEAN

Conținutul volumului se referă la *calitatea vieții* în România. Se face apel la date de natură statistică, dar și la cele culese direct prin intermediul cercetărilor de *diagnoza calității vieții*.

Informațiile sunt relevante pentru elaborarea profilurilor teritoriale din perspectiva calității vieții.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Se pot publica și materiale apărute deja, cu specificarea locului și datei de apariție anterioare.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române

din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â” și „sunt” în grafia limbii române (www.acad.ro/alteInfo/pagșnormeșorto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 108 PAGINI

PREȚUL 6 lei